

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ІНТЕРЕСАХ КРИМІНАЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА**

Монографія

Одеса
ОДУВС
2018

УДК 343.12:343.985(477)

T19

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 27 листопада 2017 року)

Автори:

В. Є. Тарасенко, доктор юридичних наук, професор;

Р. В. Тарасенко, доктор юридичних наук, с.н.с.

Рецензенти:

Князев С. М., Голова Національної поліції України, генерал поліції другого рангу;

Катеринчук І. П., доктор юридичних наук, генерал поліції третього рангу;

Меркулова В. О., доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Грохольський В. Л., доктор юридичних наук, професор;

Саакян М. Б., доктор юридичних наук, професор.

Тарасенко В. Є.

T19 Правові засади діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства : моногр. / В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко. — Одеса : видавець ОДУВС, 2018. — 236 с.

ISBN

У монографії розглянуті загальні положення та сучасний стан правових засад діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства, їхня історична ретроспектива. Викладені питання правового регулювання окремих напрямів діяльності кримінальної поліції, зокрема, негласної роботи, оперативного супроводження кримінальних проваджень, використання кримінальною поліцією автоматизованих інформаційних систем. Виділяються шляхи удосконалення правових засад діяльності кримінальної поліції та доводиться необхідність внесення змін та доповнень до діючого кримінального процесуального і оперативно-розшукового законодавства.

Розраховано на наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та практичних працівників Національної поліції.

УДК 343.12:343.985(477)

ISBN

© Тарасенко В.Є., Тарасенко Р.В., 2018

© Одеський державний університет
внутрішніх справ, 2018

Зміст

Перелік умовних позначень.....	5
---------------------------------------	----------

Передмова.....	8
-----------------------	----------

Глава 1. Теоретичні положення та сучасний стан правових засад діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства

1.1. Історична ретроспектива становлення правових засад діяльності кримінальної поліції.....	10
1.2. Загальна характеристика правових засад діяльності кримінальної поліції в сучасних умовах.....	23
1.3. Ступінь урахування морально-етичних засад діяльності кримінальної поліції у чинному законодавстві.....	43

Глава 2. Правове забезпечення окремих напрямів діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства

2.1. Особливості нормативно-правового регулювання негласної роботи кримінальної поліції.....	56
2.2. Сучасний стан правового забезпечення оперативного супроводження кримінальних проваджень.....	75
2.3. Аналіз законодавства у сфері використання кримінальною поліцією автоматизованих інформаційних систем.....	85

Глава 3. Шляхи вдосконалення правових засад діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства

3.1. Визначення основних функцій кримінальної поліції в положеннях КПК України.....98

3.2. Удосконалення правових засад забезпечення безпеки учасників кримінального провадження підрозділами кримінальної поліції.....125

3.3. Перспективи вдосконалення правових засад протидії наркозлочинності підрозділами кримінальної поліції.....154

Післямова.....173

Додатки.....184

Додаток А (анкета).....185

Додаток Б (узагальнення підсумків анкетування).....190

Додаток В (статистичні дані та розрахунки).....196

Додаток Г (результати аналізу матеріалів).....238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ:

ГПУ – Генеральна прокуратура України

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ДЗЕ – Департамент захисту економіки Національної поліції

ДПН – Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції

ДПД – Департамент превентивної діяльності Національної поліції

ЄРДР – єдиний реєстр досудових розслідувань

ІТТ – ізолятор тимчасового тримання

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КР – карний розшук

КУпАП – кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НОН – незаконний обіг наркотиків

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

НП України – Національна поліція України

ОЗУ – організоване злочинне угруповання

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОП – оперативні підрозділи

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – оперативно-розшуковий захід

ОРС – оперативно-розшукова справа

ОТЗ – оперативно-технічний захід

ОТП – оперативно-технічний підрозділ

СІЗО – слідчий ізолятор

СОСКП – справа оперативного супроводження кримінального провадження

УНП – управління Національної поліції

Вступне слово

Шановні читачі!

Вашій увазі пропонується монографія, що присвячена одній з надважливих проблем сучасної юридичної науки. Діяльність кримінальної поліції завжди займала і займає визначне місце у структурі правоохоронної політики держави, вона істотно впливає на додержання правопорядку в країні. Ця діяльність здійснюється в інтересах кримінального судочинства та спрямована на виконання завдань кримінального провадження, тож недоліки її правового забезпечення негативно позначаються на захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Саме на розкриття основних недоліків правового забезпечення діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства спрямовано дослідження авторів цієї книги.

У сучасних умовах реформування правоохоронної системи в Україні від вчених і фахівців у галузі оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності вимагається проведення прикладних наукових досліджень, що передбачають розкриття проблем, які виникають у практичній діяльності оперативних підрозділів та органів досудового розслідування Національної поліції під час виявлення, запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Значна частина вказаних проблем знаходиться у царині Кримінального процесуального законодавства, що остаточно на сьогоднішній день не сформовано та, безперечно, потребує оптимізації. Зазначені питання належним чином віддзеркалені у репрезентованій монографії. Автори на підставі комплексного застосування методів наукового пізнання з'ясували та охарактеризували основні структурні компоненти діяльності кримінальної поліції, об'єктивно визначили її стан та особливості правового забезпечення, що дозволило виявити прогалини у чинному законодавстві України та сформулювати оптимальні пропозиції щодо його удосконалення.

Висновки по монографії та одержані результати дослідження є важливими не лише для теорії, а і заслуговують на те, щоб бути врахованими як у законотворчій роботі в контексті внесення змін та доповнень до чинного КПК України, так і при визначенні подальших кроків з реформування органів і підрозділів Національної поліції

України. Положення монографії мають бути обов'язково використані при підготовці курсантів вищих навчальних закладів системи МВС – майбутніх оперативних працівників та слідчих. Сподіваємося, що викладені у монографії положення стануть плідним підґрунтям для науково-практичних дискусій і подальших наукових розробок прикладного характеру, спрямованих на удосконалення нормативно-правових, організаційно-тактичних й інших засад діяльності органів та підрозділів Національної поліції України.

С. М. Князєв,
Голова Національної поліції України,
генерал поліції другого рангу

Передмова

На сьогоднішній день кримінальна поліція є центральним суб'єктом протидії злочинності в Україні, що забезпечує переслідування від імені держави абсолютної більшості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Ядро кримінальної поліції традиційно складають підрозділи карного розшуку, захисту економіки, протидії наркозлочинності, діяльність яких має значний вплив на стан та динаміку злочинності у державі в цілому. У структуру кримінальної поліції також входять підрозділи боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, кіберполіції, кримінальної розвідки, оперативної служби, оперативно-технічних заходів та ін.

Діяльність кримінальної поліції є настільки суспільно важливою, що її відсутність може без перебільшення призвести до анархії в суспільстві, блокування роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, завдання непоправної шкоди громадянам. Варто пригадати лише відсутність повноцінної роботи за оперативно-розшуковими справами, що спостерігалася у 2013-2014 рр. після набуття чинності КПК України 2012 року, що миттєво відбилося на збільшенні динаміки зареєстрованих загальнокримінальних злочинів.

Не зважаючи на те, що підрозділи кримінальної поліції та їхні працівники не є суб'єктами кримінального процесу, вони виконують одну з найважливіших функцій у кримінальному провадженні – забезпечувальну. Сутність цієї функції полягає в тому, що лише працівники кримінальної поліції на професійних засадах встановлюють осіб, які вчинили злочини, у разі необхідності здійснюють їхній розшук, формують матеріали, що можуть використовуватися як докази та слугувати підставою для початку досудового розслідування, виконують інші важливі завдання. По-суті, такі суб'єкти кримінального провадження як слідчий, прокурор, суд самі по собі не спроможні ефективно виконувати завдання кримінального провадження, окреслені у ст. 2 КПК України, за умови відсутності забезпечувальної функції кримінальної поліції.

Діяльність кримінальної поліції, що здійснюється в інтересах кримінального судочинства, на сьогоднішній день урегульована цілою низкою нормативно-правових актів, частина з яких потребує

оптимізації. Необхідність удосконалення правових засад діяльності поліції обумовлена наявністю істотних протиріч між окремими правовими приписами та існуючою правозастосовною практикою, що здебільшого викликано запровадженими в Україні реформами правоохоронної системи, імплементацією у вітчизняне законодавство європейських стандартів, а також трансформацією кримінального процесуального закону від пострадянського до більш демократичного.

Власне, на розкриття правових проблеми діяльності кримінальної поліції в сучасних умовах і спрямовано дане монографічне дослідження.

ГЛАВА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ІНТЕРЕСАХ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

1.1. Історична ретроспектива становлення правових засад діяльності кримінальної поліції

Загальнокримінальна злочинність існує стільки, скільки існує людство. На всіх історичних етапах його розвитку вчинялися крадіжки, пограбування, розбої, зґвалтування, вбивства і інші суспільно небезпечні діяння. Саме діяльність кримінальної поліції спрямована на протидію корисливим, корисливо-насильницьким, насильницьким та іншим злочинам, що у найбільшому ступені зачіпають інтереси звичайної людини та бентежать її.

Останніми роками в Україні спостерігається недостатня ефективність діяльності кримінальної поліції, про що свідчать статистичні показники. Зокрема занижким є відсоток (від загальної кількості) кримінальних проваджень, по яких встановлені особи, які вчинили вказані вище злочини. Як приклад, аналіз зареєстрованих корисливих злочинів¹ свідчить, що в Україні у 2011 році було обліковано 277 598 крадіжок, з них по 102 229 фактам особам вручено повідомлення про підозру, у 2012 ці показники становили відповідно 241 050 і 92 445, у 2013 – 242 646 і 72 923, у 2014 – 226 756 і 70 502, у 2015 – 273 629 і 75 629, у 2016 – 312 172 і 68 265, у 2017 – 261 160 і 84 720. Тобто, відсоток крадіжок, по яких особам вручено повідомлення про підозру, склав: у 2011 році – 37 %; у 2012 – 38 %; у 2013 – 30 %; у 2014 – 31 %; у 2015 – 28 %; у 2016 – 22 %; у 2017 – 32 %.

Аналогічна ситуація і по корисливо-насильницьким злочинам, а саме, у 2011 році було обліковано 22 966 грабежів, з них по 11 694 фактам особам вручено повідомлення про підозру, у 2012 ці показники становили відповідно 19 712 і 10 235, у 2013 – 22 678 і 9 306, у 2014 – 20 525 і 7 632, у 2015 – 22 077 і 7 165, у 2016 – 27 177 і

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2012 - 2017 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

6 694, у 2017 – 18 077 і 6 805. Тож, відсоток грабежів, по яких особам вручено повідомлення про підозру, склав: у 2011 році - 51 %; у 2012 – 52 %; у 2013 – 41 %; у 2014 – 37 %; у 2015 – 32 %; у 2016 – 25 %, у 2017 – 38 %. На сьогодні ефективність діяльності поліції є недостатньою і щодо протидії іншим злочинам загальнокримінальної спрямованості, проте на різних історичних етапах така ефективність була різною.

Огляд наукової літератури свідчить про те, що поліцейські органи, які покликані протидіяти зазначеним вище злочинним проявам, функціонували протягом всього існування держави і права. Так, прообраз кримінальної поліції існував у Давньому Єгипті, Греції, Індії, Китаї та Римській імперії, де відповідні форми та методи роботи використовувалися окремими органами влади з метою встановлення осіб, які вчинили злочини, з метою здійснення військової розвідки (контррозвідки), запобігання державним заколотам, спрямованим на усунення існуючої влади, встановлення політично неблагонадійних громадян тощо². Разом з тим, на той момент не існувало правових засад діяльності таких органів влади. В епоху Середньовіччя та Нового часу на землях сучасної України функції кримінальної поліції виконували князі та уповноважені ними особи, органи загального управління, військові формування, пристави тощо, проте відокремлених поліцейських структур не існувало.

Правові засади діяльності поліцейських органів, як власне і самі поліцейські органи, на території сучасної України вперше з'явилися наприкінці XVIII – початку XIX сторіччя. Так, у 1801 році Маніфестом царя Олександра I в Російській імперії було створено Міністерство внутрішніх справ, а пізніше (у 1810 році) самостійне Міністерство поліції³. У складі Міністерства була утворена Особлива канцелярія, що спеціалізувалася на веденні політичного розшуку, згодом – Таємний комітет для розбору кримінальних справ політичного характеру (у деяких документах – Комітет вищої поліції),

² Тарасенко В. Є. Інститут конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому праві [Текст] : монографія / В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 176 с. – С. 10-17.

³ Министерство Внутренних Дел (1802 – 1902) : исторический очерк. - СПб. : Типография Министерства внутренних дел, 1901. – 226 с. – С. 47.

що пізніше був перетворений у Комітет для розгляду справ про злочини щодо порушень громадського спокою⁴.

З 1815 р. починається відлік діяльності російської жандармерії як найбільш ефективної правоохоронної структури. Указом імператора Миколи I від 3 липня 1826 р. створюється III відділення власної Його Величності канцелярії, до складу якого ввійшов особливий комітет, який стежив за настроями в суспільстві⁵. Чиновниками III відділення вперше було розроблено інструкції, що детально регламентували діяльність жандармських підрозділів⁶. Основною правовою базою діяльності цих підрозділів стали Звід законів Російської імперії від 1832 р., Положення про корпус жандармів, прийняте 9 серпня 1867 р. і Статут «Про попередження і припинення злочинів»⁷.

У 1843 році для «розбору» пійманих особливими засобами злодіїв, шахраїв, біглих каторжан була утворена слідча комісія Третього відділення. Під особливими засобами розумілися прийоми, схожі за своїм змістом із тими, що були розроблені Ф. Відоком у Франції: використання інформаторів, негласне спостереження, організація притонів-пасток та ін., хоча використання таких методів у нормативно-правових актах не передбачалося⁸. У той час на поліцію покладалося здійснення розшуку осіб, які вчинили злочини, проведення слідства, а також суду по незначних злочинах.

У другій половині XIX ст. правові засади діяльності поліцейських (жандармських) органів дедалі вдосконалювалися. *Статут кримінального судочинства* Російської імперії, затверджений 20 листопада 1864 р., визначав три основні стадії кримінального процесу: дізнання, до якого включалося й таємне поліцейське розвідування (розшук), попереднє слідство й слідство остаточне (судове). Зазначений Статут встановлював, що дізнання здійснюється

⁴ Российское законодательство X-XX веков : законодательство периода становления абсолютизма. В 9-ти томах / Отв. ред. А.Г. Маньков. – Т. 4. – М. : Юрид. лит., 1986. – 511 с. – С. 63.

⁵ Там само. – С. 7.

⁶ Дресвянин С.П. Секретная война. История разведки и спецназа / С.П. Дресвянин. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 1998. – 416 с. – С. 102.

⁷ Кошель П.А. История сыска в России : энциклопедия тайн и сенсаций / П.А. Кошель. - В 2 кн. - Кн. 1. – Мн. : Литература, 1996. – 640 с. – С. 7.

⁸ Водько Н.П. Генезис сиска и проблемы совершенствования системы оперативных подразделений органов внутренних дел Украины (научный доклад) / Н.П. Водько // *Сторіччя розшуку: історія, сучасність та перспективи : матеріали науково-практичної конференції* (24 жовтня 2008 року). – Одеса: ОДУВС, 2008. – 246 с. – С. 11-16. – С. 12.

загальною поліцією, корпусом жандармів, а також посадовими особами деяких адміністративних установ, які виконували поліцейські функції в окремих галузях державного управління; у невідкладних випадках поліція наділялася функціями органу попереднього слідства⁹.

За часів правління Олександра II (1855-1881 рр.) у великих містах як органи дізнання були створені й активно діяли розшукові відділення. За дорученням судових чи слідчих прокурорів вони виконували оперативно-розшукові функції. Їх залучали, головним чином, до участі в розкритті та розслідуванні особливо небезпечних злочинів, і результати проведення оперативно-розшукових дій приймалися слідчими як докази в кримінальній справі¹⁰. Один із перших керівників Петербурзького розшукового відділення І.Д. Путілін приділяв особливу увагу професійному підходу. З його ініціативи приймається *Інструкція околodoчним наглядачам*, у якій передбачається збирання інформації з використанням негласних форм та методів, а 17 липня 1878 р. Міністерство внутрішніх справ Російської імперії затвердило *Інструкцію поліцейським урядникам*, відповідно до якої чинам рекомендувалося «негласно дізнаватися відомостей за допомогою жителів»¹¹.

У 1881 р. вийшло *Положення про заходи для охорони державного порядку і громадського спокою*, згідно з яким розшукові функції здійснювалися Міністерством внутрішніх справ. Розшукова діяльність за даним Положенням здійснювалася без прокурорського нагляду¹². Нова регламентація діяльності поліцейських органів політичного розшуку одержала закріплення в 1902 році в *Положенні про початкові розшукові (охоронні) відділення*, затверджене Міністерством внутрішніх справ. У самих охоронних відділеннях з 1903 року створюються агентурні відділи¹³.

⁹ Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі [Текст] : монографія / М.А. Погорецький. - Х. : РВФ «Арсіс, ЛТД», 2007. - 574 с. – С. 17.

¹⁰ Долженков О. Ф. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності [Текст] : монографія / О. Ф. Долженков, В. А. Некрасов, Ю. Е. Черкасов. – Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2003. – 197 с. – С. 71.

¹¹ Сборник циркуляров и инструкций МВД за 1878 год. – СПб., 1880. - №148. – С. 170.

¹² Пиджаренко А.М. История и тайны уголовного и политического сыска [Текст] / А.М. Пиджаренко. – К. : «Юринформ», 1994. – 399 с. – С. 156.

¹³ Шинджикашвили Д.И. Сыскная полиция царской России в период империализма / Д.И. Шинджикашвили. – Омск : ОВШМ МВД СССР, 1973. – 126 с. – С. 67.

Міністром внутрішніх справ П.А. Столипіним 9 лютого 1907 р. було затверджено *Положення про охоронні відділення*, що могли створюватися в тій місцевості, де в них була необхідність¹⁴. Згідно з цим Положенням, особи, які залучалися до негласного співробітництва, не мали права займати штатні посади в охоронних відділеннях. З метою вдосконалення негласної роботи 10 лютого 1907 року Міністерством внутрішніх справ затверджено секретну *Інструкцію з організації та ведення внутрішнього агентурного спостереження в жандармських і розшукових установах*, що регламентувала порядок відбору кандидатів, залучення громадян до негласного співробітництва і здійснення керівництва ними¹⁵. Це був перший у вітчизняній історії документ подібного роду, що з належною докладністю регламентував негласну роботу поліції.

Треба зазначити, що спеціальний параграф цієї Інструкції встановлював: «Ніхто, крім особи, котра завідує розшуком, і особи, яка може його замінити, не повинен знати в обличчя нікого з секретних співробітників. Прізвище співробітника знає тільки особа, яка відає розшуком, інші чини установи, які мають справу з відомостями співробітника, можуть у необхідних випадках знати тільки псевдонім або номер співробітника»¹⁶. Згідно Інструкції, єдиним цілком надійним способом забезпечення поінформованості пошукових органів була внутрішня агентура, склад якої мав комплектуватися особами, що безпосередньо входять у будь-які злочинні організації чи є причетними до них, або людьми, безпосередньо обізнаними про внутрішню діяльність і життя окремих членів злочинних співтовариств. Особи, які були їхніми членами і входили у постійний склад агентури, називалися «агентами внутрішнього спостереження» чи таємними співробітниками. Інші негласні співробітники, що використовуються політичним розшуком одноразово – «допоміжними агентами». Люди, які постійно надавали

¹⁴ Шинджикашвили Д.И. Сыскная полиция царской России в период империализма / Д.И. Шинджикашвили. – Омск : ОВШМ МВД СССР, 1973. – 126 с. – С. 67.

¹⁵ Инструкция по организации и ведению внутреннего (агентурного) наблюдения / Ф.М.Лурье, З.И.Перегудова // Из глубины времен. - №1. - СПб., 1992. - С. 71-83.

¹⁶ Єфремов А.В. Історичний досвід використання агентурної роботи політичним розшуком наприкінці 19 – початку 20 століття / А.В. Єфремов // Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Спеціальний випуск. - У 2-х частинах. - Ч. 1. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. - № 2. - С. 188-194. – С. 193.

інформацію і одержували за це визначену плату, хоч і не входили до складу злочинних організацій, називалися штучниками¹⁷.

Інструкція й інші керівні документи Департаменту поліції суворо забороняли внутрішнім агентам займатися провокацією, тобто, щоб вони «не підштовхували інших робити протиправні дії і сприяли їм з метою вислужитися розкриттям штучно створених злочинів»¹⁸. Отже, Інструкція дає чітке роз'яснення того, що особи, які відають розшуком, зобов'язані твердо пам'ятати, що співробітництво від провокаторства відокремлюється досить тонкою межею, яку можна легко перейти.

6 липня 1908 року був прийнятий *Закон «Про організацію сискної частини»*, згідно якого у складі загальної поліції було утворено 89 сискних відділень у великих містах (у т. ч. Києві, Одесі та ін.). Це було перше у вітчизняній історії законодавче закріплення сискної (оперативно-розшукової) діяльності.

9 серпня 1910 року Міністерством внутрішніх справ, яке очолював П.А. Столипін, було прийнято *Інструкцію «Чинам сыскных отделений»*, котра регламентувала агентурну роботу і ставила на меті вивести її на якісно новий рівень, оскільки на той момент основна маса агентури не мала якісної професійної підготовки¹⁹. У § 2 Інструкції вказувалося, що для виконання поставлених перед сискними відділеннями завдань вони «через своих чинов имеют систематический надзор за преступными и порочными элементами путем негласной агентуры и наружного наблюдения»²⁰.

Додатково до Інструкції додавалися таємні «Совершенно секретные правила», що складалися з 19 параграфів, більшість з яких була присвячена регулюванню відносин з таємною агентурою, містила вказівки щодо роботи з агентурою, комплектування особового складу,

¹⁷ Двужильна К.М. Історичний аспект становлення конфіденційного співробітництва / К.М. Двужильна // *Сторіччя розшуку : історія, сучасність та перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24 жовтня 2008 року)*. – Одеса: ОДУВС, 2008. – 246 с. – С. 88-89. – С. 88.

¹⁸ *Антология сыска : от полиции к внешней разведке : Уголовный сыск : документы и материалы (XI-нач.XX ст.)* / Сост. : Ю.И. Римаренко, Е.М. Моисеев, В.Н. Чисников. – В 14 томах. – Т. 1. - К. : Знання України, 2006. - 612 с. – С. 233.

¹⁹ *Организация и деятельность уголовного сыска в дореволюционной России (конец 19 – начало 20 вв.) : учебное пособие* / [Балуев Б.П., Брестовская Т.К., Ветлугин Э.П., Мулуклаев Р.С.]. – М., 1984. – 160 с. – С. 34.

²⁰ *Антология сыска : от полиции к внешней разведке : Уголовный сыск: документы и материалы (XI-нач.XX ст.)* / Сост. : Ю.И. Римаренко, Е.М. Моисеев, В.Н. Чисников. – В 14 томах. – Т. 1. - К. : Знання України, 2006. - 612 с. – С. 215.

порядку ведення і зберігання таємної документації. Згідно «Цілком таємних правил» негласна агентура вербувалася з представників злочинного світу, скупників викраденого, хазяїв злодійських притонів, проституток та ін.²¹ Агентурні дані і таємні відомості зберігалися тільки начальником сискного відділення особисто.

У цей період нормативна регламентація діяльності поліцейських органів постійно вдосконалювалася, про що свідчать відповідні наради працівників сискних відділень (1913 р.), на яких обговорювалися правові засади щодо регулювання взаємовідносин чинів сискної поліції і таємної агентури, були прийняті необхідні поправки з метою усунення виникаючих на практиці непорозумінь²².

Лютнева революція 1917 року перервала процес розвитку кримінального сиску. Більш того, досвід царської поліції, визнаною найкращою в світі ще у 1913 році на міжнародному з'їзді криміналістів у Швейцарії, було відкинуто. Тимчасовий уряд жорстко переслідував не тільки сищиків, а й таємних агентів поряд із посадовцями та агентами політичного сиску. Органи сискної поліції були піддані дикій екзекуції та фізичному винищенню, а по амністії наркома Керенського вийшли на свободу тисячі професійних злочинців²³. Тому, не дивно, що з перших днів свого існування радянська влада зіткнулася з розгулом бандитизму.

У становленні Української Народної Республіки, яка була проголошена в листопаді 1917 р., важлива роль відводилася поліцейським органам, що забезпечували громадський порядок, здійснювали розшук та ін. У період Громадянської війни (1917-1920 рр.) на території України поряд з органами Радянської влади виникали та існували різні за своєю політичною сутністю уряди – Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, влада яких не поширювалася на усю територію сьогоденної України, але які мали свої збройні сили та

²¹ Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной и следственной деятельности : учебное пособие / Ю.В. Чуфаровский. – 2-е изд. – М. : МЗ Пресс, 2001. – 208 с. – С. 17.

²² Чисников В.Н. Закон «Об организации сыскной части» (1908 г.) : предпосылки, содержание, значение / В.Н. Чисников // Сторіччя розшуку : історія, сучасність та перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24 жовтня 2008 року). – Одеса: ОДУВС, 2008. – 246 с. – С. 231-234.

²³ Водько Н.П. Генезис сиска и проблемы совершенствования системы оперативных подразделений органов внутренних дел Украины (научный доклад) / Н.П. Водько // Сторіччя розшуку : історія, сучасність та перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24 жовтня 2008 року). – Одеса : ОДУВС, 2008. – С. 11-16. – С. 13.

органи, призначені для охорони правопорядку й боротьби зі злочинністю: робітничо-селянську міліцію Радянської влади; народну міліцію Центральної Ради; державну варту Гетьманату; народну міліцію Директорії²⁴.

Історичні документи засвідчують, що в Україні при правлінні гетьмана Павла Скоропадського активно створювалися і діяли спеціальні підрозділи МВС, які виконували функції кримінальної поліції. У межах масштабного реформування апарату державного управління 18 травня 1918 р. була прийнята постанова Ради Міністрів «Про створення Державної варти». У структурі МВС Гетьманату створюється Департамент Державної варти з функціями протидії кримінальним злочинам, контррозвідувального захисту існуючого устрою та ін. Однак процес побудови незалежної демократичної держави та її правоохоронних інститутів був припинений більшовицьким режимом, який захопив владу в Україні і створив радянську міліцію.

5 жовтня 1918 року в Росії при Головному управлінні робітничо-селянської міліції було засновано Центральне управління карного розшуку, у якому передбачалися дві основні служби: активна (дізнання) і секретна (що займалася роботою з негласними співробітниками). У *Положенні про організацію відділів карного розшуку* зазначалося, що відділення цієї служби засновані для охорони революційного порядку шляхом негласного розслідування злочинів кримінального характеру і боротьби з бандитизмом. Під терміном «негласне розслідування» розумілася оперативно-розшукова робота щодо попередження, розкриття злочинів і розшуку злочинців, які переховуються.

У розробленій наприкінці 1919 р. *Інструкції карному розшуку* поряд з іншими завданнями відзначалося, що попередження і розкриття злочинів здійснюються за допомогою використання негласної агентури та зовнішнього спостереження, у зв'язку з чим штатні працівники карного розшуку повинні мати своїх негласних агентів²⁵. У цей час на них покладалися обов'язки «вести неослабний

²⁴ Ольшевський К.М. Правове регулювання агентурної роботи карного розшуку України в перші роки Радянської влади (1919-1925рр.) / К.М. Ольшевський // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 2 (1). – С. 113-119.

²⁵ Калининвич Л.Н. Агентурная работа органов внутренних дел : правовой, морально-этический и тактический аспекты : учебное пособие / Л.Н. Калининвич, И.И. Басецкий. – Минск : МВШ МВД СССР, 1987. – 67 с. – С. 18-19.

нагляд за злочинним елементом і попереджувати скоєння злочинів, а також проводити розшук як осіб, підозрюваних у скоєнні злочину, так і предметів і слідів, які можуть послужити розкриттю злочину»²⁶.

Першим нормативним актом, що регламентував агентурну роботу карного розшуку в СРСР, була *Інструкція з організації секретної агентури в установах карного розшуку*, оголошена наказом Головного управління міліції НКВС РСФСР № 372/з від 2 листопада 1921 року. Відповідно до цієї Інструкції 2 січня 1922 р. НКВС УРСР також було затверджено *Інструкцію з організації секретної агентури в установах карного розшуку*. Інструкція розкривала поняття «секретний розвідник» і «негласний інформатор»²⁷, визначала коло осіб, які могли залучатися як секретні агенти, регламентувала їхні функціональні обов'язки, указувала на різні форми конспірації, забороняла співробітникам секретної частини допускати провокацію і т. ін. Зазначимо, що цей документ уперше нормативно закріпив створення штатного негласного апарату (секретних розвідників). Інструкція вказувала, що «... під секретними розвідниками розуміються особи, які стоять на певній місячній винагороді та яким доручаються певні завдання»²⁸. Положення зазначених інструкцій надалі вдосконалювалися та перезатверджувалися окремими наказами НКВС/МВС радянських республік, що регулювали окремі зрізи оперативно-службової діяльності кримінальної міліції.

За радянську добу невід'ємним елементом правових засад діяльності кримінальної міліції було Кримінальне процесуальне законодавство, в якому визначалися повноваження органів дізнання, у структурі яких знаходилися підрозділи кримінальної міліції. Так, *Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР* 1960-го року покладав на органи дізнання обов'язок «вжиття відповідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і

²⁶ Меживой О.В. Особливості агентурної роботи карно-розшукових органів України під час революції та в довоєнний період / О.В. Меживой // *Сторіччя розшуку : історія, сучасність та перспективи : матеріали науково-практичної конференції* (24 жовтня 2008 року). – Одеса : ОДУВС, 2008. – С. 147-149. – С. 148.

²⁷ Водько Н.П. Генезис сиска и проблемы совершенствования системы оперативных подразделений органов внутренних дел Украины (научный доклад) / Н.П. Водько // *Сторіччя розшуку : історія, сучасність та перспективи : матеріали науково-практичної конференції* (24 жовтня 2008 року). – Одеса : ОДУВС, 2008. – С. 11-16. – С. 13.

²⁸ Смирнов С.А. Сборник нормативных и методических материалов по работе аппаратов оперативной службы (разведки) органов внутренних дел / С.А. Смирнов. – М. : Академия МВД СССР, 1980. – 74 с. – С. 7.

осіб, які його вчинили»²⁹. Ст. 104 цього кодексу передбачала ряд повноважень органу дізнання, що реалізовувалися ним за власною ініціативою, зокрема щодо порушення кримінальної справи, проведення слідчих дій, передачі кримінальної справи слідчому та ін. Було передбачено, що після вступу в справу слідчого орган дізнання зобов'язаний був виконувати доручення слідчого щодо проведення слідчих та розшукових дій. Таким чином КПК віддзеркалював як основну функцію органу дізнання, а разом з ним і кримінальної міліції, так і забезпечувальну (допоміжну). Підкреслимо, що основна функція полягала саме у виявленні ознак злочину та осіб, які його вчинили.

У 1990-1993 рр., в Україні з прийняттям відповідних законів³⁰, почався процес «легалізації» оперативно-розшукової діяльності, а разом з нею і діяльності кримінальної міліції. За радянський період оперативно-розшукова діяльність міліції не мала легітимного законодавчого визнання. Процес легалізації оперативно-розшукової діяльності розпочався з прийняттям 20 грудня 1990 року *Закону України «Про міліцію»*. В законодавстві з'явилася посилання на необхідність протидії загальнокримінальним злочинам, здійснення працівниками міліції оперативно-розшукових заходів, використання допомоги громадян при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, залучення громадян до співробітництва з міліцією за їхньою згодою та ін.

У зазначеному Законі виявляються сучасні методи роботи кримінальної поліції. Так мовою оригіналу міліція отримала право «для виконання покладених на неї завдань залучати громадян за їх згодою до співробітництва у порядку, встановленому законами, що

²⁹ Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1961. - № 2. - Ст. 15. – Ст. 103.

³⁰ Про міліцію [Електронний ресурс] : закон України від 20 грудня 1990 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану; Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану; Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : закон України від 30 червня 1993 р. : за станом на 04.07.2013 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

регулюють профілактичну та оперативно-розшукову діяльність»³¹, «здійснювати на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи»³² та ін.

Зазначені твердження стали передумовою прийняття 18 лютого 1992 року *Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*, бо тогочасні вимоги теорії та практики ОРД потребували законодавчого визначення окремих положень діяльності кримінальної міліції. З прийняттям цього Закону вперше було законодавчо визначено сутність (поняття) цієї діяльності, правову основу, принципи, визначені суб'єкти ОРД, які одержали відповідні права та обов'язки³³, серед яких кримінальна міліція стала основним суб'єктом.

У цьому плані нещодавно прийнятий Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року³⁴ є кроком назад, адже не окреслює питань сприяння громадянами оперативно-розшуковій діяльності та проведення поліцією негласних оперативно-розшукових та інших заходів. Зазначений Закон на момент прийняття навіть не передбачав реалізацію поліцією безпосередньо оперативно-розшукових функцій (ст. 23 «Основні повноваження поліції») до внесення відповідних змін від 31 травня 2016 року. З іншого боку, цей нормативно-правовий акт визначив першорядне місце кримінальної поліції у структурі Національної поліції України (ч. 3 ст. 13), а також посилення (ч. 3 ст. 30) на можливість застосування поліцією заходів, визначених окремими законами. Зокрема, такими законами є Кримінальний процесуальний кодекс та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що скеровують виконувати окремі завдання кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства.

У 2012 році відбулося кардинальне реформування Кримінального процесуального законодавства. Чинний *Кримінальний процесуальний*

³¹ Про міліцію [Електронний ресурс] : закон України від 20 грудня 1990 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 6.

³² Там само. – Ст. 11.

³³ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 2-5, 7, 8.

³⁴ Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : закон України від 02 липня 2015 р. : за станом на 02.06.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

кодекс України³⁵, що замінив КПК 1960-го року, у багатьох відношеннях є прогресивним, особливо у контексті євроінтеграційних прагнень України. Разом з тим, в ньому не враховані особливості вітчизняної правоохоронної системи, в якій визначальне місце займали і займають оперативні підрозділи, що покликані виконувати ряд надважливих завдань в інтересах кримінального судочинства. Натомість, згідно чинного КПК України оперативні підрозділи позбавлені ініціативи у досудовому розслідуванні, а їхня роль зведена до пасивного виконання доручень слідчого, прокурора. Красномовно про це свідчать наступні положення ст. 41 КПК: «оперативні підрозділи ... здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора»³⁶; «співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора»³⁷. Фактично ці засади унеможливлюють практичну реалізацію основного завдання/обов'язку, що має виконуватися підрозділами кримінальної поліції - виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили. Наслідком цього стало різке збільшення з 2013 року частки кримінальних проваджень, по яких не встановлені особи, які вчинили кримінальні правопорушення, що підтверджується офіційною статистикою [Додаток В1, В2, В3].

Негативний вплив існуючих положень КПК України на діяльність зі встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, підтверджується результатами проведеного нами анкетування працівників оперативних підрозділів кримінальної поліції (всього проанкетовано 142 осіб). 82,4 % (117) респондентів висловилися про те, що працівники оперативних підрозділів повинні мати повноваження під час досудового розслідування на здійснення окремих процесуальних дій (наприклад, огляд, допит) за власною ініціативою. На думку 80,3 % (114) респондентів, відсутність у працівників оперативних підрозділів зазначених повноважень

³⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

³⁶ Там само. – Ч. 1 ст. 41.

³⁷ Там само. – Ч. 2 ст. 41.

негативно відбивається на ефективності розкриття і розслідування злочинів [Додаток Б, пп. 8, 9].

Вважаємо, що встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, (розкриття злочинів) є ініціативною та наступальною діяльністю, яку традиційно здійснюють саме оперативні працівники, тож позбавлення їх ініціативи у досудовому розслідуванні фатально позначається на ефективності правоохоронної системи. До речі, 86,6 % (123) респондентів переконані, що вказане завдання (виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили) є більш важливим, ніж виконання доручень слідчого, прокурора [Додаток Б, п. 7].

Про недосконалість положень чинного КПК України в частині визначення функціонального призначення оперативних підрозділів свідчать результати проведеного у 2015 році соціологічного опитування працівників підрозділів, що належать до сфери управління МВС України. Згідно його результатів³⁸, на думку респондентів, значно ускладнюють роботу ОВС недоліки кримінального процесуального законодавства, про що відмічають насамперед представники кримінального блоку (67,6 %) та досудового слідства (59,5 %). До того ж згідно зазначених результатів³⁹ саме недоліки кримінального процесуального законодавства визначені серед тих чинників, що заважають ефективному функціонуванню системи ОВС в цілому, та становлять найбільшу питому вагу (44,8 %) серед інших чинників після матеріального та технічного забезпечення.

Таким чином, аналітичний огляд історіографії становлення та розвитку правових засад діяльності кримінальної поліції дозволяє дійти певних висновків. Так, на сьогодні спостерігається невідповідність положень чинного КПК України, що визначають повноваження оперативних підрозділів, зокрема й кримінальної поліції, об'єктивному стану речей у правоохоронній практиці, адже вони не визначають основне завдання цих підрозділів - виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили. Зазначене завдання виконувалося відповідними суб'єктами в інтересах кримінального судочинства протягом багатьох десятиріч, а той сторіч, тож

³⁸ Науково-аналітичний огляд результатів соціологічного опитування працівників ОВС та слухачів вищих навчальних закладів ОВС у 2015 році [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану. – С. 3.

³⁹ Там само. – С. 3.

необґрунтована відсутність посилань у КПК на його реалізацію призводить до зниження ефективності діяльності кримінальної поліції у кримінальному провадженні, яка на сьогоднішній день переважно зводиться до пасивного виконання доручень слідчого, прокурора, як це і передбачено ст. 41 КПК України.

1.2. Характеристика правових засад діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства

Характеристика нормативно-правового регулювання дає можливість визначити ті основні положення, на які потрібно спиратися при розкритті окремих напрямів діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства, ступінь їхнього правового врегулювання, найбільш загальні недоліки і прогалини, що містяться у законодавстві. Діяльність кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства реалізується у межах кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової сфери. Правова основа цієї роботи базується на положеннях цілої низки нормативно-правових актів, що є різними за ієрархією та юридичною силою: а) міжнародних нормативно-правових актів; б) законів України; в) підзаконних нормативно-правових актів, у т.ч. відомчих актів МВС України. Розглянемо їх більш детально.

Норми міжнародних правових актів. На сучасному етапі становлення демократичних інституцій та реформування законодавства важливо дотримуватися тих основоположних принципів правоохоронної діяльності, що задекларовані міжнародними нормативними документами, запозичувати загальноприйняті міжнародною спільнотою положення та ідеали.

У більшості розвинених демократичних країн світу в правову основу діяльності кримінальної поліції покладено вимоги, проголошені рядом *міжнародно-правових документів, покликаних забезпечувати захист особистих прав людини та громадянина*. Специфіка роботи кримінальної поліції будь-якої держави передбачає певне обмеження особистих прав громадян, що пов'язано із отриманням різноманітних даних, що торкаються образу життя окремих осіб, їх професійних, морально-ділових якостей, дружніх зв'язків тощо, частина яких може знаходитися в царині особистого чи сімейного життя людини. Працівникам кримінальної поліції можуть

ставати відомі подробиці письмової чи електронної кореспонденції, телефонних переговорів окремої особи, що стосуються чи не стосуються її протиправної діяльності, проникати в її житло або інше володіння на законних підставах. За таких умов до працівників кримінальної поліції висуваються певні вимоги щодо умов втручання в особисте життя людини, а також використання отриманої інформації конфіденційного характеру, про що йдеться у визначальних нормативно-правових актах.

Ст. 12 *Загальної декларації прав людини*, прийнятої резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р., проголошує: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію»⁴⁰. Ця основоположна норма захищає особисті права людини та громадянина від так званого «безпідставного втручання». Що стосується втручання з боку працівників кримінальної поліції, то воно може мати місце тільки тоді, коли особа причетна до вчинення злочинів. При чому підстави такого втручання чітко визначені у національних нормативно-правових актах, зокрема КПК України (ст. 233, 267 та ін.).

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року) у статті 8 розвиває положення ст. 12 Загальної декларації прав людини, визначаючи випадки щодо легального втручання в особисте життя: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб»⁴¹. Діяльність кримінальної поліції

⁴⁰ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам-Київ: Українсько-американське бюро захисту прав людини, 1996. – С. 6-9. – С. 7.

⁴¹ Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – 3-тє видання, доп. і перероб. – К.: «Сфера», 2002. – 378 с. – Ст. 8.

безпосередньо пов'язана із запобіганням злочинів, участю у їхньому розслідуванні, захистом прав і свобод громадян, що були порушені внаслідок протиправних дій.

Зазначені положення щодо забезпечення особистих прав людини та визначення випадків легального втручання в особисте життя дублюються в ст. 17 *Міжнародного пакту про громадянські і політичні права*⁴², ст. 5 *Декларації про права людини у відношенні осіб, які не є громадянами країни, в якій вони мешкають*⁴³ та інших міжнародних нормативних актах.

Ст. 4 *Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку*, прийнятого резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 р., визначає загальний принцип забезпечення конфіденційності відомостей, отриманих посадовими особами кримінальної поліції: «відомості конфіденційного характеру, що отримують посадові особи з підтримання правопорядку, зберігаються в таємниці, якщо виконання обов'язків чи вимоги правосуддя не вимагають іншого»⁴⁴. У зазначеній статті міститься коментар, що є відомостями конфіденційного характеру: «інформація, яка може відноситися до особистого життя інших осіб або потенційно зашкодити інтересам таких осіб і особливо їх репутації»⁴⁵. Подібного роду відомості можуть бути отримані як при проведенні працівниками кримінальної поліції оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, так і при агентурному втручанні, коли такі відомості надходять від негласних працівників.

Діяльність кримінальної поліції, окрім іншого, ґрунтується на положеннях *міжнародних нормативно-правових актів, що присвячені протидії тим деструктивним явищам, з якими веде боротьбу*

⁴² Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий і проголошений Резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – 3-тє видання, доп. і перероб. – К.: «Сфера», 2002. – 378 с.

⁴³ Декларація про права людини у відношенні осіб, які не є громадянами країни, в якій вони мешкають, прийнята Резолюцією 40/144 Генеральної Асамблеї ООН 13 грудня 1985 року // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – 3-тє видання, доп. і перероб. – К.: «Сфера», 2002. – 378 с.

⁴⁴ Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку, прийнятий Резолюцією № 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року // «СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы». – М., «Международные отношения», 1989. – Ст. 4.

⁴⁵ Там само. – Ст. 4.

кримінальна поліція: незаконний обіг наркотиків, зброї, організована злочинність, торгівля людьми, корупція та ін. Існує цілий ряд таких документів, прийнятих (ратифікованих) Верховною Радою України, що прямо передбачають використання правоохоронними органами, у т.ч. кримінальною поліцією, відповідних методів роботи. Це загальновизнані юридичні інструменти і резолюції Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи, що визначають стандарти та норми протидії злочинності.

Так, у *Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин»*, що прийнята на Конференції ООН у м. Відні 20 грудня 1988 року,⁴⁶ вбачаються методи діяльності кримінальної поліції, зокрема, щодо використання допомоги окремих осіб в розслідуванні злочинів (п. 4 ст. 7), використання методів виявлення і припинення правопорушень (п. 2 ст. 9) тощо. До того ж цей нормативний акт вперше передбачив можливість проведення кримінальною поліцією контрольованої поставки, у першу чергу, на міжнародному рівні. Згідно ст. 1 цієї Конвенції контрольована поставка означає метод, при якому допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох країн незаконних або таких, що викликають підозру, партій наркотичних засобів, психотропних речовин, речовин, включених до Таблиці I або Таблиці II, що містяться в Додатку до цієї Конвенції, або речовин, що їх заміняють, з відома і під наглядом їх компетентних органів з метою виявлення осіб, які беруть участь у здійсненні правопорушень, визнаних такими відповідно до пункту 1 Статті 3 цієї Конвенції.

Декларація про злочинність і суспільну безпеку, прийнята резолюцією 51/60 Генеральної Асамблеї ООН 12 грудня 1996 року, [ст. 1]⁴⁷ вимагає від держав вживати ефективних заходів по боротьбі з небезпечною транснаціональною, у т.ч. організованою, злочинністю, незаконним обігом наркотиків та зброї, контрабандою інших незаконних товарів, організованою торгівлею людьми,

⁴⁶ Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин» від 20 грудня 1988 року // Україна в міжнар.-прав. відносинах. Боротьба зі злоч. та взаємн. прав. допомога (Збірник документів). - Кн.1. - К.: Юрінком, 1996. - С. 244-285. – Ст. 1.

⁴⁷ Декларація про злочинність і суспільну безпеку [Електронний ресурс] : [прийнята резолюцією 51/60 Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1996 р.] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

терористичними злочинами і відмиванням прибутків від небезпечних злочинів. Зокрема, ст. 7 Декларації передбачено:

- прийняття ефективних заходів контролю над вибуховими речовинами і боротьби проти незаконної торгівлі злочинцями визначеними матеріалами і їх компонентами, які конкретно призначені для використання у виробництві ядерної, біологічної або хімічної зброї, і для того, щоб зменшити ризик, що виникає у результаті цієї незаконної торгівлі, шляхом приєднання до всіх відповідних міжнародних угод, які стосуються зброї масового знищення та повного здійснення їх положень;

- більш суворе забезпечення дотримання норм боротьби з незаконним транснаціональним обігом вогнепальної зброї у злочинній діяльності і зменшення можливості розпалювання небезпечних конфліктів.

Конвенція проти корупції, прийнята резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї ООН 31 жовтня 2003 року,⁴⁸ передбачає питання співробітництва громадян з правоохоронними органами, у т.ч. кримінальною поліцією, вжиття кожною державою відповідних заходів для заохочення осіб, які беруть чи брали участь у вчиненні будь-якого злочину, визначеного Конвенцією, до надання інформації, корисної для компетентних органів з метою розслідування й доказування, а також до надання фактичної конкретної допомоги компетентним органам, яка може сприяти позбавленню злочинців доходів, здобутих злочинним шляхом, і вжиттю заходів для повернення таких доходів. У ст. 32 Конвенції передбачені положення щодо забезпечення ефективного захисту від ймовірної помсти або залякування свідків та експертів, які свідчать у справах за злочинами, що визначені цією Конвенцією, та, у відповідних випадках, щодо їхніх родичів та інших близьких їм осіб. За змістом вищезазначеного документу Держави-учасниці Конвенції розглядають можливість укладання з іншими державами договорів або домовленостей про переселення осіб. У ст. 33 «Захист осіб, які повідомляють інформацію» Конвенції проти корупції містяться положення щодо можливості включення до внутрішньої правової системи держави належних заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють

⁴⁸ Конвенція проти корупції, прийнята резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї ООН 31 жовтня 2003 року // «Офіційний вісник України». - № 44. – 2006. - Ст. 2938. – Ст. 37.

компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами несправедливого поводження.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, прийнята 16 травня 2005 року,⁴⁹ у ч. 1 ст. 27 закладає підвалини для здійснення кримінальною поліцією негласної діяльності з метою виявлення таких злочинів, адже декларує, що розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених згідно із цією Конвенцією, не має залежати від заяв або звинувачень з боку жертви. У Конвенції певну увагу приділено функції забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, що практично реалізується підрозділами кримінальної поліції. Положення ст. 28 безпосередньо передбачають захист жертв, свідків та осіб, які співробітничать із судовими органами, включати фізичний захист, переміщення, зміну особи та допомогу в працевлаштуванні, та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання у випадку потреби належного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників.

Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН 15 листопада 2000 року,⁵⁰ визначає серед спеціальних методів розслідування здійснення агентурних операцій компетентними органами держави з метою ефективної боротьби з організованою злочинністю. У ст. 20 цього документу йдеться про можливість проведення контрольованого постачання на міжнародному рівні, що може передбачати негласну допомогу громадян (потенційних свідків) з метою супроводу вантажу: партій наркотиків, зброї тощо. При цьому допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох держав незаконних або таких, що викликають підозри, партій вантажу з відома та під наглядом їхніх компетентних органів з метою розслідування будь-якого злочину і виявлення осіб, які беруть участь у вчиненні цього злочину.

⁴⁹ Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [Електронний ресурс] : від 16 травня 2005 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁵⁰ Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності [Текст] : [прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН 15 листопада 2000 р.] // Офіційний вісник України. - № 14. - 2006. - Ст. 1056.

Конвенція в ст. 24 вимагає від держав приймати відповідні заходи із захисту свідків, особливо агентів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту від імовірної помсти або залякування щодо свідків (потерпілих), які беруть участь у кримінальному провадженні та дають свідчення у зв'язку зі злочинами, що охоплюються цією Конвенцією, і, у відповідних випадках, щодо їхніх родичів та інших близьких їм осіб. Такі заходи без шкоди для прав обвинувачуваного, у тому числі для права на належний розгляд, можуть, зокрема, включати:

- встановлення процедур для фізичного захисту таких осіб, наприклад - у тій мірі, в якій це необхідно і практично може бути здійснене, - для їхнього переселення в інше місце, і прийняття таких положень, які дозволяють, у відповідних випадках, не розголошувати інформацію, що стосується особи і місцезнаходження таких осіб, або встановлюють обмеження на таке розголошення інформації;

- прийняття правил доведення, що дозволяють свідчити таким чином, який забезпечує безпеку свідка, наприклад, дозвіл свідчити за допомогою засобів зв'язку, таких як відеозв'язок або інші належні засоби.

Конвенція передбачає, що держави вживають відповідних заходів для того, щоб заохочувати осіб, які беруть або брали участь в організованих злочинних групах, до негласної співпраці у формі:

- а) надання інформації, корисної для компетентних органів, із метою розслідування і доведення у зв'язку з такими питаннями, як:

- ідентифікаційні дані, характер, членський склад, структура, місцезнаходження або діяльність організованих злочинних груп;

- зв'язки, в тому числі міжнародні зв'язки, з іншими організованими злочинними групами;

- злочини, що вчинені або можуть бути вчинені організованими злочинними групами;

- б) надання фактичної, конкретної допомоги компетентним органам, що може сприяти позбавленню організованих злочинних груп їхніх ресурсів або доходів від злочинів.

*Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності*⁵¹, прийняті резолюцією

⁵¹ Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності [Електронний ресурс] : [прийнята резолюцією 49/159 Генеральної Асамблеї ООН від 23 грудня 1994 р.] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 17.

49/159 Генеральної Асамблеї ООН від 23 грудня 1994 року, також надають рекомендації вживати заходів, які заохочують членів злочинних організацій до співробітництва і наданню свідчень, включаючи адекватні програми захисту свідків і членів їх сімей та - в установлених національними законами межах – пом'якшення для них покарання у випадку їх співробітництва з правоохоронними органами, у першу чергу, підрозділами кримінальної поліції.

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року,⁵² зобов'язує сприяти відповідності судових процедур потребам жертв злочинів шляхом вжиття заходів для зведення до мінімуму незручностей для жертв, охорони їхнього особистого життя у тих випадках, коли це необхідно, і забезпечення їхньої безпеки, а також безпеки їхніх сімей та свідків з їхнього боку і їхнього захисту від залякування та помсти.

Саме на зазначені прогресивні положення міжнародних нормативно-правових актів повинно бути максимально зорієнтоване національне оперативно-розшукове і кримінальне процесуальне законодавство, що регулює діяльність кримінальної поліції. Значна їх частина вже імплементована у закони України, про що буде йтися далі.

Норми законів України. Національним першоджерелом правових основ діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства є *Конституція України*⁵³. Конституцією визначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). Ці тези накладають суттєвий відбиток на діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства, адже визначають основоположні цінності.

⁵² Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою [Електронний ресурс] : [прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р.] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 6.

⁵³ Конституція України [Електронний ресурс] : від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : за станом на 21.02.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

У відповідних статтях Основного закону держави відтворено ряд конституційних норм, які пов'язані з захистом життя, здоров'я, прав та законних інтересів людини і громадянина, що мають додержуватися у діяльності кримінальної поліції (ст.ст. 24, 27-32, 34, 46, 55, 57, 63 та ін.). Ряд конституційних норм надає право у визначених законом випадках обмежувати окремі права та свободи людини, у т.ч. під час проведення негласних заходів. Ці заходи мають бути винятковими і тимчасовими. Так, гарантуючи кожному недоторканність житла, конституційна норма допускає у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей і майна, а також у зв'язку з переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, застосовувати інший встановлений порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду й обшуку (ч. 2 ст. 30); з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо, з дозволу суду допускаються винятки щодо таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 2 ст. 32).

Конституцією визначається, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, згідно з якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом. Відповідно до ст. 43 Конституції України «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Тобто, у цих положеннях віддзеркалений один з головних принципів залучення громадян до діяльності кримінальної поліції – добровільність.

Особливо важливе значення має конституційне положення, яке визначає найвищу соціальну цінність прав і свобод людини, а закони та інші нормативно-правові акти повинні прийматися тільки на основі Конституції та відповідати їй (ст. 8). Зміст цієї норми відіграє велику роль для побудови та функціонування в державі правоохоронної системи, розробки законодавства про оперативно-розшукову діяльність як суспільно-правову форму боротьби зі злочинністю, ролі та місця кримінальної поліції у цій справі.

З урахуванням вищезазначеного відзначимо, що Конституція України

є юридичною базою для діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства, визначає майже всі принципи негласної роботи, проведення ОРЗ та НСРД, гарантує верховенство права в державі та можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина.

Належне законодавче забезпечення діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства сформувалося порівняно нещодавно. За радянський період оперативно-розшукова робота кримінальної поліції (міліції) не мала легітимного законодавчого визнання. Адже ще з царських часів безпосереднє регулювання діяльності кримінальної поліції (міліції, жандармерії тощо) здійснювалося на рівні секретних нормативно-правових актів.

Процес законодавчого врегулювання діяльності кримінальної поліції та її оперативно-розшукової діяльності розпочався з прийняттям 20 грудня 1990 року *Закону України «Про міліцію»*⁵⁴ (втратив чинність). Тоді в законодавстві з'явилася посилання на здійснення працівниками міліції оперативно-розшукової діяльності, що стало передумовою прийняття *Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»* від 18 лютого 1992 року⁵⁵. Зазначений Закон визначив головне завдання ОРД, що реалізується саме в інтересах кримінального судочинства (ст. 1).

Серед підстав для проведення ОРД кримінальною поліцією у п. 1 ч. 1 ст. 6 цього Закону передбачено наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, у т.ч. про:

- злочини, що готуються;
- осіб, які готують вчинення злочину;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх;
- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а

⁵⁴ Про міліцію [Електронний ресурс]: закон України від 20 грудня 1990 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁵⁵ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 23.01.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя тощо.

Закону формально дозволяє здійснювати з цією метою будь-які ОРЗ, в т.ч. пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, застосовувати усі наявні сили та засоби ОРД.

У ст. 8 законодавець надав право оперативним підрозділам вживати відповідних заходів, що набули розповсюдження у діяльності кримінальної поліції:

- опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

- проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь;

- відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка;

- негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 КПК України;

- виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 КПК України;

- здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 КПК України;

- здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 КПК України;

- здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 КПК України;

- мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

- використовувати конфіденційне співробітництво згідно з

положеннями статті 275 КПК України;

- створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи тощо.

Закон визначає підстави та умови реалізації зазначених можливостей.

Норми *Кримінального процесуального кодексу України*⁵⁶ є важливою основою діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства. Законодавець у КПК фактично визнає оперативний підрозділ стороною обвинувачення (ст. 41 параграфу 2 «Сторона обвинувачення» Глави 3 КПК). Відповідно до ст. 41 КПК оперативні підрозділи кримінальної поліції здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Як було зазначено вище, відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁵⁷ оперативним підрозділам надається право у межах ОРД вживати певні оперативно-розшукові заходи лише згідно з положеннями КПК України. Ці норми визначають умови та висувають певні вимоги щодо проведення зазначених негласних заходів.

Чинний КПК заклав підвалини для застосування саме слідчим, прокурором сил, заходів, засобів та методів роботи кримінальної поліції. КПК передбачає існування нових інститутів, невідомих до 2012 року кримінальному процесуальному законодавству України. Зокрема, такий інститут як «негласні слідчі (розшукові) дії» – різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню (ст. 246). Визначено їх перелік: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267), установлення місцезнаходження радіоелектронного

⁵⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁵⁷ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 21.03.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274). Слід звернути особливу увагу на те, що у практичній діяльності значну частину зазначених НСРД неможливо або вкрай складно провести без залучення підрозділів кримінальної поліції. Тож переважна більшість НСРД проводиться підрозділами кримінальної поліції за дорученням слідчого, прокурора.

Чинний *Закон України «Про Національну поліцію»* від 2 липня 2015 року⁵⁸ визначає кримінальну поліцію як основний структурний підрозділ Національної поліції (ст. 13), а також передбачає здійснення нею оперативно-розшукової діяльності (п. 26 ч. 1 ст. 23). Цей закон визначає повноваження поліції, що реалізуються в інтересах кримінального судочинства, зокрема поліція:

- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;
- виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;
- вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;
- здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;
- здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності;
- розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом;

⁵⁸ Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : закон України від 02 липня 2015 р. : за станом на 02.06.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

- доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення;
- встановлює особу за невідомим трупом;
- забезпечує безпеку взятих під захист осіб на підставах та в порядку, визначених законом;
- виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України тощо.

Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними»⁵⁹ також була визначена система дієвих заходів, націлених проти незаконного обігу наркотиків, права та обов'язки державних органів, юридичних осіб та громадян. У якості ефективних заходів з реалізації оперативних задумок підрозділами кримінальної поліції законодавчо надана можливість проведення «контрольованої поставки» та «оперативної закупки» – операції щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 4). Вжиття цих заходів у найбільшому ступені притаманно для діяльності кримінальної поліції у протидії незаконному обігу наркотиків.

Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»⁶⁰ визначає основні напрями протидії організованій злочинності, систему органів, які ведуть з нею боротьбу, їхні повноваження. Не можемо не звернути увагу на невідповідність окремих норм законодавства в сфері боротьби з організованою злочинністю реальному стану справ у практичній діяльності. Так, відповідно до змін від 16 липня 2015 року в закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»⁶¹ органи Національної поліції перестали належати до

⁵⁹ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними [Електронний ресурс] : закон України від 15 лютого 1995 р. : за станом на 04.07.2013 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁶⁰ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : закон України від 30 червня 1993 р. : за станом на 04.07.2013 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁶¹ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : закон України від 30 червня 1993 р. : за станом на

державних органів, створених для боротьби з організованою злочинністю, що є абсурдним. На даний момент відповідно до ст. 5 зазначеного закону такими органами є Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України та спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

Відзначимо, що основний орган, який фактично веде боротьбу з організованою злочинністю, (органи Національної поліції) не може скористатися наявними можливостями, що передбачені в зазначеному нормативному акті. Наслідком цього, окрім іншого, є вкрай низький рейтинг нашої держави за рівнем організованої злочинності. Так, у складеному експертами Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) рейтингу країн за рівнем організованої злочинності⁶² Україна посіла 113-тє місце з 137 країн.

Статистична звітність Генеральної прокуратури України⁶³ дозволяє однозначно стверджувати, що саме органи Національної поліції вносять основний вклад у справу боротьби з організованою злочинністю. Наприклад, у 2013 році по Україні було зареєстровано 14 фактів бандитизму (ст. 257 КК України), з них 13 органами внутрішніх справ, у 2014 - 12 і 11 відповідно, у 2015 - 17 і 14 відповідно, у 2016 році - 18 і 10 відповідно, у 2017 – 30 і 24 відповідно.

У 2014 році було виявлено 457 фактів створення воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України), з них 414 органами внутрішніх справ, у 2015 році - 543 і 510 відповідно, у 2016 році - 536 і 520 відповідно, у 2017 році – 431 і 404 відповідно. У 2014 році зареєстровано 60 фактів сприяння учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК України), з них 42 органами внутрішніх справ, у 2015 році - 103 і 87 відповідно, у 2016 році - 37 і 32 відповідно, у 2017 році – 36 і 22 відповідно.

04.07.2013 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁶² У рейтингу країн за рівнем організованої злочинності Україну розмістили нижче від Уганди [Електронний ресурс] : від 26 листопада 2017 р. // Сайт Інтернет-видання «Гордон». – Режим доступу : <http://gordonua.com>. - Назва з екрану.

⁶³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Органами поліції виявляється найбільша кількість організованих груп і злочинних організацій, зокрема, у 2016 році по Україні було виявлено 136 організованих груп і злочинних організацій, з них 95 органами поліції, 16 органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, 14 органами безпеки, 11 органами прокуратури [Додаток В.5]. У 2017 році по Україні було виявлено 210 організованих груп і злочинних організацій, з них 163 органами поліції, 12 органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, 15 органами безпеки, 20 органами прокуратури [Додаток В.5]. Загалом, частка виявлених органами поліції організованих груп і злочинних організацій за 2016 і 2017 роки складає 70 % і 78 % відповідно.

Крім того, розслідуванням абсолютної більшості злочинів за статтями, що передбачають в якості кваліфікуючої ознаки вчинення їх організованою групою, проводять саме слідчі Національної поліції. Зокрема, це злочини проти волі, честі та гідності особи (ст. 146, 147, 149 КК), проти власності (ст. 185-187, 189, 190 КК), у сфері господарської діяльності (ст. 199, 209 КК), проти громадської безпеки (ст. 263, 263-1 КК), проти громадського порядку та моральності (ст. 302, 303 КК), у сфері незаконного обігу наркотиків (ст. 307, 321 КК), проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів (ст. 345, 345-1 КК), у сфері службової діяльності (ст. 369 КК) та ін.

Саме до підслідності органів Національної поліції віднесено розслідування створення злочинної організації (ст. 255 КК), сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК), бандитизму (ст. 257 КК), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК).

На підставі викладеного вбачається, що вирішення зазначених проблемних питань правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю полягає в наступному. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» вимагає приведення його у відповідність з реаліями в практичній роботі правоохоронних органів і визнання в його положеннях органів Національної поліції як основного суб'єкта, який веде боротьбу з організованою злочинністю.

Особливе місце в системі діяльності кримінальної поліції займає *Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у*

кримінальному судочинстві», прийнятий 23 грудня 1993 року⁶⁴. Цей Закон встановив граничний перелік осіб, які мають право на забезпечення безпеки, перелік заходів безпеки, який не є вичерпний (ст. 2, 7) і які можуть вживатися підрозділами кримінальної поліції як у межах оперативно-розшукових справ, так і під час кримінального провадження, у т.ч. в межах справ оперативного супроводження.

Загалом, зазначений Закон визначив права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи безпеки, та органів, що їх здійснюють, визначив перелік та зміст заходів безпеки, певні умови застосування і скасування заходів безпеки, відповідальність за невжиття заходів безпеки.

Одночасно з розглянутим вище нормативним актом був введений в дію **Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»**⁶⁵, яким встановлена система особливих заходів державного захисту працівників суду і правоохоронних органів від перешкод виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників. Працівники кримінальної поліції у цьому плані можуть виступати в якості підзахисних, адже відповідно до ст. 2 цього Закону захисту підлягають працівники правоохоронних органів, які беруть безпосередню участь відповідно у провадженні і розслідуванні кримінальних справ, оперативно-розшуковій діяльності тощо. У відповідності до ст. 5 цього Закону захист цих працівників та їхніх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин забезпечується відповідними способами (заходами). Дані способи є повністю аналогічні тим, що передбачені ст. 7 Закону про забезпечення безпеки (ст. 7). Відмінністю є те, що сфера цього Закону поширюється не тільки на працівників суду і правоохоронних органів, що приймають

⁶⁴ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁶⁵ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

участь у кримінальному судочинстві. Закон передбачає захист тих працівників, які беруть участь у провадженні справ про адміністративні правопорушення, в охороні громадського порядку і громадської безпеки, виконанні інших правоохоронних функцій.

Норми підзаконних нормативно-правових актів, перш за все постанов Кабінету Міністрів України, визначають загальні вектори та окремі особливості діяльності кримінальної поліції. Так, Постановою Кабінету Міністрів України⁶⁶ затверджено Положення про Національну поліцію, що розширено визначає права та повноваження кримінальної поліції, що реалізуються в інтересах кримінального судочинства.

Окремими постановами визначені певні особливості діяльності кримінальною поліції. Так, Постановою Кабінету Міністрів України⁶⁷ затверджено Положення про штатного негласного працівника підрозділів кримінальної поліції. Відповідною постановою Кабінету Міністрів України⁶⁸ затверджено Положення про Національне центральне бюро Інтерполу, що визначає місце кримінальної поліції у взаємодії з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни.

Питання функціонального призначення діяльності кримінальної поліції у кримінальному судочинстві розкриваються на рівні **міжвідомчих нормативно-правових актів**. Міжвідомча *Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні*⁶⁹ визначає

⁶⁶ Постанова Кабінету Міністрів України № 877 від 23 жовтня 2015 року «Про затвердження Положення про Національну поліцію» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

⁶⁷ Постанова Кабінету Міністрів України № 928-14т від 15 листопада 1993 року «Про затвердження Положення про штатного негласного працівника спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю Служби безпеки України». – К., 1993.

⁶⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №220 від 25 березня 1993 року «Про затвердження Положення про Національне центральне бюро Інтерполу» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

⁶⁹ Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] : наказ Генеральної Прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів

підстави та порядок отримання дозволу на проведення НСРД, особливості організації проведення НСРД, фіксації результатів НСРД, дослідження інформації, порядок засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД, порядок знищення відомостей (матеріальних носіїв інформації) щодо факту, методів та результатів проведення НСРД, забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї НСРД.

Інша міжвідомча *Інструкція про затвердження інструкції про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності*⁷⁰ визначає основні засади діяльності кримінальної поліції під час організації та проведення зазначених форм контролю за вчиненням злочинів. Нею визначено необхідність відбирання письмової згоди окремих осіб на проведення негласних заходів, можливість використання документів, які зашифровують особу при їх проведенні, умови вручення покупцеві аудіовідеозаписувальних спеціальних технічних засобів, несправжніх імітаційних засобів тощо з метою фіксації розмов та дій протиправного характеру і т. ін.

Норми відомих нормативних актів МВС. Відомче правове регулювання діяльності кримінальної поліції ґрунтується переважно на тих нормативних актах, які регламентують її роботу за оперативно-розшуковими справами, проведення нею агентурно-оперативної роботи та виконання нею завдань у межах кримінального провадження. Від часу набуття Україною незалежності зазначені питання були урегульовані в наступних документах:

- наказ МВС України № 003 від 23 липня 1993 року «Про організацію оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ України»;

України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16 листопада 2012 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁷⁰ Про затвердження інструкції про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності [Текст] : наказ МВС України, Служби безпеки України, Міністерства доходів та зборів України № 887дск/384дск/480дск від 16 вересня 2013 р. – К. : МВС України, 2013. – 46 с.

- наказ МВС України № 007 від 17 липня 2004 року «Про затвердження Інструкції про оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів ОВС України»;

- наказ МВС № 011 від 29 грудня 2008 року «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення оперативно-технічних заходів під час оперативно-розшукових заходів»;

- наказ МВС № 03 від 19 жовтня 2012 року «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок здійснення оперативно-технічних заходів під час оперативно-розшукових заходів, затвердженої наказом МВС від 29.12.2008 № 011»;

- наказ МВС № 07 від 17 грудня 2012 року «Про затвердження Інструкції з організації роботи за оперативно-розшуковими справами та справами контрольного провадження оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України» (zareєстровано в Мініюсті 23.12.2012 за № 178/22710);

- наказ МВС № 06 від 17 грудня 2012 року «Про затвердження Інструкції з організації агентурно-оперативної роботи оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України» (zareєстровано в Мініюсті 23.12.2012 за № 178/22710);

- наказ МВС № 05 від 12 грудня 2012 року «Про затвердження Інструкції, що регламентують діяльність підрозділів оперативної служби» (zareєстровано в Мініюсті 26.12.2012 за № 2196/22508).

На сьогоднішній день негласна робота кримінальної поліції врегульована *Інструкцією про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України*, що затверджена наказом МВС України № 07 від 05 травня 2016 року⁷¹.

Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України № 575 від 07 липня 2017 року,⁷² визначає коло суб'єктів, які вирішують завдання

⁷¹ Про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України [Текст] : наказ МВС України № 07 від 05 травня 2016 року / МВС України; НІП України. – К., 2016. – 250 с.

⁷² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний

кримінального судочинства під час провадження за оперативно-розшуковими справами та реалізації відповідних матеріалів (пп. 3.1-3.4). Окрім цього пп. 8.1, 8.6 зазначеної Інструкції прямо скеровують оперативні підрозділи кримінальної поліції, працівники якого виконували письмові доручення слідчого під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, здійснювати оперативний супровід кримінального провадження з метою забезпечення безпеки його учасників та організації протидії незаконним проявам.

Таким чином, правову основу діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства становлять норми міжнародних нормативно-правових актів, законів України, підзаконних нормативно-правових актів, у т.ч. відомчих актів МВС України, що передбачають реалізацію відповідних можливостей і здійснення повноважень з метою виявлення ознак злочинів, встановлення осіб, які їх вчинили, та вирішення інших завдань, що мають значення для кримінального провадження.

Положення чинного законодавства помилково не визначають кримінальну поліцію як основного суб'єкта, який веде боротьбу з організованою злочинністю, що не дозволяє поліції використовувати можливості, передбачені Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Втім, характер злочинів, яким протидіють окремі підрозділи кримінальної поліції (протидії наркозлочинності, боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, захисту економіки та ін.) обумовлює їхнє центральне місце у сфері боротьби з організованою злочинністю, що вимагає належного відображення у чинному законодавстві.

1.3. Ступінь урахування морально-етичних засад діяльності кримінальної поліції у чинному законодавстві

Морально-етичний чинник завжди був одним з найбільш важливих для забезпечення функціонування вітчизняної поліції (міліції), робота якої традиційно будувалася з урахуванням виховання в співробітниках позитивних якостей, високих уявлень про службовий обов'язок,

необхідність відновлення справедливості, нетерпимість до порушень Закону. На сьогоднішній день реформа Національної поліції України триває, причому кримінальну поліцію вона зачепила лише осторонь у межах переатестації в 2015-2016 рр. Виконання одного з головних завдань цієї реформи – збільшення довіри до поліції з боку населення, можливе лише за умови додержання працівниками поліції, перш за все, норм суспільної моралі.

За даними соціологічної компанії TNS, у лютому 2017 року Національній поліції довіряли 43,5 % українців (причому її підрозділу - Патрульній поліції – 53 %). Такі показники можна вважати прогресом, адже, наприклад, старій міліції у 2012 році довіряли лише 10 % українців (дані групи «Рейтинг»)⁷³. Разом з тим, зменшенню довіри до поліції сприяє наявність показових випадків низької моралі серед її працівників, зокрема: корупції серед працівників поліції, побиття громадян, у т.ч. на масових заходах, причетності до торгівлі наркотичними засобами та психотропними речовинами, крадіжок і інших злочинів. До того ж діяльність кримінальної поліції в усі часи була пов'язана із учиненням таких дій, які не знаходили підтримки у значної частини суспільства, як то приховане стеження за окремими особами, намагання схилити громадян до негласного співробітництва, вторгнення у приватну сферу, застосування примусу, брехня тощо.

Мова йде про морально-етичні аспекти діяльності кримінальної поліції, що сьогодні набули особливої актуальності та неабияк хвилюють суспільство. Професійна етика розглядається як прикладний аспект етичної науки. Питання моральних проявів у залежності від особливостей предметної діяльності людей в останні десятиріччя активно розроблялися в науці про мораль у вигляді спеціальних етичних теорій. Юридична етика є спеціальною етичною теорією, що аналізує дію принципів і норм моралі в межах діяльності юристів. У її структурі досліджується й поліцейська етика. Основні засади професійної етики працівників поліції є узагальненням моральних стандартів поведінки, що базуються на визнаних загальнолюдських моральних цінностях і основних принципах професійної діяльності поліції, які конкретизуються кодексами етики, правилами поведінки та дисциплінарним статутом і морально

⁷³ В'ячеслав Шрамович Два роки поліції : реформа чи зміна форми? [Електронний ресурс] // Сайт BBC Україна / 4 серпня 2017 року. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40824349>.

зобов'язують усіх дотримуватися їх при здійсненні своєї професійної діяльності. Поліцейська етика містить у собі риси військової, а також виявляє свою своєрідність у негласному характеру діяльності працівників кримінальної поліції.

Діяльність кримінальної поліції виявляється, у першу чергу, у здійсненні оперативно-розшукової діяльності, і специфіка останньої викликає необхідність дослідження її моральних аспектів. Не дивлячись на те, що ця діяльність регламентована законами України, підзаконними та відомчими нормативними актами, правових норм регуляції поведінки працівників кримінальної поліції (як і для інших громадян) виявляється недостатньо. Соціальні функції правових норм обмежені, тому що в суспільстві існують відносини, пов'язані з неповторністю прояву поведінки особистості, та й зростаюча динаміка громадського життя веде до швидкого росту і зміни характеру потреб. Тут нерідко вступають в сферу регуляції моральні норми, що у порівнянні з правовими більш універсальні у своїх суспільних функціях, нерідко в професійних групах вони мають назву «неписаних законів».

Вважаємо, що у сучасних умовах одним з перспективних напрямів вирішення моральних проблем діяльності кримінальної поліції має бути підвищення рівня етичного змісту цієї діяльності. В першу чергу, за рахунок посилення етичних світоглядних якостей працівників кримінальної поліції. Специфіка діяльності кримінальної поліції визначає необхідність з'єднання тактичної гнучкості і жорсткої принциповості у вибиранні ефективних засобів досягнення мети. На думку А.Ф. Возного це іноді може привести до формування помилкових уявлень, і є чинником, що сприяє професійній деформації співробітника⁷⁴. Наприклад, більшість працівників кримінальної поліції при здійсненні своєї діяльності вважають за краще не використовувати окремі можливості, надані веденням негласної роботи із-за сумнівної їхньої моральної обґрунтованості.

Окремі фахівці⁷⁵ доходять висновку про недосконалість (точніше – про відсутність) морально-етичних основ негласної діяльності як

⁷⁴ Возный А.Ф. Уголовно-правовые и этические проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : монография / А.Ф. Возный. - М. : ВНИИ МВД СССР, 1980. – 111 с. - С.102-105.

⁷⁵ Ибрагимов М.М. Профессиональная этика и эстетическая культура сотрудников органов внутренних дел : учебное пособие / М.М. Ибрагимов, В.В. Куличенко, Б.Г. Съедин. – К. : НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1990. – 321 с.

системи ефективних, унікальних заходів боротьби із злочинністю. За їхнім твердженням ще у більшому ступені проблема допустимості негласної роботи загострюється в умовах організації роботи з особами, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Морально-оцінний чинник знижує ефективність діяльності оперативного працівника із-за формальної несумісності, з одного боку, ідеалів боротьби зі злочинністю, а з іншого – негласної співпраці з особами, які є представниками злочинного середовища. Вихід з неї переважно залежить від того, наскільки вагомі відповідні етико-світоглядні уявлення і етичні ціннісні орієнтації працівника поліції.

Ще за часів Радянського союзу висловлювалися думки щодо необхідності розробки організаційно-методичних і змістовних основ етично-виховного процесу у сфері негласної діяльності кримінальної міліції. Пропонувалося вирішення цього питання із орієнтацією на пошук шляхів поєднання морально-етичних і прикладних оперативно-розшукових аспектів діяльності працівників оперативних підрозділів по залученню громадян до негласного співробітництва. Багатьма провідними фахівцями, які працювали в області дослідження професійної етики, пропонувалося створення професійних службових етикетів і кодексів.

Не можна сказати, що в теорії негласна діяльність поліції (міліції) була обійдена увагою дослідників, що розглядали її суть з етичного боку. Разом з тим, вчені, які зверталися до цієї проблематики, або обмежувалися загальними оцінками, зауваженнями і пропозиціями, перш за все через загальний рівень розгляду цієї багатоаспектної проблеми, або намагалися як би «вписати» негласну роботу в загальну систему суспільної моралі⁷⁶. Це призвело до того, що негласна діяльність кримінальної поліції не стала предметом конструктивного наукового аналізу саме з позицій моральності.

Етичний аналіз традиційно обходив стороною гостру тему негласної діяльності кримінальної поліції. За радянські часи було накладено табу на морально-етичні дослідження даної спрямованості. Це ставило під сумнів правомірність негласної роботи, тому що суспільно-корисна діяльність має бути етичною. Відносно негласної

⁷⁶ Ибрагимов М.М. Профессиональная этика и эстетическая культура сотрудников органов внутренних дел : учебное пособие / М.М. Ибрагимов, В.В. Куличенко, Б.Г. Съедин. – К. : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1990. – 321 с.

діяльності, ведення якої має конкретні соціально корисні наслідки, використання даної оцінної категорії фактично до уваги не приймалося.

Вважається не зовсім зручним застосовувати проблему моральності стосовно сфери залучення громадян до діяльності кримінальної поліції. Етичні норми і вимоги, які були прийнятні у суспільстві раніше, нерідко відкидаються як неприйнятні саме через їх форму, а не зміст. Видалення деяких етичних правил з професійного обігу негативно позначалося на ефективності негласної діяльності, обідняло її потужність і перш за все в частині рядового виконавця. Ця негативна тенденція нашаровувалася за рахунок помилковості в ухваленні подальших рішень, реалізація яких якраз вимагала не тільки професійного досвіду, але і етичної зрілості. Поступово знижувалася професійна моральність, досягнувши невисокого рівня, який стабільно утримується останніми роками. Ослаблення системи моральності привело до ослаблення негласної роботи як системи.

Аналіз положень чинних нормативно-правових актів, у т.ч. закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», дозволяє зробити висновок про те, що:

- етичний характер діяльності кримінальної поліції задекларований лише у загальних рисах;
- підзаконні нормативні правові акти, що регламентують оперативно-розшукову діяльність, містять далеко не повний перелік положень професійної поведінки працівника кримінальної поліції;
- діяльність кримінальної поліції тісно пов'язана із службовою необхідністю спілкування оперативного працівника з людьми далеко не бездоганної моральності, що неминуче зумовлює його професійну деформацію;
- специфіка засобів і методів оперативно-розшукової діяльності зовні обумовлює етичну суперечність між «благою» метою (боротьба із злочинністю) і «низькими» засобами її досягнення (конспіративність тощо).

Зазначені положення не ставлять під сумнів, а підкреслюють високоморальний характер діяльності кримінальної поліції. Разом з тим, не можна не визнати, що питання про етичний зміст негласної роботи є вельми гострим, що обумовлено цілою низкою реально існуючих обставин. Законодавець хоч і у загальних рисах, але закріпив принципові положення ведення оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції. Законом

регламентовано, що ОРД здійснюється шляхом проведення переважно негласних заходів, які застосовуються тільки у виняткових випадках (коли вичерпані можливості вирішувати задачі публічним шляхом), у виняткових цілях (тільки боротьба із злочинністю) визначеними Законом органами і посадовцями.

Таким чином, з формально-логічних позицій, оскільки оперативно-розшукова діяльність кримінальної поліції передбачена Законом, то вона є етичною та відповідає моральним нормам суспільства, адже Закон - вища форма суспільної моралі.

Правове життя громадянського суспільства не може розвиватися поза моральними категоріями гуманізму, справедливості, совісті і честі, добра і людської гідності, свободи і відповідальності. Поведінка людей в суспільстві регулюється правом. Право так само, як і моральність, відображає інтереси членів суспільства. Поведінка злочинця суперечить праву. Суперечить вона і суспільній моральності, оскільки робить замах на інтереси членів суспільства. Якщо злочин здійснений і залишається нерозкритим, порушенням слід рахувати не тільки кримінальне право (що очевидно), але і моральність, оскільки в цьому випадку норми суспільної моралі так само, як і норми права, виявляються нереалізованими.

Тріумфу моральності сприяє своєчасне і ефективне здійснення працівниками кримінальної поліції дій, що забезпечують запобігання тяжких і особливо тяжких злочинів, встановлення осіб, які їх вчинили, розшук осіб, які переховуються від слідства та суду, та осіб, які безвісті зникли. При цьому потрібно відзначити, що вельми специфічні за змістом і унікальні за характером можливості негласної діяльності кримінальної поліції дозволяють надзвичайно ефективно вирішувати зазначені завдання. Як зазначає О.М. Бандурка⁷⁷, проведення негласних дій та заходів дозволяє втручатися в кримінальні процеси на початкових стадіях, в таємниці від осіб, що перевіряються, контролювати їх поведінку, виявляти і фіксувати інформацію, що має значення для попередження або розкриття злочину. Дійсно, у більшості випадків встановлення осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, відбувається саме шляхом вжиття працівниками кримінальної поліції негласних дій та заходів. Тож етичний характер негласної діяльності кримінальної поліції

⁷⁷ Бандурка О.М. Професійна етика співробітників органів внутрішніх справ : навч. посібник. – Харків : Вид-во НУВС, 2001. – 282 с. - С. 149.

визначається її гуманною спрямованістю, яка є ефективним засобом затвердження моральних норм в суспільстві.

При розгляді етичних аспектів діяльності кримінальної поліції слід виходити з того, що вони відображають процеси дотримання загальних норм моральності у специфічних умовах боротьби зі злочинністю в ході проведення переважно негласних заходів. Варто підтримати точку зору дослідників⁷⁸, відповідно до якої працівник поліції, керуючись нормами моралі, повинен знати і пам'ятати, що існують два види таких норм, як:

- норма-ідеал, на сукупності якої ґрунтується вся класична етика і всі прості принципи моральності, у тому числі і в побутових, загальноживаних формах (наприклад, «не вкради», «не бреш» та ін.); норми-ідеали є вінцем етичних устремлень, ідеальною метою етичного виховання, орієнтирами етичного вибору в звичайних ситуаціях;

- норма-міра, тобто норма, порівняна з конкретними умовами і можливостями тієї реальної ситуації, в якій оперативний працівник виконує службове завдання і яка показує нижню межу, перейшовши яку рішення стає однозначно аморальним, якою б соціальною або службовою доцільністю воно не виправдовувалося.

Остання норма визначається наступними критеріями: а) найменший збиток; б) найбільш сприятливі етичні наслідки; у) дотримання інтересів суспільства; г) дотримання принципу «розумної достатності використовуваних засобів»⁷⁹.

Значення етичних норм і категорій для діяльності кримінальної поліції виражається в наступному. По-перше, мораль здійснює в суспільстві охоронну функцію. Вона сприяє формуванню громадської думки, заснованої на засудженні протиправних дій, створенні обстановки нетерпимості до антигромадської поведінки. Враховуючи це, працівники кримінальної поліції мають можливість залучати до боротьби зі злочинністю окремих осіб на негласній основі, а також представників державних та недержавних підприємств, установ і організацій.

⁷⁸ Ибрагимов М.М. Профессиональная этика и эстетическая культура сотрудников органов внутренних дел : учебное пособие / М.М. Ибрагимов, В.В. Куличенко, Б.Г. Съедин. – К. : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1990. – 321 с.

⁷⁹ Профессиональная этика работников правоохранительных органов : учебное пособие / Под ред. Г.В. Дубова, А.В. Опалев. – М. : Щит-М, 1998. – С. 182.

По-друге, мораль відіграє в суспільстві виховну роль. Використання етичних положень, що склалися в суспільстві, у практичній діяльності підрозділів кримінальної поліції дозволяє чинити виховний вплив на осіб, які схильні до вчинення протиправних дій, у т.ч. осіб, які залучаються до негласного співробітництва.

По-третє, пануюча в суспільстві мораль чинить вплив на формування етичної свідомості самих працівників кримінальної поліції. Етичне багатство суспільства впливає на сферу практичної діяльності. Як зазначає М.М. Ібрагімов⁸⁰, даними етичними нормами працівник поліції керується (співвідносить із задумами і відповідно з діями) при виконанні службових обов'язків (зокрема при проведенні оперативно-розшукових заходів в рамках оперативно-тактичних завдань), при оцінці намірів або дій осіб, що потрапляють в сферу оперативно-розшукової діяльності, а також в ході ділового спілкування.

Необхідно відзначити, що декларування повної відповідності діяльності кримінальної поліції принципам і нормам суспільної моралі явно було б спрощенням даного аспекту. Для загальної моралі неприйнятні такі засоби досягнення мети, як насильство, брехня, обман, зрада та ін. У той же час добре відомо, що працівники поліції при виконанні службових обов'язків іноді користуються методом примусу і навіть насильства (наприклад, при затриманні особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення), дезінформують окремих осіб (легенда в оперативній комбінації), надають неправдиві відомості самі (при застосуванні методу особистого пошуку) або спонукають до цього іншу людину (негласного працівника) тощо.

Основоположними витоками негласної діяльності кримінальної поліції відкидається єзуїтський принцип: «мета виправдовує засоби». Треба прийняти до уваги діалектичний характер оперативно-розшукової діяльності, що носить характер боротьби, протиборства, з одного боку, підрозділів поліції, а з іншої - осіб, що готують або вчиняють злочини. Оперативно-розшукова діяльність має бути ефективною. Працівники оперативних підрозділів поставлені перед необхідністю застосовувати прийоми, які не завжди бувають

⁸⁰ Ібрагімов М.М. Профессиональная этика и эстетическая культура сотрудников органов внутренних дел : учебное пособие / М.М. Ибрагимов, В.В. Куличенко, Б.Г. Сьедин. – К. : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1990. – 321 с. – С. 198.

«добрими» і (більш того) часто носять наступальний, агресивний за своїм змістом характер. У ході протиборства працівниками кримінальної поліції нерідко реалізуються такі прийоми (складові основи оперативно-розшукової тактики), як протидія протиборчій стороні, проведення попереджуючих дій, умисне введення в оману, використання чинника раптовості тощо.

Необхідно виходити з того, що одним з фундаментальних положень етики є те, що немає заздалегідь обумовлених «добрих» або «злих» засобів, а є засоби вимушені, тобто адекватні відповідній ситуації. При цьому працівникам кримінальної поліції доводиться діяти за принципом: «мета визначає (а не виправдовує) засоби».

Вибір засобів, що відповідають меті, слід здійснювати, маючи на увазі певні орієнтири, що визначаються у теорії⁸¹.

1. Засіб має відповідати вирішенню завдання: у ситуації, що склалася, без нього неможливо забезпечити досягнення етично позитивної мети (наприклад, якщо інформація, необхідна для оперативного працівника, може бути безперешкодно отримана під час опитування обізнаної особи). Немає сенсу спеціально орієнтувати негласного працівника на контакт з цією особою з метою довідатися про потрібні відомості.

2. Засіб має бути достатнім для досягнення поставленої мети. Застосування обраного засобу має дозволити ефективно вирішити оперативно-тактичне завдання, не застосовуючи до цього інші засоби. Якщо можливості обраного засобу недостатні і воно не дозволяє вирішити завдання, його застосування обумовлюється нераціональними витратами часу, сил і засобів. Коли можливості обраного засобу перевищують коло вирішуваних завдань, його застосування стає морально необґрунтованим (чим більше можливості оперативно-розшукового заходу, тим більше високий ступінь вторгнення їх ініціатора в сферу прав і свобод громадян, що перевіряються або розробляються).

3. Ораний засіб не має знищувати етичного характеру мети, вищої в порівнянні з тією, яка відповідає вирішуваній задачі. У зв'язку з цим доречно вказати, що негласна діяльність оперативних підрозділів

⁸¹ Грядовой Д.И. Вопросы формирования моральных потребностей сотрудников органов внутренних дел : учебное пособие / Д.И. Грядовой, В.П. Малахов, С.С. Пылёв. - М. : Новый юрист, 1997. – 221 с. - С. 89.

здійснюється в цілях розкриття не абсолютно всіх, а найбільш тяжких, ретельно маскованих злочинів.

Правило вибирання засобів, адекватних меті, полягає в наступному: доцільним і етичним є той засіб, який необхідний і достатній для досягнення етично-позитивної і вищої мети і не змінює їх етичного характеру. Разом з цим необхідно прийняти до уваги, що:

- етика не зводить багатогранну проблему співвідношення мети і засобів тільки до необхідності ефективно вирішити поставлене завдання. Найбільшу увагу вона приділяє етичній стороні діяльності. Принципово важливим моментом вважається те, що працівник поліції вільний у виборі засобів для досягнення завдання, але як особа він етично відповідальний за зміну обставин, що склалися, в ім'я досягнення прогресивної мети (боротьби із злочинністю);

- оперативно-розшукова етика не припускає альтернативного рішення морального вибору. Ефективний вибір засобів у діяльності кримінальної поліції можливий виключно на базі етичної праксеології – вчення, що становить ядро професійної етики і базується на поєднанні уявлень про хорошу, успішну роботу, з одного боку, а з іншою, – про етично допустиму поведінку. Ґрунтуючись на головних положеннях етичної праксеології, працівник поліції дістає можливість діяти не в збиток етичному характеру мети при її досягненні. При цьому (що дуже важливе) етичний контроль, таким чином, розповсюджується не тільки на мету діяльності поліції, але і на її засоби, які повинні складати з нею одне ціле.

З етичної точки зору, негласну діяльність кримінальної поліції слід розглядати як моральний (етичний) компроміс, на який суспільство вимушене йти для досягнення благородної мети, але який, проте, припускає, що у будь-якому випадку засіб має бути адекватний меті. Етика відрізняється від юстиції, тим що її не можна ввести насильно. Формування етичної свідомості працівника кримінальної поліції є постійний процес, розвиток якого має бути певним чином зорієнтований. Для цього ефективно може бути використана певна система правил етичної професійної поведінки. Такі правила мають бути розроблені на основі узагальнення моральних оцінок, які формуються стихійно і можуть бути узагальнені і сформульовані як практичні рекомендації.

Забезпечення формування в свідомості працівників кримінальної поліції, що здійснюють гласну та негласну діяльність, високоморальних світоглядних і професійних позицій є ключовим

чинником побудови демократичної правової держави. Вирішення цього завдання дозволить створити стійку систему по виробленню моральних, професійно орієнтованих потреб, заснованих на аналізі практичних механізмів і розробці кодексів (етикетів) поведінки. Організація етично-виховного процесу працівників кримінальної поліції має бути визначена як самостійний напрямок як при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, так і при виконанні окремих функцій у межах кримінального провадження.

Визначаючи ступінь урахування морально-етичних засад діяльності кримінальної поліції у чинному законодавстві, варто звернути увагу на правові вимоги і окремі заборони щодо проведення оперативно-розшукової діяльності, які містять яскраво виражене моральне забарвлення.

У першу чергу, це стосується положень ч. 4 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁸², що забороняє залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру. Але річ не лише в технічному додержанні професійної таємниці. Саме з етичних міркувань неприпустимо «використовувати» оперативними підрозділами кримінальної поліції медичних працівників, священнослужителів, адвокатів і інших перелічених суб'єктів, які при виконанні професійних обов'язків вимушені спілкуватися з особами, які їм довіряються і повідомляють особисту і іншу вразливу інформацію. Ця заборона стосується тільки тих випадків, коли негласна діяльність працівників кримінальної поліції спрямована проти осіб, які стали пацієнтами, клієнтами, чи довірилися таємниці сповіді віруючого.

Загалом, вказана вище вимога впливає з необхідності додержання професійних таємниць, що відображені в інших нормах законодавства. Наприклад, ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року містить відповідну заборону: ніхто не має права вимагати від

⁸² Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 23.01.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих⁸³. Майже аналогічні вимоги містяться в законодавстві відносно додержання лікарської, адвокатської та іншої професійної таємниці⁸⁴. Крім того, згідно ч. 2 ст. 65 КПК України адвокати, нотаріуси, медичні працівники, священнослужителі, журналісти не можуть бути допитані як свідки у межах кримінального провадження про відомості, що становлять їхню професійну таємницю, є конфіденційною інформацією професійного характеру або одержані на сповіді віруючих.

Не можна не оминати правові позиції, що забороняють провокування (підбурювання) осіб на вчинення злочинів. Адже негласна діяльність кримінальної поліції подекуди не співпадає з позиціями моралі українського суспільства, адже навколо цієї діяльності виникає багато гострих етичних суперечностей, пов'язаних із «сумнівно моральними» вчинками, якими можуть бути обман, дезінформація, зрада, а також провокація (підбурювання). Безпосередньої вимоги до працівників оперативних підрозділів щодо недопущення провокування (підбурювання) осіб на вчинення злочинів в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» не міститься. Проте ця заборона має місце в положеннях ч. 3 ст. 271 КПК України⁸⁵, що повинні враховуватися при проведенні оперативними працівниками контролю за вчиненням злочину у межах оперативно-розшукових справ, так і в межах кримінального провадження за дорученням слідчого, прокурора. Це положення запобігає штучному створення працівниками кримінальної поліції умов, за яких особу, яка не має намір вчинити злочин, підбурюють на його вчинення з метою її подальшого викриття та притягнення до кримінальної відповідальності.

⁸³ Про свободу совісті та релігійні організації [Електронний ресурс]: закон України від 23 квітня 1991 року : за станом на 28.12.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 5 ст. 3.

⁸⁴ Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : закон України від 19 листопада 1992 року : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – С. 39-1, 40; Про адвокатуру [Електронний ресурс] : закон України від 19 грудня 1992 року : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

⁸⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

Таким чином, можна дійти висновку, що ступінь урахування морально-етичних засад діяльності кримінальної поліції у чинному законодавстві є задовільним та таким, що враховує морально-етичні засади сучасного українського суспільства та віддзеркалює цінності європейської спільноти. Негласна діяльність кримінальної поліції не в повній мірі відповідає суспільній моралі, адже при її здійсненні мають місце сумнівно моральні вчинки (приховування справжніх відомостей про особу, приховування справжньої мети контакту, обман, дезінформація, провокація на вчинення певних тактично обумовлених дій та ін.). Проте такі дії варто вважати правомірними і розглядати їх як моральний (етичний) компроміс, на який держава вимушена йти для досягнення вищої суспільно корисної мети — боротьби зі злочинністю та відновлення прав і законних інтересів громадян, що були порушені внаслідок кримінальних правопорушень.

ГЛАВА 2. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОКРЕМИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ІНТЕРЕСАХ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Особливості нормативно-правового регулювання негласної роботи кримінальної поліції

Зміни, що відбулися у національному законодавстві за останні роки, яскраво свідчать про зближення негласної роботи кримінальної поліції та кримінальної процесуальної діяльності. Застосування сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності працівниками кримінальної поліції набуло особливого поширення у межах кримінального провадження, зокрема при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, проведенні заходів оперативного (ініціативного) пошуку, особливо на початковому етапі розслідування. У свою чергу, законодавство в сфері оперативно-розшукової діяльності скеровує реалізовувати права оперативних підрозділів у відповідності до окремих положень Кримінального процесуального кодексу. Втім, негласна робота завжди займала та займає першорядне місце у діяльності кримінальної поліції, що обумовлює необхідність дослідження її правових засад.

У межах монографії доцільно умовно розподілити негласну роботу кримінальної поліції на **два основних напрями**, що є сталими у її практичній діяльності протягом багатьох десятиріч:

- робота за оперативно-розшуковими справами, що полягає у проведенні у визначених Законом випадках оперативно-розшукової діяльності, реєстрації та обліку таких справ, застосуванні при їхньому провадженні оперативно-розшукових заходів і засобів, розсекречуванні та використанні отриманих результатів в інтересах кримінального судочинства;

- агентурно-оперативна робота, що полягає у належній організації роботи з негласними штатними та позаштатними працівниками, діяльності щодо їхнього підбору та установа з ними співробітництва, використанні їхніх можливостей відповідно до діючого законодавства та ін.

Стосовно **першого напрямку негласної роботи** (робота по ОРС) відзначимо, що за останні роки у практичній діяльності кримінальної поліції суттєво зменшилася кількість оперативно-розшукових справ,

що заводяться на особу або групу осіб, які готують учинення злочину. Можливо це є результатом того, що само провадження за оперативно-розшуковими справами не зовсім вписується у нову парадигму «самодостатнього» кримінального провадження, що передбачає проведення слідчих дій як на гласних, так і на негласних засадах. У підрозділах Національної поліції поширена ситуація, коли провадження за оперативно-розшуковими справами для підрозділів кримінальної поліції відійшло на другий план, а в деяких підрозділах зовсім зникло.

Рік	Усього по органах поліції	Усього по всіх органах	Питома вага ОРС, перевірених в органах поліції від загальної кількості
2013	123 139	137 613	89,5 %
2014	96 835	106 427	91 %
2015	81 264	87 817	92,5 %
2016	75 568	84 311	89,6 %
2017	83 992	92 926	90,4 %

Табл. 1. Відомості про кількість перевірених прокурорами оперативно-розшукових справ в органах Національної поліції за 2013-2017 рр.

З аналізу наведених у таблиці показників [Додаток В.5] вбачається, що питома вага оперативно-розшукових справ, що провадяться підрозділами кримінальної поліції, складає близько 90-92 % від загальної кількості оперативно-розшукових справ усіма правоохоронними органами по Україні [Додаток В.6]. Але щорічне зменшення кількості вказаних оперативно-розшукових справ, що можна бачити у таблиці, є одним із факторів, що негативно впливає на стан криміногенної обстановки в Україні.

Традиційно провадження за ОРС (що заводиться на особу або групу осіб, які готують учинення злочину) сприймається як своєрідний етап притягнення винних у вчиненні злочинів до відповідальності, що передує досудовому розслідуванню. У чинному кримінальному процесуальному законі цей етап не знаходить своє

місце у системі кримінального судочинства. Натомість, КПК України 1960-го року⁸⁶ (втратив чинність) передбачав, що заява або повідомлення про злочини *до порушення кримінальної справи* можуть бути перевірені шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності. Ст. 103 КПК 1960-го року також покладала на органи дізнання, у структурі яких знаходилися підрозділи кримінальної поліції, обов'язок вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили.

На сьогодні у теоретичному та практичному вимірах важливо чітко визначити, чи є провадження за ОРС компонентою вітчизняної системи кримінального судочинства. Остання охоплює різні етапи кримінального провадження, які у науковій та нормативній літературі прийнято називати стадіями кримінального процесу. Питання стадій кримінального процесу у свій час розглядали В.В. Вандишев, М.Х. Гельдібаєв, Ю.М. Грошевий, О.М. Дроздов, С.О. Кіріченко, В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко, Б.Г. Розовський та інші. При цьому, вченими недостатньо уваги приділено кримінальній процесуальній природі такого етапу притягнення винних до відповідальності як провадження за ОРС.

Законодавчою основою негласної роботи кримінальної поліції є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», яким визначено підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності (ч. 1 ст. 6), за наявності яких, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 6, дозволено приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів в межах ОРС. Зокрема, підставами є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочини, що готуються;
- осіб, які готують вчинення злочину;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх;
- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також

⁸⁶ Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 28 грудня 1960 р. : за станом на 15.11.2011 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. - Ч. 5 ст. 97.

осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Згідно діючого законодавства, у т.ч. відомчих нормативно-правових актів МВС, такого роду достатня інформація є підставою для заведення оперативно-розшукової справи. Відповідно до ч. 3 ст. 9 зазначеного Закону на особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переходується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа. Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів підрозділам кримінальної поліції забороняється. Про заведення оперативно-розшукової справи виноситься постанова, яка затверджується начальником або уповноваженим заступником начальника органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає гарантії додержання прав і свобод людини у негласній роботі поліції. Законом встановлено, що під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб⁸⁷. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Гарантії додержання прав і свобод людини у негласній роботі поліції виявляються у положеннях ст. 8 зазначеного Закону, що скеровує приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подавати та розглядати відповідні клопотання, проводити оперативно-розшукові заходи, фіксувати та використовувати їх результати лише у відповідності до глави 21 КПК України. Ч. 3 ст. 8 Закону визначає перелік оперативно-розшукових заходів, що проводяться виключно на підставі ухвали слідчого судді,

⁸⁷ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 21.12.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 5 ст. 9.

постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Встановлено⁸⁸, що ті оперативно-розшукові заходи, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, проводяться з повідомленням про прийняте рішення (щодо їх проведення) прокурора.

Ст. 9-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлює строки ведення оперативно-розшукових справ органами та підрозділами Національної поліції, зокрема:

- щодо невстановлених осіб, які готують вчинення злочину, а також осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, - до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

- щодо осіб безвісно відсутніх - до їх розшуку або до набрання законної сили рішенням суду про визнання їх безвісно відсутніми або про оголошення їх померлими;

- щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, - до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, але не більше шести місяців. Законом⁸⁹ передбачені випадки, коли строки ведення оперативно-розшукової справи можуть бути продовжені до 12 та до 18 місяців (ст. 9-1), наданий вичерпний перелік підстав для закриття оперативно-розшукових справ (ст. 9-2), перелічені напрями використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності (ст. 10).

Варто відзначити, що під час провадження за ОРС підрозділами кримінальної поліції вирішуються суто кримінальні процесуальні завдання, зокрема щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні відповідно до ст. 91 КПК України:

- здійснюється фіксація фактів протиправної діяльності, в т.ч. аудіовізуальної інформації;

⁸⁸ Там само. – Ч. 2 ст. 8.

⁸⁹ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 21.12.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 9-10.

- закріплення наявних фактичних даних, що відносяться до події злочину, причетності осіб, які розробляються, до підготовки або вчинення злочину;

- виявлення предметів злочину й інших речових доказів (документів тощо), вжиття заходів щодо їхнього збереження та вилучення;

- установлення свідків злочинів, забезпечення їхньої участі у кримінальному провадженні та їхнього захисту;

- установлення інших джерел, що містять докази, і засобів, за допомогою яких вони можуть бути зібрані;

- негласне отримання відбитків пальців рук і інших слідів, проведення криміналістичних та інших досліджень;

- вивчення можливості використання отриманих даних у кримінальному судочинстві;

- установлення характеру і розміру збитку, заподіяного злочином, інших обставин, що мають значення для розслідування злочинів та ін.

Окрім цього, на етапі провадження за ОРС підрозділами кримінальної поліції вирішується важливе кримінальне процесуальне завдання - охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст.2 КПК). Це завдання часто реалізується шляхом вжиття заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у проведенні оперативно-розшукових заходів та в майбутньому приймають участь у кримінальному процесі в якості свідків. Тобто така функція має місце до початку кримінального провадження та внесення та внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. За даними проведеного нами анкетування⁹⁰ 35,4 % наших респондентів з числі працівників кримінальної поліції відповіли, що їм доводилося приймати рішення про проведення заходів безпеки в межах ОРС щодо осіб, які беруть участь у проведенні оперативно-розшукових заходів. На питання про спрямованість заходів безпеки щодо зазначених вище осіб, респонденти відповіли наступним чином:

- 33,5 % висловилися за те, що здійснювали заходи безпеки, нацелені на забезпечення конфіденційності відомостей про осіб, узятих під захист;

⁹⁰ Тарасенко Р.В. Безпека учасників кримінального судочинства : кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові основи [Текст] : монографія / Р. В. Тарасенко. – Одеса : ОДУВС, 2015. - 510 с. – С. 449.

- 1,9 % - здійснювали заходи, націлені на фізичний захист та фізичну недоторканність осіб, їхнього житла та майна.

Наголосимо, що вирішення зазначених вище завдань є характерною ознакою кримінальної процесуальної діяльності, здійснюваної в межах окремих стадій кримінального процесу. У зв'язку з цим виникає резонне питання: чи є провадження за оперативно-розшуковими справами частиною кримінального процесу? Для більш детального співвіднесення провадження за ОРС із кримінальною процесуальною діяльністю доцільно звернутися до теорії.

На думку високоповажних вчених Ю.М. Грошевого та О.М. Дроздова⁹¹, кожна зі стадій є відносно самостійною частиною процесу та характеризується притаманними їй особливостями і разом з тим служить досягненню цілей і вирішенню загальних завдань кримінального судочинства. Тобто, спільність завдань, властивих кримінальному судочинству, є основною ознакою при виділенні стадій кримінального процесу. Ці стадії тісно пов'язані між собою спільними для кримінального процесу принципами і завданнями, але в той же час кожна з них протікає у формах, характерних тільки для неї.

На думку процесуалістів В.В. Назарова та Г.М. Омеляненка⁹², виділення певних частин кримінального процесу в стадії та відокремлення їх від інших ґрунтується на таких характерних ознаках: 1) наявність завдань, властивих певній частині процесу; 2) визначене коло суб'єктів, які здійснюють на певному етапі процесуальну діяльність; 3) своєрідність процесуальної форми, в якій здійснюється ця діяльність; 4) специфічний характер процесуальних відносин; 5) наявність підсумкового процесуального акта, в якому фіксується рішення про перехід кримінальної справи в наступну стадію процесу або про завершення провадження її загалом.

Аналогічної думки дотримуються М.Х. Гельдібаєв та В.В. Вандишев⁹³, визначаючи стадію кримінального процесу як відносно самостійну та необхідну для відповідної системи права його

⁹¹ Кримінальний процес [Текст] : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної та ін. - Х. : Право, 2010. - 608 с. – С. 16.

⁹² Назаров В. В. Кримінальний процес України [Текст] : навчальний посібник / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. - К. : Атіка, 2008. - 584 с. – С. 11-12.

⁹³ Гельдибаєв М. Х. Уголовный процесс : учебник для студентов вузов, обучающихся по юридическим специальностям [Текст] / М. Х. Гельдибаев, В. В. Вандышев. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2012. - 719 с. – С. 13.

частину, що характеризується специфічними: цілями та завданнями, колом учасників, процесуальними строками, діями та правовідносинами, рішеннями й документами.

Окрім цього, Ю.М. Грошевий та О.М. Дроздов⁹⁴, визначаючи систему кримінального процесу як раціональну та логічну, виділяють важливу її характерну ознаку: кожна попередня стадія створює необхідні передумови для успішного вирішення завдань наступної стадії.

Принципово важливо та доцільно визначити, чи володіє провадження за ОРС ознаками стадії кримінального процесу. Логічно це зробити відносно кожної із зазначених вище **ознак стадій кримінального процесу**:

1. Так, аналізуючи діяльність підрозділів кримінальної поліції із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у проведенні оперативно-розшукових заходів та в майбутньому приймають участь у кримінальному процесі, варто зазначити, що ці дії:

- є одним з основних завдань кримінального судочинства відповідно до ст. 2 КПК: охорона прав, свобод та законних інтересів учасників провадження;

- спрямовані на вирішення інших двох завдань кримінального судочинства: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

Без сумнівів, забезпечення безпеки осіб під час провадження за ОРС створює необхідні передумови для успішного вирішення завдань наступних етапів кримінально-правового переслідування, але вже у межах конкретного кримінального провадження (справи).

2. Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁹⁵, відповідною Інструкцією, затвердженою наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 р.⁹⁶ та іншими нормативно-правовими актами

⁹⁴ Кримінальний процес [Текст] : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної та ін. - Х. : Право, 2010. - 608 с. – С. 20.

⁹⁵ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 21.12.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 5.

⁹⁶ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в

визначено коло суб'єктів, які вирішують завдання кримінального судочинства під час провадження за ОРС. Зокрема, передбачено, що при веденні оперативним підрозділом ОРС щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину *начальник оперативного підрозділу* звертається до *начальника слідчого підрозділу* про закріплення за цією ОРС *слідчого* для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги *оперативному підрозділу*. Начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання в разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп. У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участі начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР, реалізації матеріалів ОРС⁹⁷.

3. Під час провадження за ОРС додержується і своєрідність кримінальної процесуальної форми як порядку цієї діяльності. На сьогодні це прямо передбачено ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зокрема, згідно з положеннями глави 21 КПК України вирішуються питання прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення. Також згідно з положеннями КПК України здійснюється проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують конституційні права громадян, реалізація інших окремих прав оперативних підрозділів (п.п. 2, 7-12, 14, 17 ч. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 3.1-3.4.

⁹⁷ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 3.1-3.4.

4. Провадженню за ОРС притаманний специфічний характер кримінальних процесуальних відносин. Зокрема, згідно чинного законодавства та відомчих інструкцій оперативний підрозділ з метою проведення оперативно-розшукових заходів, їхнього санкціонування, має вступати у правовідносини з прокурором, слідчим суддею як суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності. Оперативні працівники у зв'язку з проведенням оперативно-розшукових заходів на підставі правових положень⁹⁸ звертаються до слідчих, які їх консультують з метою забезпечення доказового значення результатів таких заходів. Тож провадження за ОРС не існує само для себе, само по собі, його мета повністю підпорядкована інтересам кримінального процесу.

Крім того, під час роботи за ОРС використовується специфічна для кримінальної процесуальної діяльності термінологія. Наприклад, для заведення ОРС необхідно винести *«постанову»*, у якій зазначається місце та час її складання, посада особи, яка винесла постанову, її спеціальне звання, прізвище, підстави та мета заведення, анкетні дані особи або групи осіб, стосовно яких заводиться справа, відомі обставини злочинних намірів (готування до вчинення злочину), їх кваліфікація згідно з КК України. Тобто *кваліфікація* протиправних дій, проблеми якої прийнято розглядати у контексті діяльності судово-слідчих органів, здійснюється працівником оперативного підрозділу ще на початку оперативної розробки.

5. Провадження за ОРС передбачає наявність підсумкового процедурного акта, в якому фіксується рішення про перехід матеріалів, отриманих в процесі документування, в наступну стадію процесу. Так, у разі встановлення фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена КК України і які були виявлені під час проведення заходів, працівник, який ініціював їхнє проведення складає мотивований рапорт на ім'я керівника органу (підрозділу). У рапорті зазначаються встановлені ознаки злочину без розшифрування сил та засобів, за допомогою яких вони були виявлені. Рапорт погоджується керівником органу (підрозділу) або його заступником та надсилається до органу досудового розслідування разом з матеріалами, які підтверджують наявність зазначених даних.

Внесення слідчим відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за матеріалами ОРД є одночасно початковим актом стадії

⁹⁸ Там само.

досудового розслідування та підсумковим актом документування, що засвідчує реалізацію зібраних матеріалів ОРД. Таким чином, матеріали ОРД, маючи кримінальну процесуальну форму, а тому являючись матеріалами кримінального провадження, переходять у наступну стадію – досудового розслідування. У такому сенсі провадження за ОРС можна цілком обґрунтовано називати «негласним кримінальним провадженням».

На нашу думку, провадження за ОРС (оперативна розробка) беззаперечно володіє усіма ознаками окремої стадії кримінального процесу, є складовою частиною кримінального процесу. Схожа думка висловлювалася ще у 2000 році відомими дослідниками Е.О. Дідоренком, С.О. Кириченком, Б.Г. Розовським, які досліджуючи процесуальний статус ОРД у кримінальному судочинстві, зробили однотайний висновок: «оперативно-розыскная деятельность по предотвращению, пресечению и раскрытию преступлений, изобличению виновных является составной частью уголовного судопроизводства и регламентируется нормами процессуального законодательства»⁹⁹. У своїй науковій доповіді ці фахівці стверджували, що «ОРД як форма дізнання є складовою частиною кримінального процесу»¹⁰⁰, підкреслювали, що таке визнання жодною мірою не призводить до зламу основоположних принципів кримінального процесу в контексті його мети і завдань. У подальшому зазначені дослідники активно наголошували на необхідності подальшої процесуальної регламентації ОРД, результат чого ми можемо бачити сьогодні в чинному КПК України та інших нормативних актах.

Слід погодитися із думкою процесуаліста В.Н. Жигунова про те, що «по существу оперативную разработку можно представить как «негласное расследование»¹⁰¹. Існування терміну «негласне розслідування» історично обґрунтоване, адже традиційно

⁹⁹ Дидоренко Э. А. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве [Текст] : монография / Э. А. Дидоренко, С. А. Кириченко, Б. Г. Розовский. – Луганск : РИО ЛИВД, 2000. – 95 с. – С. 90.

¹⁰⁰ Дідоренко Е. О. Процессуальна регламентація оперативно-розшукової діяльності потребує завершення [Текст] : наукова доповідь / Е. О. Дідоренко, С. О. Кириченко, Б. Г. Розовський. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 2002. – 32 с. – С. 28.

¹⁰¹ Жигунов В. Н. Расследование уголовных дел, возбуждаемых по материалам оперативной разработки по преступлениям в сфере производства и оборота алкогольной продукции [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Жигунов Вадим Назарович. - М., 2004. - 24 с. – С. 14.

застосовувалося¹⁰² відносно діяльності поліції (сискиних відділень) ще за часів Російської імперії. До речі, у США оперативно-розшукові функції найбільш наближені до кримінальних процесуальних, а модель досудового (попереднього) розслідування включає: а) етап кримінальної розвідки; б) стадію оперативно-слідчого розслідування, коли проведення дізнання, слідства передбачає, у нашому розумінні, оперативно-розшукові заходи й слідчі (процесуальні) дії¹⁰³. Аналогічна модель передбачена у законодавствах країн Європи.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що за ознаками вирішення завдань, властивих кримінальній процесуальній діяльності, кола суб'єктів, процесуальної форми, характеру процесуальних відносин, безальтернативності та неминучості переходу в іншу стадію (досудового розслідування) сама система кримінального процесу **фактично** включає:

- стадію провадження за ОРС (дослідчу стадію, стадію негласного кримінального провадження, стадію негласного розслідування), що охоплює діяльність від моменту заведення ОРС на особу або групу осіб, які готують учинення злочину, до використання отриманих матеріалів ОРД як приводів та підстав для початку досудового розслідування (внесення інформації до ЄРДР).

Переконані, що слід прогнозувати на майбутнє подальшу регламентацію зазначеної стадії саме у положеннях КПК України щодо суб'єктів, строків, процесуальної форми відповідних документів, процедурних й інших питань «негласного провадження». На даний момент ці питання визначені у положеннях Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Зазначене не означає, що ОРД у цілому притаманні ознаки стадій кримінального процесу. Адже реалізація оперативним підрозділом функцій із «повсякденного» оперативного пошуку (виявлення осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес), більшості завдань у сфері агентурної роботи, профілактичних функцій та інших елементів ОРД, що існують поза межами ОРС, безпосередньо не спрямована на

¹⁰² Макаричев М. В. Политический и уголовный сыск России в конце XIX - начале XX века (по материалам Нижегородской губернии) [Текст] : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Макаричев Михаил Викторович. - Саранск, 2003. - 258 с. – С. 18.

¹⁰³ Ольшевський К. М. Щодо поняття та сутності негласного розслідування дій [Текст] // Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України : матеріали круглого столу (Київ, 7 жовтня 2011 р.). – 2011. – С. 77–79. – С. 94.

вирішення процесуальних завдань, не тягне за собою процесуальні наслідки та не може бути визнано кримінальною процесуальною діяльністю.

Другий напрям негласної роботи кримінальної поліції (агентурно-оперативна робота) теж ґрунтується на міцній законодавчій основі.

Конституцією України визначається, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, згідно з якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом. Відповідно до ст. 43 Конституції «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується»¹⁰⁴. Таким чином декларується один з основних принципів агентурно-оперативної роботи (залучення до негласного співробітництва) - добровільність.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» нормативно врегульовано питання щодо **сприяння оперативно-розшуковій діяльності**. Основоположне значення для побудови агентурно-оперативної роботи мають надані підрозділам кримінальної поліції права опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу (п. 1 ч. 1 ст. 8), мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (п. 13 ч. 1 ст. 8), використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 КПК України (п. 14 ч. 1 ст. 8). Ст. 11 зазначеного Закону зобов'язує органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності. Положення цієї статті передбачають співробітництво між оперативними підрозділами та окремими особами з гарантуванням конфіденційності такого співробітництва.

За задумом законодавця, залучення до співробітництва з оперативним підрозділом відбувається індивідуально та може бути довгостроковим або разовим для виконання окремого завдання оперативно-розшукової діяльності. Конфіденційні відносини можуть встановлюватися з фізичними особами, незалежно від їх громадянства, національності, статі, посадового, соціального та

¹⁰⁴ Конституція України [Електронний ресурс] : від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : за станом на 21.02.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 43.

майнового стану, належності до громадських об'єднань, політичних, ідеологічних і релігійних переконань за винятком випадків, передбачених Законом.

Виходячи зі змісту ст. 11 Закону, угоду про сприяння оперативним підрозділам може бути укладено лише з дієздатною особою, до негласного співробітництва з оперативними підрозділами можуть залучатися громадяни України, особи, які мають подвійне громадянство, особи без громадянства та іноземні громадяни, які досягли відповідного віку, тобто дієздатні особи. Закон забороняє залучати до співробітництва недієздатних осіб, які мають психічні захворювання або за станом свого здоров'я не спроможні виконувати завдання ОРД.

Зважаючи на вищезазначену в законі гарантію *конфіденційності*, особи, залучені до виконання завдань ОРД, у спеціальній науковій літературі називаються «конфідентами»¹⁰⁵. Конфіденти – це приватні фізичні особи, з якими оперативні підрозділи органів, що здійснюють ОРД, встановили на платній або безоплатній основі відносини співробітництва, які передбачають надання такими громадянами вказаним оперативним підрозділам сприяння на конфіденційній основі у вирішенні покладених на них завдань¹⁰⁶. В теорії ОРД термін «конфідент» змістовно наближений до терміну «негласний працівник», «конфіденційний співробітник» або, в побутовому значенні, «агент».

Закон вимагає від суб'єктів ОРД встановлювати співробітництво з особами на засадах добровільності. Тобто, співробітництво особи з оперативним підрозділом повинно мати виключно добровільний, усвідомлений характер за умови обопільної згоди. Співробітництво на інших засадах, таких як залякування, погроза, обман і тому подібне, буде протизаконним. При цьому мотивація до співробітництва з оперативним підрозділом може мати різноманітну основу: почуття патріотизму, виконання громадського обов'язку, пошук справедливості, матеріальна зацікавленість тощо.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» прямо не передбачає використання оперативними підрозділами допомоги громадян при проведенні окремих оперативно-розшукових заходів,

¹⁰⁵ Алексеев М. Лексика русской разведки [Текст] : исторический обзор / М. Алексеев. - М. : Международные отношения, 1996. – 128 с. – С. 68.

¹⁰⁶ Основы оперативно-розыскной деятельности [Текст] : учебное пособие / Под ред. С. Степашина. - С.-Пб., 1999. – 364 с. – С. 237.

проте це впливає з суті його нормативних положень. Так у п. 8 ст. 8 законодавець надав право оперативним підрозділам виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 КПК України. В останній йдеться про те, що таке завдання може бути виконано учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування та (або) оперативними підрозділами.

Законодавчо врегульовано (ст. 13), що негласні працівники мають відповідні правові та соціальні гарантії, а особа, яка залучається до виконання завдань ОРД, перебуває під захистом держави. Співробітництво особи з оперативним підрозділом зараховується до її загального трудового стажу в разі укладення з нею трудової угоди. Якщо у зв'язку з виконанням такою особою завдань ОРД настала її інвалідність або смерть, на неї поширюються пільги, передбачені у таких випадках для працівників оперативних підрозділів.

У разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається до виконання завдань ОРД, її захист забезпечується в порядку, передбаченому для працівників оперативних підрозділів¹⁰⁷. Зазначається, що в разі необхідності оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення безпеки таких осіб – зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних.

До речі, серед переліку категорій громадян, які мають право на забезпечення безпеки, ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» називає осіб, які «заявили до правоохоронного органу про злочин або *в іншій формі брали участь чи сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів*»¹⁰⁸. Під цю категорію, в першу чергу, підпадають особи, які залучалися до проведення оперативно-розшукових заходів та виконання інших завдань ОРД. Рішення про застосування заходів безпеки щодо осіб, які брали участь або сприяли у виявленні,

¹⁰⁷ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 23.03.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 3 ст. 13, ч. 3 ст. 12.

¹⁰⁸ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 2.

попередженні, припиненні і розкритті злочинів, приймається органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність¹⁰⁹.

Розглянуті вище окремі норми законодавства надають гарантії правового і соціального захисту особам, які залучаються до негласного співробітництва з підрозділами кримінальної поліції. На реалізацію даних норм спрямовані:

1. *Стаття 43 Кримінального кодексу України* «Виконання спеціального завдання по попередженню або розкриттю злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації»¹¹⁰, в якій зазначено, що не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності. Дана особа¹¹¹, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

2. Частина 2 ст. 27 КПК України¹¹² передбачає, що слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини у випадку необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом. У нашому випадку таємниця співробітництва з оперативними підрозділами охороняється ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Згідно

¹⁰⁹ Там само. – Ст. 3.

¹¹⁰ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 5 квітня 2001 р. : за станом на 13.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 43.

¹¹¹ Там само. – Ч. 2 ст. 43.

¹¹² Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 2 ст. 27.

КПК¹¹³, якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судові рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закриті судові засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Чинний КПК України закріплює аналогічні механізми реалізації гарантій безпеки осіб, узятих під захист, що були прописані у КПК України 1960-го року. Цікаво в цьому плані провести співвідношення між окремими спорідненими нормами, виявити позитивні та негативні сторони нового кримінально-процесуального законодавства. Так, ст. 20 КПК 1960-го року «Гласність судового розгляду» також зобов'язувала проводити закриті судові засідання при розгляді справ в інтересах охорони державної або іншої захищеної законом таємниці (у відповідності зі ст. 11 Закону України «Про ОРД» особам, які залучаються до виконання завдань ОРД, гарантується конфіденційність). Крім того, згідно ч. 2 ст. 20 КПК 1960-го року допускалося за мотивованою ухвалою суду проводити закритий судовий розгляд у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, узятих під захист. Іншими словами, суттєвих змін у чинному КПК в плані можливостей проведення закритого судового розгляду не прослідковується.

3. Стаття 65 КПК України¹¹⁴ передбачає, що свідки, що є особами, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо дійсних даних про їх особи. Особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо цих даних. Цікаво, що п. 4 ч. 1 ст. 69 КПК 1960-го року також забороняв допитувати свідків, що дають показання під псевдонімом, щодо дійсних даних про їх особи. А інші учасники, яким відомі персональні дані взятих під захист осіб, і раніше не мали права їх розголошувати, а також розголошувати відомості про заходи безпеки (ст. 381 Кримінального кодексу України, ст. 185-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Крім цього, інформація, що дає змогу ідентифікувати особу, залучену до конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами, охороняється законодавством про державну таємницю (п. 4.2.1 наказу

¹¹³ Там само. – Ч. 7 ст. 27.

¹¹⁴ Там само. – П. 9-10 ч. 2 ст. 65.

Служби безпеки України № 440 від 12.08.2005 р. «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю»).

Розглядаючи правові засади агентурно-оперативної роботи кримінальної поліції, не можна оминати питання великої групи кримінально-правових норм, що створюють умови для залучення громадян до співробітництва з й стимулюють розкриття злочинів. У деяких джерелах цю групу норм називають інститутом «компромісу»¹¹⁵. Багато з них створюють умови для належної організації роботи з негласними працівниками і застосування різноманітних тактичних прийомів, зокрема:

- положення ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309 КК України, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності; наприклад, особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою ст. 309 КК, а саме: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту;

- положення ст. 66 КК України «Обставини, які пом'якшують покарання» (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину);

- норми кримінального права про необхідну оборону (ст. 36 КК України), крайню необхідність (ст. 39 КК України), що застосовуються як норми правового захисту працівника оперативного підрозділу чи негласного працівника, який заподіяв шкоду правам, свободам людини, інтересам держави, перебуваючи в стані необхідної оборони або крайньої необхідності та ін.

Зазначені положення можуть бути ефективно використані при побудові тактики роботи кримінальної поліції в інтересах сприяння кримінальному судочинству. Ці норми також надають можливість особам, які залучені до співробітництва, уникнути покарання нарівні з іншими фігурантами.

¹¹⁵ Никифорчук Д.Й. Оперативно-розшукові засади боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів: Монографія / Д.Й. Никифорчук. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 300 с. – С. 279.

Слід констатувати, що у чинному законодавстві, нажаль, відсутні положення щодо заохочення негласних працівників. Заохочення являє собою систему засобів і прийомів морального (довіра схвалення, похвала, подяка) та матеріального (матеріальні винагороди) стимулювання. Так влаштована людина, що вона потребує вдячності за виконувану нею роботу. Звісно, що працівники кримінальної поліції мають заохочувати тих осіб, які допомагають здійснювати успішно корисну діяльність. При цьому однієї подяки замало.

В останні десятиріччя дуже гостро стоїть питання надання матеріальної винагороди особам, які як на гласних, так і на негласних засадах сприяють діяльності кримінальної поліції. При цьому потрібно враховувати, що особа, виконуючи завдання оперативного підрозділу, інколи втрачає можливість заробляти собі на життя. З цього приводу професор О.Ф. Долженков зазначає, що «в умовах сьогодення нам залишилося лише офіційно визнати на рівні держави, що фінансування агентурної роботи правоохоронних органів – це справа самих правоохоронних органів»¹¹⁶.

Така ситуація неприпустима, бо вона підбурює працівників кримінальної поліції на усілякі зловживання, корупційні дії, і, навіть, злочини. У засобах масової інформації неодноразово повідомлялося про випадки, коли поліції «кришували» негласних працівників, причетних до незаконного обігу наркотиків, використовували в своїх інтересах знищені на папері наркотичні засоби, або самі становилися розповсюджувачами наркотиків. Вважаємо таку поведінку практичних працівників наслідком саме недостатнього фінансування.

В ході проведення анкетування оперативних працівників кримінальної поліції нами було поставлено наступне питання: «Чи доводилося Вам за власні кошти надавати винагороду негласним працівникам?». На це питання позитивно відповіли 95,8 % (136) респондентів [Додаток Б, п. 10].

Зважаючи на те, що негласні працівники кримінальної поліції активно сприяють протидії злочинності, приймають участь у проведенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) діях, надають з цього приводу свідчення під час досудового розслідування, судового розгляду та ін., вони мають

¹¹⁶ Долженков О.Ф. Стратегія реформування агентурної роботи оперативних підрозділів органів внутрішніх справ // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ ХНУВС. – Одеса: ОІВС ХНУВС, 2004. - № 2. – 148 с. – С. 41-46. – С. 43.

відповідним чином заохочуватися з огляду на затрати сил та часу. Як зазначав професор І.П. Козаченко «у багатьох країнах, якщо джерело інформації погоджується виступати в суді в якості свідка обвинувачення, така особа одержує до 30 % від суми вилученого»¹¹⁷. Вважаємо, що подібні положення повинні бути передбачені чинним законодавством України.

Таким чином, сучасний рівень нормативно-правового забезпечення агентурно-оперативної роботи кримінальної поліції не можна визнати таким, що якнайкраще відповідає інтересам ефективної протидії злочинності. На законодавчому рівні не окреслені питання матеріальної винагороди особам, які залучаються до негласного співробітництва, за виконання окремих завдань, надання важливої для суспільства та держави інформації про незаконні дії, участь у проведенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій з ризиком для себе бути викритим, постраждалим від помсти тощо. За логікою законодавця проблеми матеріальної винагороди не існує, хоча відомчі нормативно-правові акти передбачають певний рівень фінансування оперативно-розшукової діяльності, проте його явно недостатньо для належної організації агентурно-оперативної роботи. Таке положення речей є вкрай нерозумною оперативно-розшуковою політикою, оскільки недостатність фінансування не дозволяє відповідним чином заохочувати негласних працівників, провокує працівників кримінальної поліції на всілякі зловживання та учинення корупційних дій.

2.2. Сучасний стан правового забезпечення оперативного супроводження кримінальних проваджень

Традиційно у вітчизняному кримінальному процесі слідчий органу досудового розслідування є ключовою фігурою, уповноваженою в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення

¹¹⁷ Козаченко І.П. Квалифицированный агентурный аппарат – залог успешного предупреждения и раскрытия преступлений // Бюлетень з обміну досвідом: Науково-практичне видання. – К.: МВС України, 1994. - № 113/114. – 124 с. - С. 19-23. – С. 21.

процесуальних дій, він уповноважений починати досудове розслідування за наявності відповідних підстав, проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам, повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру, застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження, за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження, приймати інші процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження¹¹⁸. Разом з тим, слідчий не спроможний самостійно здійснювати зазначені повноваження на достатньому рівні, оскільки їхня реалізація переважно передбачає застосування негласних форм та методів роботи, характерних для оперативних апаратів. Наприклад, як слідчому можна ефективно здійснювати досудове розслідування та встановлювати обставини, що підлягають доведенню, якщо по кримінальному провадженню не встановлена особа, яка вчинила злочин?

Саме оперативні підрозділи кримінальної поліції покликані допомагати слідчому у виконанні завдань кримінального провадження, пов'язаних зі встановленням осіб, причетних до вчинення злочинів, розшуком осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, виконанням доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, подоланням протидії розслідуванню, забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження тощо. Виконання працівниками кримінальної поліції зазначених завдань є особливо актуальним тоді, коли мова йде про складні й багатоепізодні кримінальні провадження, злочинну діяльність організованої групи або злочинної організації. За таких умов ефективності досудового розслідування можна досягти лише при належному його оперативному супроводженні.

Питання оперативного супроводження кримінальних проваджень розглядалися у працях В.П. Бахіна, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенка, Н.С. Карпова, І.П. Козаченка, Д.Й. Никифорчука,

¹¹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 3, 40.

В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького й інших. Однак, на сьогоднішній день вченими та дослідниками приділяється недостатньо увагу проблемам правового забезпечення оперативного супроводження кримінальних проваджень.

У чинному законодавстві взагалі відсутній термін «оперативне супроводження» та не розкривається його зміст, хоча це явище фактично існує у практичній діяльності поліції. Відсутність законодавчого визначення (тлумачення) цієї категорії змушує нас звернутися до правової теорії, де «оперативне супроводження» розглядається у двох основних аспектах:

- у контексті взаємодії слідчого з оперативним підрозділом (органом дізнання)¹¹⁹;

- у розрізі питань подолання протидії розслідуванню¹²⁰.

Термін «оперативне супроводження» вперше з'явився ще у радянській теорії для позначення комплексу оперативно-розшукових заходів, здійснюваних з метою: пошуку і фіксації фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні; забезпечення всебічного, повного і об'єктивного дослідження всіх його обставин, а також безпеки учасників кримінального судочинства; постійного інформування органів досудового слідства і суду про дії підозрюваних, обвинувачених і іншого злочинного елементу, що перешкоджають встановленню істини у кримінальному провадженні, і т. ін.

Етимологічний зміст терміну «супровід», «супроводження» означає об'єднання якої-небудь дії з іншою дією, додавання чи доповнення будь-чого до будь-чого, протікання чогось одного одночасно з чимось іншим і т. п.¹²¹. Стосовно предмету нашого дослідження відзначимо, що за умови оперативного супроводження

¹¹⁹ Слинко С. В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : специальность 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза / Сергей Викторович Слинко / Украинская юрид. академия. – Харьков, 1991. – 26 с. та ін.

¹²⁰ Волобуев А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп по розслідуванню економічних злочинів [Текст] / А. Ф. Волобуев // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 1999. - № 3. – С. 201-213.; Шехавцов Р. Виявлення та подолання протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями [Текст] / Р. Шехавцов // Право України. – 2001. - № 5. - С. 64-65. та ін.

¹²¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с. – С. 729.

кримінального провадження слідча діяльність об'єднується із діяльністю кримінальної поліції, методи слідчої роботи доповнюються оперативними, а само оперативне супроводження протікає одночасно із досудовим розслідуванням або судовим розглядом. Немає жодних сумнівів, що оперативне супроводження процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень є важливим елементом, що впливає на ефективність кримінального судочинства. Оперативне супроводження кримінального провадження виступає як форма взаємодії оперативних підрозділів зі слідчим або судом, здійснюваного окрім іншого з метою подолання протидії здійсненню кримінального провадження.

Не зважаючи на те, що у чинних законах України відсутній термін «оперативне супроводження», він використовується в окремих підзаконних нормативно-правових актах, що регулюють діяльність оперативних підрозділів кримінальної поліції та стосуються організації досудового розслідування. Так в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України № 575 від 07 липня 2017 року,¹²² передбачено здійснення оперативного супроводження досудового розслідування у випадку створення слідчо-оперативної групи (СОГ) для усебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або учинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України. У такому разі згідно п. 5.1 зазначеної Інструкції оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження.

¹²² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Пп. 4.1-5.1.

П. 8.1 зазначеної Інструкції¹²³ покладає організацію та здійснення розшуку особи, яка переховується від органів досудового розслідування, на той підрозділ, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження. Окрім цього зазначимо, що в цій Інструкції термін «супроводження» вживається як стосовно діяльності оперативного підрозділу, так і слідчого. Так, у п. 3.1 Інструкції зазначається про необхідність звернення начальника оперативного підрозділу до начальника слідчого підрозділу про закріплення за відповідною оперативно-розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного *супроводження* її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

Положення п. 16.2 Інструкції¹²⁴ розповсюджують сферу оперативного супроводження й на стадію судового розгляду, адже покладають на керівника оперативного підрозділу, працівники якого виконували письмові доручення слідчого під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, обов'язок забезпечувати:

- 1) здійснення необхідних заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;
- 2) з'ясування наявності фактів тиску на учасників судового розгляду, реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну, встановлення причин зміни показань свідками чи потерпілими, організацію протидії незаконним проявам стосовно учасників судового розгляду;
- 3) за дорученням керівника органу досудового розслідування, до якого надійшла ухвала суду про оголошення розшуку обвинуваченого для організації виконання, в установленому законодавством порядку заведення відповідної ОРС та здійснення розшукових заходів з метою встановлення місцеперебування обвинуваченого;
- 4) на підставі письмового доручення слідчого участь працівників оперативного підрозділу в слідчих (розшукових) діях, негласних слідчих (розшукових) діях, які проводяться на підставі ухвали суду.

Попередні Інструкції, що торкалися організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції, зокрема затверджені наказом МВС України №

¹²³ Там само. – П. 8.1.

¹²⁴ Там само. – П. 16.2.

700 від 14 серпня 2012 року¹²⁵, наказом МВС України № 777 від 07 вересня 2005 року¹²⁶, також передбачали здійснення оперативного супроводження кримінального провадження на всіх його стадіях. До речі, у зазначених нормативно-правових актах містилися окремі конструктивні положення, що на сьогодні відсутні. Так, наказом МВС України № 777 від 07 вересня 2005 року на слідчих було покладено обов'язок інформувати оперативного працівника про напрямки розслідування для того, щоб своїми діями не розшифрувати негласні джерела і способи отримання оперативних матеріалів.

Відзначимо, що в межах зазначених вище підзаконних нормативно-правових актів були відсутні та є відсутніми на сьогоднішній день положення, що визначають категорію справ, в межах яких здійснюється оперативне супроводження кримінальних проваджень та накопичуються відповідні документи. Відповідь на це питання міститься у відповідній Інструкції МВС України, що регулює оперативно-розшукову діяльність Національної поліції, де передбачено алгоритм провадження за справами оперативного супроводження кримінального провадження, що заводяться в обов'язковому порядку за особливо тяжкими злочинами, а також за окремими тяжкими злочинами, якщо причетні до їх вчинення особи не встановлені. У разі необхідності та за вказівкою відповідного керівника поліції справа оперативного супроводження може заводитися і за іншими злочинами, за якими причетні до їх учинення особи встановлені, або такими, що набули значного громадського резонансу.

Саме у межах зазначених справ оперативного супроводження кримінальних проваджень працівниками кримінальної поліції здійснюються:

¹²⁵ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 700 від 14 серпня 2012 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

¹²⁶ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами ОВС України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді [Текст] : наказ МВС України № 777 від 7 вересня 2005 р. – К. : МВС України, 2005. – 18 с.

- слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора, що передбачено ст. 41 КПК України;

- окремі заходи пошукового характеру, які не потребують отримання дозволу або погодження зі слідчим, прокурором чи слідчим суддею, що передбачені ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема опитування громадян за їхньою згодою, використання їх добровільної допомоги (у т.ч. на негласній основі), збирання відомостей про протиправну діяльність, відвідування жилих та інших приміщень за згодою їхніх власників тощо;

- аналітична діяльність, пов'язана із обробкою, узагальненням одержаних відомостей за результатами проведення процесуальних дій, пошукових та інших заходів;

- складання плану узгоджених дій слідчих та оперативних працівників під час досудового розслідування щодо відпрацювання слідчих версій, виконання запланованих дій та заходів тощо.

За результатами проведеного анкетування з'ясовано, що близько 97,9 % (139) респондентів доводилося здійснювати оперативне супроводження кримінального провадження [Додаток Б, п. 11]. При цьому більшість працівників кримінальної поліції – 82,4 % (117) висловилися про те, що вони при здійсненні оперативного супроводження переважно проводили слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням слідчого, прокурора [Додаток Б, п. 13].

Проведений нами аналіз вивчених справ оперативного супроводження кримінального провадження свідчить, що в них переважно накопичуються матеріали, що пов'язані із виконанням доручень слідчого [Додаток Г].

Зважаючи на характер зазначених вище заходів і дій, що вживаються у межах справ оперативного супроводження кримінальних проваджень, потрібно вказати на те, що ряд положень чинного КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачають окремі елементи цієї діяльності оперативних підрозділів. Зокрема, ч. 1, 3 ст. 41 КПК України зобов'язує оперативні підрозділи виконувати доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Це положення продубльовано в ч. 4 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що

передбачає обов'язок проведення оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Проведення оперативним підрозділом слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій структурно є складовою оперативного супроводження кримінального провадження.

Разом з тим, відзначимо, що КПК України передбачає лише пасивне виконання оперативними підрозділами доручень слідчих, прокурорів про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Більш того, ч. 2 ст. 41 КПК України забороняє оперативним підрозділам здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Таке положення фактично спонукає працівників кримінальної поліції не виявляти власну ініціативу у питаннях вирішення завдань кримінального провадження і лише пасивно виконувати надані їм доручення.

Саме у цьому полягає ключова відмінність положень чинного КПК України від КПК України 1960-го (втратив чинність)¹²⁷. Ст. 103 останнього зобов'язувала органи дізнання, а разом з ними і оперативні підрозділи, проводити оперативно-розшукові заходи з метою встановлення ознак злочину та осіб, які його вчинили. За логікою ж чинного КПК України встановлювати осіб, які вчинили злочини, мають слідчі, а можливості оперативних підрозділів при цьому не враховуються.

Згідно результатів анкетування 88,7 % (126) респондентів вважають, що на сьогоднішній день завдання зі встановлення осіб, які вчинили злочин, у більшій мірі вирішується оперативними підрозділами, ніж іншими суб'єктами (слідчий, прокурор та ін.) [Додаток Б, п. 18].

Недосконалість положень чинного КПК виявляється у тому, що законодавець, фактично визнаючи оперативний підрозділ стороною обвинувачення (ст. 41 параграфу 2 «Сторона обвинувачення» Глави 3 КПК), не визначає повноваження цього суб'єкта. Зазначені повноваження оперативних підрозділів розрізнено містяться у

¹²⁷ Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 28 грудня 1960 р. : за станом на 15.11.2011 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

секретних та несекретних відомчих інструкціях. Наприклад, Інструкція, затверджена наказом МВС України № 575 від 07 липня 2017 року,¹²⁸ визначає повноваження оперативного підрозділу самостійно надавати слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Втім, згадки про це у процесуальному законі немає. Теж саме стосується повноваження оперативного підрозділу щодо вжиття під час досудового розслідування заходів пошукового характеру, які не потребують отримання дозволу або погодження зі слідчим, прокурором чи слідчим суддею.

Загалом, положення ст. 41 КПК України сформульовано вкрай некоректно, адже вони не враховують увесь спектр завдань, що виконуються оперативним підрозділом у кримінальному провадженні під час його оперативного супроводження. Фактично ж оперативне супроводження кримінальних проваджень охоплює виконання низки завдань, що не мають вичерпного переліку, як то:

- встановлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, організація їх затримання;
- розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування;
- виконання доручень слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- вирішення завдань із подолання протидії розслідуванню та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;
- встановлення причин та умов вчинення злочинів та вирішення інших завдань кримінального провадження.

Явні недоліки правового забезпечення оперативного супроводження кримінальних проваджень, що спостерігається у чинному КПК України, негативно позначається на результатах досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів. Про це яскраво свідчать невисокі показники їхнього розкриття, що можуть бути визначені з аналізу кількості облікованих злочинів, по яких

¹²⁸ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 5.2.

особам вручено повідомлення про підозру (пред'явлено обвинувачення), в динаміці за 2008-2017 рр. [Додаток В.1-В.4]. Навіть відсоток розкриття таких особливо тяжких та резонансних злочинів як вбивства, починаючи з 2013 року, має тенденцію до зниження. Питома вага таких кримінальних правопорушень (власне відсоток розкриття вбивств) у 2008 році склала 93,1 %, у 2009 році - 93 %, у 2010 році - 92,2 %, у 2011 році - 89,8 %, у 2012 році - 89 %, у 2013 році – 84,8 %, у 2014 році – 35 %, у 2015 році – 45,4 %, у 2016 році – 75,2 %, у 2017 році - 82,9 % [Додаток В.4].

Виходячи з аналізу динаміки кількісних показників вбивств, стає очевидним, що рівень розкриття вбивств суттєво знизився (з 89 % до 35 %) на рубежі 2012-2014 рр., що пов'язано з набуттям чинності КПК України у листопаді 2012 року. Як бачимо, понижений рівень розкриття вбивств спостерігається і на сьогоднішній день. При чому кількість вбивств, по яких особам вручено повідомлення про підозру, з 2014 року є порівняно з попередніми роками невеликою на фоні збільшення загальної кількості облікованих вбивств.

Маємо дійти висновку, що сучасний стан правового забезпечення оперативного супроводження кримінальних проваджень є незадовільним, адже положення КПК України не відображають адекватно роль та місце оперативних підрозділів у вирішенні окремих завдань кримінального провадження, у зв'язку з чим потребують змін та доповнень. Так, ст. 41 КПК України має передбачати здійснення оперативними підрозділами оперативного супроводження кримінального провадження з метою встановлення осіб, які причетні до вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, виконання доручень слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, вирішення завдань із подолання протидії розслідуванню та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, встановлення причин та умов вчинення злочинів та вирішення інших завдань кримінального провадження. У зазначеній нормі також має бути відображено право працівників оперативних підрозділів, які здійснюють оперативне супроводження кримінального провадження, надавати слідчому пропозиції щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, здійснювати за власною ініціативою заходи пошукового характеру, які не потребують отримання дозволу або погодження зі слідчим, прокурором чи слідчим суддею.

2.3. Аналіз законодавства у сфері використання кримінальною поліцією інформаційних технологій

Інформаційні технології почали використовуватися у діяльності поліції від самого моменту їх винайдення та впровадження у різні сфери суспільного життя. Так, одночасно із поширенням телефону та телеграфу у першій половині XX сторіччя у діяльності поліцейських органів різних держав з'явилися відповідні засоби негласного одержання (перехоплення) інформації із відповідних телекомунікаційних мереж. Із розповсюдженням комп'ютерів і комп'ютерних систем наприкінці XX сторіччя поліція почала їх використовувати як засоби накопичення та обробки криміналістично значимої, у т.ч. оперативно-розшукової, інформації та утворювати власні автоматизовані інформаційні системи на заміну застарілим картотекам та паперовим носіям інформації.

Поняття «інформаційні технології» межує із іншою категорією «інформаційно-телекомунікаційні технології», що часто використовуються як синоніми. Хоча структурно інформаційно-телекомунікаційні технології охоплюються поняттям «інформаційні технології», що є більш загальним та включає усі види сучасної техніки, у т.ч. тією, що використовується для комунікації (зв'язку). На законодавчому рівні¹²⁹ інформаційна технологія визначається як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, терміновий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування.

Проблеми використання інформаційних технологій у діяльності поліції підіймалися у працях В.В. Бірюкова, І.О. Воронова, Є.Д. Лук'янчикова, Б.Г. Розовського, І.Ф. Хараберюша, А.В. Терент'єва, Д.П. Тишлека та інших. Разом з тим, на сьогоднішній день ці проблеми не втратили своєї актуальності, а деякі з них ще більше загострилися. Абсолютна більшість фахівців визнають, що застосування інформаційних технологій за всіма напрямками діяльності поліції дозволяє протидіяти злочинності та виконувати завдання кримінального судочинства на якісно новому рівні.

¹²⁹ Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27-28. Ст. 182.

Додержуємося тією думки, що сучасні інформаційні технології доцільно розглядати одночасно як засіб оперативно-розшукової діяльності кримінальної поліції та як різновид криміналістичної техніки. Застосування таких технологій передбачено не лише чинним законодавством України, а і міжнародними нормативно-правовими актами. В останніх містяться гарантії особистих прав людини на невтручання у приватну сферу (приватність) та передбачені випадки, коли таке втручання може мати місце з боку працівників правоохоронних органів при використанні ними інформаційних технологій.

Термін «приватна сфера» та «приватність» нами застосовані не випадково. Питання дотримання прав людини у сучасній правовій доктрині європейських та інших розвинених країн світу частково охоплюються концепцією права на приватність (right to privacy – англ.). *Право на приватність* – це фундаментальне право людини, закріплене у визначальних міжнародних нормативних документах (ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод¹³⁰). Право на приватність охоплює наступні складові:

- *інформаційна приватність* (стосується умов та обмежень збору й обробки інформації про особу (персональних даних);
- *тілесна (фізична) приватність* (стосується захисту фізичної недоторканності людини від медичних експериментів, примусових обстежень на вміст певних речовин тощо);
- *комунікаційна приватність* (торкається таємниці телефонних розмов, поштової та іншої кореспонденції, різних форм зв'язку);
- *територіальна приватність* (торкається вимог недоторканності житла чи іншого володіння, невтручання в сімейне життя чи інше оточення).

Використання кримінальною поліцією інформаційних технологій здебільшого межує із обмеженням інформаційної та комунікаційної приватності людини. При цьому обмеження інформаційної приватності полягає в отриманні, зберіганні, обробці, передачі інформації про особу, що має конфіденційний характер, за допомогою комп'ютерної та іншої техніки. Обмеження комунікаційної приватності пов'язано з використанням інформаційних технологій з

¹³⁰ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : [Електронний ресурс] : прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 8.

метою одержанням і фіксацією розмов, кореспонденції і інших видів сигналів, що передаються каналами зв'язку від однієї особи до іншої.

До норм міжнародних нормативно-правових актів, що передбачають використання інформаційних технологій поліцейськими органами, слід віднести ст.ст. 6, 8 *Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру* від 28 січня 1981 року¹³¹, ст.ст. 7, 13 *Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних»* від 24 жовтня 1995 року¹³², що надають гарантії людині щодо права знати та встановлювати факт автоматизованої обробки її особистих даних державними та іншими органами, їх зміст, передбачають право людини давати згоду на їх обробку. Ці ж самі норми передбачають можливість обмеження цих прав, якщо таке обмеження є необхідним, щоб гарантувати: національну безпеку; суспільну безпеку; запобігання, розслідування, виявлення і судове переслідування кримінальних злочинів. Зазначені положення напряду стосуються обробки в автоматизованих інформаційних системах (AIC) МВС України даних про осіб, у відношенні яких проводяться оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі (розшукові) дії.

Резолюція 96/С 329/01 Ради Європейського Союзу «Про законне перехоплення телекомунікацій» від 17 січня 1995 року¹³³ закріплює вимоги правоохоронних органів щодо законного перехоплення телекомунікацій, а також доступу до інформації про користувачів від операторів мереж та постачальників послуг зв'язку. Ст. 5 *Директиви 97/66/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС «Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання в особисте*

¹³¹ Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, прийнята Радою Європи в Страсбурзі від 28 січня 1981 року // Збірка договорів Ради Європи. – Київ: Парламентське видавництво, 2000. – Ст.ст. 6-8.

¹³² Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року // Офіційний переклад нормативних актів Євросоюзу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. – К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2002. – 219 с. – Ст.ст. 7, 13.

¹³³ Резолюція Ради Європейського Союзу «Про законне перехоплення телекомунікацій» від 17 січня 1995 року // Офіційний переклад нормативних актів Євросоюзу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. – К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2002. – 219 с.

життя в телекомунікаційному секторі» від 15 грудня 1997 року¹³⁴ надає гарантії конфіденційності зв'язку в телекомунікаційних мережах, забороняє прослуховування, перехоплення, зберігання та інші види перехоплювання і нагляду за зв'язком, за винятком випадків, коли на це існує законний дозвіл. До того ж ст. 14 цього документу уповноважує державу приймати законодавчі положення для обмеження прав осіб, коли таке обмеження є необхідним заходом для гарантування національної безпеки, громадського порядку, запобігання, розслідування, розкриття і переслідування кримінальних злочинів чи несанкціонованого використання телекомунікаційної системи.

На національному рівні *Конституція України*¹³⁵ гарантує непоширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 2 ст. 32). Конституція вводить таку категорію як «інформація (відомості) про особу» чи «конфіденційна інформація», і ця категорія за змістом зазначеної норми безпосередньо стосується особистого чи сімейного життя особи. Слід зазначити, що в змісті зазначених вище міжнародних нормативно-правових актів присутні такі суміжні терміни як «дані особистого характеру», «особливі категорії даних» і «персональні дані».

Конституція України також гарантує право кожного громадянина «знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею» (ч. 3 ст. 32). Такою таємницею, наприклад, може бути таємниця слідства, таємниця про особу, щодо якої заведена оперативно-розшукова справа і т. ін.

*Закон України «Про інформацію»*¹³⁶ не лише надає визначення інформації про особу та визначає перелік персональних даних (ст. 11),

¹³⁴ Директива 97/66/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС «Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання в особисте життя в телекомунікаційному секторі» від 15 грудня 1997 року // Офіційний переклад нормативних актів Євросоюзу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. – К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2002. – 219 с. – Ст. 5.

¹³⁵ Конституція України [Електронний ресурс] : від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : за станом на 21.02.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

¹³⁶ Закон України «Про інформацію» : [Електронний ресурс] : від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ : за станом на 06.12.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 11.

а і допускає збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. Ст. 14 Закону України «Про захист персональних даних»¹³⁷ також допускає поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи у випадках, визначених законом, і лише (якщо це необхідно) в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Ст. 7 зазначеного Закону дозволяє обробку персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних, якщо така обробка стосується виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом та здійснюється державним органом в межах його повноважень, визначених законом. Також згідно ст. 21 Закону¹³⁸ особа не повідомляється про дії з її персональними даними, якщо вони здійснюються при виконанні завдань оперативно-розшукової діяльності. Зазначені положення дозволяють працівникам кримінальної поліції направляти запити, вимоги на окремих осіб (відомості про яких містяться в автоматизованих інформаційних системах), отримувати на них відповіді у межах справ оперативного обліку.

Вагоме значення для використання інформаційних технологій кримінальною поліцією має ч. 4 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації», що визначає обов'язки операторів і провайдерів телекомунікацій. Зокрема, оператори телекомунікацій зобов'язані за власні кошти встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів, і забезпечувати функціонування цих технічних засобів, а також у межах своїх повноважень сприяти проведенню оперативно-розшукових заходів та недопущенню

¹³⁷ Закон України «Про захист персональних даних» : [Електронний ресурс] : від 1 червня 2010 року № 2297-VI : за станом на 06.12.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 14.

¹³⁸ Там само. – Ст. 21.

розголошення організаційних і тактичних прийомів їх проведення. Оператори телекомунікацій зобов'язані забезпечувати захист зазначених технічних засобів від несанкціонованого доступу¹³⁹. Зазначені законодавчі положення відкривають можливості для проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, що пов'язані зі зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і зняттям інформації з електронних інформаційних систем.

Безпосередньо використання інформаційних технологій кримінальною поліцією передбачено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹⁴⁰, у ст. 8 якого зазначеним суб'єктам надається право створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи. Ст. 9 зазначеного Закону зобов'язує підрозділи, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності, забезпечувати можливість видавати дані про особу на запит органів досудового розслідування, прокуратури, суду. А у місцях зберігання інформації повинна бути гарантована її достовірність та надійність охорони.

Застосування автоматизованих інформаційних систем передбачено також ст. 26, 26 Закону України «Про Національну поліцію»¹⁴¹, згідно яких поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, у т.ч. бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності. На рівні відомчих нормативно-правових актів¹⁴² також передбачено використання поліцією можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної

¹³⁹ Закон України «Про телекомунікації»: [Електронний ресурс]: від 18 листопада 2003 року № 1280-IV: за станом на 23.03.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

¹⁴⁰ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 18 лютого 1992 р.: за станом на 23.01.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 8, 9.

¹⁴¹ Про Національну поліцію [Електронний ресурс]: закон України від 02 липня 2015 р.: за станом на 02.06.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 26, 27.

¹⁴² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс]: наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 2.4.

системи Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційних ресурсів, зокрема, при проведенні першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій при надходженні заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, при провадженні за оперативно-розшуковими та іншими справами оперативного обліку, а також при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹⁴³ оперативним підрозділам кримінальної поліції надається право проводити зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статей 260, 263-265, 268 Кримінального процесуального кодексу України. Оскільки при проведенні зазначених заходів має місце втручання у приватність (приватне спілкування), то ст. 8 зазначеного Закону висуває особливі вимоги щодо їхнього проведення:

- вони проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором;

- застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

*Кримінальний процесуальний кодекс України*¹⁴⁴ також передбачає можливість проведення аналогічних за змістом заходів, але під час кримінального провадження у межах негласних слідчих (розшукових) дій. Не дивлячись на те, що під час досудового розслідування такі дії призначаються слідчим, фактично вони проводяться відповідними оперативним підрозділами з використанням інформаційних технологій.

Аналізуючи положення Глави 21 чинного КПК України доцільно виділити ті негласні слідчі (розшукові) дії, що проводяться виключно

¹⁴³ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 23.01.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 8.

¹⁴⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 260, 263-265, 268.

з використанням інформаційних технологій, та ті, під час проведення яких вони можуть бути застосовані. До першої групи негласних слідчих (розшукових) дій відносяться:

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України).

До тих негласних слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких можуть бути застосовані інформаційні технології, відносяться усі інші такі дії. Наприклад, аудіо-, відеоконтроль особи може бути проведений не з використанням каналу радіопередачі від закладного пристрою до приймаючого, а шляхом використання wi-fi роутера та передачі інформації через мережу.

Зазначимо, що інформаційні технології можуть бути використані працівниками кримінальної поліції не лише під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів. Зокрема, інформаційні технології використовуються при проведенні таких заходів, що не потребують отримання дозволу або погодження прокурора чи суду. Наприклад, працівники кримінальної поліції можуть здійснювати пошук та отримувати оперативно значиму інформацію з мережі «Інтернет» або інших інформаційних систем загального користування, здійснювати радіотехнічне обстеження місцевості на предмет наявності відповідного обладнання операторів рухомого зв'язку та ін.

Питання використання кримінальною поліцією інформаційних технологій за дорученням слідчого, прокурора містяться у міжвідомчій *Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні*¹⁴⁵, що визначає організацію і порядок проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій як зняття інформації з

¹⁴⁵ Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] : наказ Генеральної Прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16 листопада 2012 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. У зазначеній Інструкції роз'яснюється сутність зазначених дій.

Так, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду)¹⁴⁶. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються¹⁴⁷.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі¹⁴⁸.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що

¹⁴⁶ Там само. – П. 1.11.5.

¹⁴⁷ Там само. – П. 1.11.5.

¹⁴⁸ Там само. – П. 1.11.6.

передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження¹⁴⁹. Окремі організаційні та тактичні засади проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу урегульовані на рівні секретних відомчих нормативно-правових актів МВС України та інших відомств. Варто зазначити, що зміст цих документів не зовсім співвідноситься з положеннями КПК України та несекретних підзаконних нормативно-правових актів.

Звернемо увагу на те, що згідно ч. 4 ст. 263 КПК України та п. 3.5 згаданої вище Інструкції¹⁵⁰ проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам Національної поліції та Служби безпеки України. Разом з тим, підрозділи кримінальної поліції фактично позбавлені технічних можливостей для самостійного проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Відповідні можливості є лише у відповідних підрозділах Служби безпеки України, до яких проведені кабелі від операторів зв'язку.

На сьогоднішній день згідно відомчих нормативно-правових актів оперативно-технічні підрозділи кримінальної поліції для безпосереднього проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж вимушені звертатися до оперативно-технічних підрозділів Служби безпеки України. У свою чергу, працівники оперативно-технічних підрозділів СБУ за відповідною заявкою транслюють інформацію до оперативно-технічного підрозділу НП через виділений інформаційний канал¹⁵¹. Відзначимо, що така процедура створює суттєві незручності для працівників кримінальної поліції.

По-перше, вказана процедура вимагає значного часу для організації проведення заходу. Згідно результатів експертного опитування працівників кримінальної поліції для того, щоб розпочати проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж потрібно від 2-3 до 7 днів з моменту отримання відповідної ухвали суду. Окрім

¹⁴⁹ Там само. – П. 1.14.2.

¹⁵⁰ Там само. – П. 3.5.

¹⁵¹ Зачем Сытнику личная прослушка? [Електронний ресурс] : від 27 листопада 2017 р. // Сайт інформаційно-аналітичного порталу job-sbu.org. – Режим доступу : <http://job-sbu.org/zachem-syitniku-lichnaya-proslushka-29696.html>.

цього, оперативно-технічні підрозділи СБУ можуть відмовити у виділенні інформаційного каналу, посилаючись на визначений ліміт щодо кількості відповідних заходів.

По-друге, у разі проведення працівниками поліції зняття інформації щодо конкретних осіб, працівникам СБУ стають відомі їхні персональні дані. Тож зазначена процедура утворює можливі корупційні ризики.

Тож, не дивлячись на те, що КПК України визначає Національну поліцію як безпосереднього суб'єкта (виконавця) проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, у цьому відомстві відсутні відповідні технічні можливості. Така ситуація є незрозумілою з огляду на масштаби діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України та Служби безпеки України, що складно між собою порівнювати. Так, за 2016 рік в органах досудового розслідування НП України знаходилося 1 860 877 кримінальних проваджень, тоді як в СБУ лише 10 041¹⁵², тобто у 185 разів менше. Схожа проблема періодично підіймається працівниками Національного антикорупційного бюро України¹⁵³, які не мають можливості автономно здійснювати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, адже в них відсутні відповідні технічні можливості.

Маємо розкрити причини відсутності можливості у Національній поліції самостійно проводити зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Історично, з радянських часів, так склалося, що монопольне право на будь-яке втручання у телефонні переговори чи кореспонденцію громадян мали лише підрозділи КДБ, які обслуговували інтереси партійної номенклатури та переслідували політично неблагонадійних осіб. У 1991 році КДБ УРСР була трансформована в Службу безпеки України, лишивши за совою зазначені вище можливості. З появою на території України операторів мобільного (стільникового) зв'язку в 1990-х роках, підрозділи СБУ розпочали проводити в цій сфері відповідні негласні заходи. Тож, можна вважати, що монопольна можливість підрозділів СБУ

¹⁵² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2012 - 2016 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

¹⁵³ Зачем Сытнику личная прослушка? [Електронний ресурс] : від 27 листопада 2017 р. // Сайт інформаційно-аналітичного порталу job-sbu.org. – Режим доступу : <http://job-sbu.org/zachem-sytniku-lichnaya-proslushka-29696.html>.

проводити зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є рудиментом радянської епохи та не вписується у парадигму європейської демократичної держави.

Зазначимо, що до 2005 року в оперативних підрозділах МВС існували обмежені можливості та певні оперативно-технічні засоби для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, що значно підвищувало ефективність протидії загальнокримінальній та організованій злочинності. Проте, 7 листопада 2005 року відповідним Указом Президента України¹⁵⁴ Міністерству внутрішніх справ було надано розпорядження узагальнити у тримісячний строк інформацію про наявність засобів для проведення оперативно-технічних заходів зі зняття інформації з каналів зв'язку і вжити заходів щодо передачі цих засобів в установленому порядку Службі безпеки України.

Отже, підрозділи кримінальної поліції всупереч ч. 4 ст. 263 КПК України фактично позбавлені реальної можливості самостійно проводити зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та вимушені звертатися по допомогу до відповідних підрозділів СБУ, що утворює можливі корупційні ризики, створює бюрократичну тяганину, позбавляє оперативності, призводить до необґрунтованої втрати часу, що негативно позначається на ефективності боротьби зі злочинністю.

Згідно результатів анкетування 90,1 % (128) респондентів (працівників кримінальної поліції) вважають, що поліція повинна мати технічні можливості для самостійного проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж [Додаток Б, п. 14]. У ході подальшого експертного опитування працівників кримінальної поліції було з'ясовано, що необхідність існування таких технічних можливостей є нагальною та пов'язана з невідкладністю (терміновістю) виконання завдань щодо встановлення осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також потребою в організації документування їхніх дій у найкоротші строки.

Вважаємо, що з цією метою ч. 4 ст. 263 КПК України має передбачати не лише обов'язок уповноважених підрозділів Національної поліції здійснювати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, а і забезпечувати наявність у них

¹⁵⁴ Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 1556 від 07 листопада 2005 р. : за станом на 16.01.2006 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

відповідних технічних можливостей. На нашу думку, ця норма має бути викладена наступним чином:

«4. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки, **які забезпечуються з цією метою незалежними один від одного технічними можливостями**».

ГЛАВА 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ІНТЕРЕСАХ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

3.1. Визначення основних функцій кримінальної поліції в положеннях КПК України

З набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу України значно змінилися повноваження оперативних підрозділів, які відповідно до параграфу 2 Глави 3 відносяться до «Сторони обвинувачення» та передбачають виконання цими підрозділами певних процесуальних функцій у кримінальному судочинстві. На наш погляд, саме кримінальна процесуальна регламентація діяльності підрозділів кримінальної поліції в сучасних умовах протидії злочинності потребує окремої уваги та ґрунтовного розгляду.

Окремим питанням кримінальної процесуальної регламентації діяльності оперативних підрозділів приділено увагу в працях відомих дослідників, зокрема В.І. Галагана¹⁵⁵, Е.О. Дідоренка¹⁵⁶, О.Ф. Долженкова¹⁵⁷, Д.Й. Никофорчука¹⁵⁸, М.А. Погорецького¹⁵⁹, Б.Г. Розовського¹⁶⁰ й інших. Однак, в умовах чинного кримінального

¹⁵⁵ Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності ОВС України [Текст] : монографія / В. І. Галаган. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 300 с.

¹⁵⁶ Дідоренко Е. О. Процесуальна регламентація оперативно-розшукової діяльності потребує завершення [Текст] : наукова доповідь / Е. О. Дідоренко, С. О. Кириченко, Б. Г. Розовський. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 2002. – 32 с.

¹⁵⁷ Долженков О.Ф. Процесуальне значення відомостей, отриманих при здійсненні оперативно-розшукової діяльності [Текст] : монографія / О.Ф. Долженков, В.Є. Тарасенко, С.В. Єськов. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 168 с.

¹⁵⁸ Никифорчук Д. Й. Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України [Текст] : автореф. дис... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Д. Й. Никифорчук. – Київ, 2010. – 36 с.

¹⁵⁹ Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі [Текст] : монографія / М.А. Погорецький. - Х. : РВФ «Арсис, ЛТД», 2007. - 574 с.

¹⁶⁰ Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса [Текст] : монография / Б. Г. Розовский. – Луганск : Эссе, 2004. – 531 с.

процесуального законодавства ще недостатньо досліджені процесуальні засади діяльності підрозділів кримінальної поліції НП України.

Аналіз положень чинного КПК України дозволяє виділити декілька основних функцій підрозділів кримінальної поліції у кримінальному процесі. Розглянемо їх детальніше.

1. *Виконання оперативним підрозділом доручень слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій або участь у їх проведенні.*

Оскільки слідчий більше за всіх інших учасників кримінального провадження обізнаний про всі деталі кримінальної події, саме він визначає комплекс слідчих (розшукових) дій, необхідних для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 3 ст. 40 КПК України слідчий органу досудового розслідування уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам¹⁶¹. Отримані доручення слідчого реєструються в канцелярії територіального органу, підрозділу поліції та передаються у встановленому порядку. Вони є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом¹⁶². При цьому не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу або працівнику оперативного підрозділу, який є членом слідчо-оперативної групи. У таких дорученнях зазначається: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; сформульовані питання, що належить з'ясувати; перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, що необхідні для виконання цих дій. Згідно КПК¹⁶³ під час виконання доручень слідчого працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Керівник оперативного підрозділу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, який надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати

¹⁶¹ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 3 ст. 40.

¹⁶² Там само. - Ч. 3 ст. 41.

¹⁶³ Там само. - Ч. 2 ст. 41.

його виконання¹⁶⁴. Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку.

За результатами проведеного анкетування з'ясовано, що більшість працівників кримінальної поліції - 82,4 % (117) при здійсненні оперативного супроводження кримінального провадження переважно проводять саме слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням слідчого, прокурора [Додаток Б, п. 13]. Інші завдання оперативного супроводження кримінального провадження виконуються оперативними працівниками у меншій мірі:

- 62 % (88) висловилися про те, що переважно вживали заходів пошукового характеру, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин;

- 23,9 % (34) здійснювали переважно аналітичну діяльність, що пов'язана із обробкою, узагальненням одержаних відомостей за результатами проведення процесуальних дій, пошукових та інших заходів [Додаток Б, п. 13].

За результатами проведеного анкетування з'ясовано, що слідчі переважно доручають оперативним підрозділам проводити наступні слідчі (розшукові) дії:

- допит, одночасний допит двох чи більше осіб (ст.ст. 224-226 КПК) - 97,9 % (139) респондентів;
- пред'явлення для впізнання особи, речей, трупа (ст. 228-230 КПК) - 40,1 % (57) респондентів;
- обшук (ст.ст. 233-236 КПК) - 30,3 % (43) респондентів;
- огляд (ст. 237-239 КПК) - 9,9 % (14) респондентів [Додаток Б, п. 15].

Іншими науковими дослідженнями встановлено, що у практичній діяльності доручення на проведення слідчих (розшукових) дій надають не лише слідчі, а і прокурори - процесуальні керівники по кримінальному провадженню. Так, за результатами проведеного дослідниками¹⁶⁵ анкетування працівників органів досудового розслідування Національної поліції України було з'ясовано, що прокурори при здійсненні процесуального

¹⁶⁴ Там само. - Ч. 6 ст. 232.

¹⁶⁵ Гасанов Р.Н. Здійснення повноважень прокурором в частині проведення слідчих (розшукових) дій [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Рустам Надірович Гасанов ; Одеський державний університет внутрішніх справ. - Одеса, 2017. - 245 с. - С. 75.

керівництва найчастіше реалізують повноваження саме щодо надання доручення слідчому або відповідному оперативному підрозділу про проведення слідчих (розшукових) дій (80 % опитаних). Аналогічної думки додержуються 62,8 % опитаних прокурорів. При цьому 8,6 % опитаних прокурорів зазначили, що у найбільшому ступені доручають проведення слідчих (розшукових) дій саме оперативним підрозділам¹⁶⁶.

На питання щодо того, яку слідчу (розшукову) дію прокурор переважно доручає провести слідчим та оперативним підрозділам, були дослідниками¹⁶⁷ були отримані наступні результати:

- 45,7 % респондентів вказують, що прокурор переважно доручає провести *допит, одночасний допит двох чи більше осіб*;
- 29 % респондентів вважають, що це є *обшук*;
- 11,5 % респондентів вказують, що це є *слідчий експеримент*;
- 9 % респондентів зазначають, що це є *залучення експерта та проведення експертизи*;
- 1,7 % респондентів висловлюються, що це є *пред'явлення для впізнання особи, речей, трупів*;
- 1,7 % респондентів зазначають, що це є *огляд*;
- 1,3 % респондентів відповіли, що це є *освідування особи*.

Аналізуючи положення чинного КПК України, потрібно зазначити, що деякі норми, що регулюють проведення певних процесуальних дій, визначають строки їхнього виконання. Зокрема, ч. 6 ст. 232 КПК України містить положення про те, що «службова особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення». А п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України визначає, що прокурор уповноважений «доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк процесуальних дій. Звідси слідує, що оптимальними строками виконання доручень є ті строки, що визначені слідчим або прокурором у дорученні. Продовження строку виконання доручення (у разі неможливості своєчасного виконання) письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу.

¹⁶⁶ Там само. – С. 227.

¹⁶⁷ Там само. – С. 81.

На рівні відомчих нормативно-правових актів¹⁶⁸ визначено, що контроль за виконанням доручень слідчих працівниками оперативних підрозділів територіального органу, підрозділу поліції покладається на керівника територіального органу, підрозділу поліції, який зобов'язаний:

1) визначати конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки з виконання доручень слідчих (за винятком доручень, які надаються працівникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ);

2) визначати шляхом видання наказу конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання;

3) щотижня під час оперативних нарад керівництва територіального органу, підрозділу поліції інформувати про стан виконання доручень слідчих.

Зазначимо, що згідно ч. 2 ст. 41 КПК України працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора. Проте оперативні працівники, які включені до складу СОГ, можуть самостійно надавати слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Так, наприклад, слідчий повинен вживати вичерпних заходів для встановлення наявності ризиків, передбачених частиною першою статті 177 КПК України «Мета і підстави застосування запобіжних заходів». Згідно Інструкції¹⁶⁹, за наявності достовірної інформації про наміри підозрюваного, до якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, переховуватися від органів досудового розслідування, незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у тому самому кримінальному провадженні, вчинити інше кримінальне

¹⁶⁸ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 серпня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

¹⁶⁹ Там само. – П. 7.1.

правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому він підозрюється, працівник оперативного підрозділу складає мотивований рапорт та доповідає слідчому. У свою чергу, слідчий використовує одержані відомості з метою прийняття рішення про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку та фіксацію протиправних дій, та з метою зміни запобіжного заходу на більш суворий у порядку, встановленому КПК України.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що працівники оперативних підрозділів кримінальної поліції приймають безпосередню участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, що проводяться слідчим, прокурором. Найчастіше слідчі Національної поліції залучають працівників оперативних підрозділів при реагуванні на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, зокрема, до проведення таких слідчих (розшукових) дій як огляд місця події, допит, пред'явлення для впізнання тощо. У складі слідчо-оперативної групи працівник оперативного підрозділу з'ясовує ситуацію у громадян, які були на місці події, або у працівників поліції, які прибули до місця вчинення злочину раніше, здійснює поквартирний чи подвірний обхід та обстежує прилеглу місцевість в районі вчинення кримінального правопорушення з метою виявлення загублених, викинутих правопорушником знярядь учиненого злочину, інших предметів і додаткових джерел інформації про подію і осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Визначається щодо можливості використання розшукового собаки з метою встановлення напрямку руху злочинця, а у випадку отримання даних про ймовірний напрямок руху злочинця або місце його перебування, вживає заходів для організації його переслідування. Працівники кримінальної поліції, як правило, виявляють свідків та очевидців події, опитують з цією метою громадян, які мешкають або працюють поблизу місця події, а також осіб, які могли перебувати на шляхах можливого переміщення правопорушника до місця події та від нього. При цьому оперативний працівник встановлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок, в якому вони зникли, інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Про всі отримані дані щодо обставин

вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб, оперативний працівник негайно інформує слідчого. Слідчий разом з оперативними працівниками аналізують зібрані матеріали і вилучені речові докази і намічають невідкладні слідчі дії та оперативно-пошукові заходи.

Як правило вони передбачають:

- визначення напрямків пошуку правопорушників, переслідування і затримання їх за наявними слідами або напрямками, указаними потерпілими і очевидцями, організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи (організація засідок, оточення, виставлення заслонів тощо);

- проведення заходів розвідувального характеру в місцях скупчення осіб, схильних до вчинення правопорушень і збуту викраденого майна;

- орієнтування особового складу підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, військових нарядів Національної гвардії, що залучаються до охорони громадського порядку, а за необхідності - представників громадськості про характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викрадених речей і цінностей та про інші відомості, що мають значення для встановлення і розшуку правопорушників;

- використання можливостей інформаційно-пошукових систем, а також засобів масової інформації;

- залучення до розкриття злочину осіб, з якими встановлене конфіденційне співробітництво;

- проведення судових експертиз та досліджень;

- перевірку осіб, які перебувають на обліках органів поліції: раніше судимих, насамперед за кримінальні правопорушення, аналогічні вчиненому, або стосовно яких здійснюється досудове розслідування за вчинення інших кримінальних правопорушень, аналогічних вчиненому, і щодо яких не обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; осіб, які перебувають під адміністративним наглядом або формально під нього підпадають; звільнених від кримінальної відповідальності або стосовно яких застосовано покарання, не пов'язані з позбавленням волі; осіб, які вживають наркотичні засоби, неповнолітніх, злісних порушників громадського порядку, а також інших осіб, про яких є інформація про причетність

до вчинення схожих кримінальних правопорушень або про висловлювання намірів їх учинити.

Допомога оперативних працівників може бути використана слідчим і на подальшому етапі розслідування кримінального правопорушення: під час обшуку з метою забезпечення сприятливих умов для його проведення та забезпечення безпеки учасників обшуку; при затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; при проведенні слідчого експерименту, коли потрібна допомога у відтворенні обстановки певної події та інших випадках. Участь оперативних працівників засвідчується відповідним записом у протоколі слідчої (розшукової) дії.

2. Виконання оперативним підрозділом доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Вказана функція підрозділів кримінальної поліції є однією із основних та надважливою з точки зору доказування. Тож розгляд процесуальних аспектів виконання доручень слідчих, прокурорів про проведення НСРД потребує особливої уваги. Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України¹⁷⁰. Під негласними слідчими (розшуковими) діями слід розуміти законодавчо передбачені організовані дії або сукупність таких дій, що проводяться суб'єктами кримінального процесу з використанням технічних і оперативно-технічних засобів, а також способів і прийомів реалізації зазначених дій і засобів для вирішення основних завдань і досягнення головних цілей кримінального судочинства.

Негласні слідчі (розшукові) дії є свого роду прообразом тих оперативно-розшукових заходів, проведення яких згідно КПК України 1960-го року доручалося слідчими відповідному органу дізнання під час досудового розслідування. Разом з тим, згідно положень чинного КПК України слідчі можуть проводити НСРД самостійно. Усю сукупність передбачених КПК негласних слідчих (розшукових) дій можна умовно поділити на два блоки з урахуванням спрямованості й характеру виконуваних завдань. До першого блоку відносяться дії, спрямовані головним чином на пошук та отримання з різних джерел

¹⁷⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 1 ст. 246.

відомостей інформаційного призначення, які передбачені параграфом 2 КПК України «Втручання у приватне спілкування», а саме:

1. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);
2. Арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК);
3. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК);
4. Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

До другого блоку відносяться дії, які згідно з § 3 КПК України «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій» спрямовані переважно на виявлення і фіксацію даних про конкретні злочинні дії, що вчинюються окремими особами та групами, для розслідування злочинів, а також на встановлення й затримання злочинців, що переховуються, а саме:

1. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);
2. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);
3. Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК);
4. Аудіо- та відео контроль місця (ст. 270);
5. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК);
6. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);
7. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 269, 270, 271, 272 КПК, а також ті, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. До того ж НСРД проводяться лише у випадках, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

За результатами проведеного анкетування з'ясовано, що слідчі переважно доручають оперативним підрозділам проводити наступні НСРД:

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) – про що висловилися 50,7 % (72) респондентів;
- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК) - 27,5 % (39);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК) - 19,7 % (28);

- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) - 19 % (27);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) - 16,9 % (24);

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК) - 9,9 % (14) [Додаток Б, п. 16].

Можна стверджувати, що в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється збирання або перевірка доказів, що є елементом доказування, обов'язок здійснювати яке, головним чином, покладається на слідчого, прокурора. Перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначений ч. 1 ст. 91 КПК України, на який зорієнтована діяльність тих суб'єктів, що безпосередньо проводять негласні слідчі (розшукові) дій.

Згідно ч. 1 ст. 252 КПК України фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. У ч. 3-4 ст. 252 КПК України законодавець передбачив вимогу щодо необхідності передачі прокуророві протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту їхнього припинення. Прокурор має вживати заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планується використовувати у кримінальному провадженні.

Як зазначалося попередніх розділах, у практичній діяльності значну частину НСРД неможливо або вкрай складно провести без залучення підрозділів кримінальної поліції, і переважна більшість НСРД проводиться підрозділами кримінальної поліції за дорученням слідчого, прокурора. І хоча відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, проте він в абсолютній більшості випадків не має засобів та можливостей для проведення таких дій самостійно.

Загальну кількість НСРД, що безпосередньо проводяться підрозділами кримінальної поліції, можна приблизно визначити, виходячи з даних про кількість задоволених слідчими суддями клопотань про проведення НСРД та рішень прокурорів про проведення НСРД по кримінальних провадженнях слідчих Національної поліції. Згідно опрацьованих статистичних даних у 2016

році судом було задоволено 35 887 таких клопотань, у 2017 - 47 795 [Додаток В.7]. Прокурорами було прийнято самостійно рішень про проведення НСРД по кримінальних провадженнях слідчих Національної поліції у 2016 році - 1 997, у 2017 році - 4 236 [Додаток В.7].

З точки зору організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами кримінальної поліції доцільно виділити ті, що безпосередньо проводяться галузевими підрозділами кримінальної поліції, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність у повному обсязі (зокрема підрозділами карного розшуку, протидії наркозлочинності, захисту економіки та ін.), а також ті НСРД, безпосереднє проведення яких доручається допоміжним оперативним підрозділам кримінальної поліції (підрозділам оперативно-технічних заходів, оперативної служби).

До першої групи НСРД, що безпосередньо проводяться галузевими підрозділами кримінальної поліції, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність у повному обсязі, належать:

- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), що може проводитися у формі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину;

- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);

- використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України).

До другої групи НСРД, що безпосередньо проводяться, як правило, допоміжними оперативними підрозділами кримінальної поліції, відносяться:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), що поділяється на контроль за телефонними розмовами та зняття інформації з каналів зв'язку;

- зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України);

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);

- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);

- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу

(ст. 268 КПК України);

- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);

- спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України);

- спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).

Зазначимо, що на сьогоднішній день зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) та огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) проводяться оперативно-технічними підрозділами кримінальної поліції спільно з оперативно-технічними підрозділами Служби безпеки України. До того ж у структурі окремих департаментів кримінальної поліції утворені власні оперативно-технічні підрозділи, що безпосередньо проводять окремі НСРД. Наприклад, до структури Департаменту захисту економіки входять оперативно-технічні підрозділи, які складаються з відділів оперативно-технічного забезпечення ДЗЕ; відділів інформаційно-аналітичного та оперативно-технічного забезпечення управлінь захисту економіки в АР Крим, м. Севастополі, м. Києві, областях. Зазначені підрозділи забезпечують здійснення комплексу оперативно-технічних заходів, спрямованих на протидію злочинам в сфері економіки, у т.ч.: вчинені організованими групами та злочинними організаціями, які впливають на соціально-економічну та криміногенну ситуацію в державі; протидію корупції у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави та серед посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, а також надання організаційної, методичної та практичної допомоги підрозділам захисту економіки.

3. Здійснення розшуку підозрюваних або обвинувачених.

Вказана функція знаходить своє відображення в окремих положеннях КПК України, що стосуються зупинення досудового розслідування та зупинення судового провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК України слідчий, прокурор повинен оголосити підозрюваного в розшук, якщо під час досудового розслідування його місцезнаходження невідоме або він перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик за умови його належного повідомлення про такий виклик. При цьому згідно ч. 3 ст. 281 КПК здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено

оперативним підрозділам¹⁷¹. Зазначимо, що останнє положення сформульовано некоректно, оскільки законодавець акцентує увагу на тому, що здійснення розшуку підозрюваного, як варіант, може бути доручено оперативним підрозділам, а може бути і не доручено. Тобто припускається, якщо такого доручення не буде, слідчий чи прокурор повинні розшукувати підозрюваного самостійно. Але слідчий і прокурор не мають в особистому розпорядженні можливостей та ресурсів ні для проведення розшуку підозрюваного, ні для та здійснення розшукової роботи в цілому.

Аналогічним чином сформульовано положення ч. 1 ст. 335 КПК України: «Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору». Проте, як свідчить практика, розшук обвинуваченого здійснюється саме працівниками оперативних підрозділів кримінальної поліції. Аналіз судової практики та документів на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень¹⁷² свідчить про те, що суди доволі часто надають доручення на здійснення розшуку обвинувачених не слідчому або прокурору, а напряму відповідному оперативному підрозділу. Так, Соснівський районний суд м. Черкаси (справа № 712/6389/17, провадження № 1-кп/712/338/17) ухвалою від 29 листопада 2017 року, задовольнивши клопотання прокурора, ухвалив оголосити розшук обвинуваченого ОСОБА_2, а здійснення розшуку доручити оперативному підрозділу Черкаського відділу поліції Головного управління Національної поліції у Черкаській області.

Безпосередньо принципи, організація і тактика розшукової роботи не залежать від процесуального статусу особи, яка оголошена в розшук. Певну відмінність має лише порядок розшуку обвинуваченого. Так, за дорученням начальника слідчого підрозділу, до якого надійшла ухвала суду про оголошення розшуку обвинуваченого, для організації її виконання працівник оперативного підрозділу заводять відповідну оперативно-

¹⁷¹ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 1 ст. 246.

¹⁷² Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // Веб-сайт Державного підприємства «Інформаційні судові системи» / 02 жовтня 2017 року. - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.

розшукову справу та здійснює розшукові заходи з метою встановлення місцеперебування обвинуваченого.

У разі розшуку підозрюваного під час досудового розслідування слідчий згідно ч. 2 ст. 280 КПК України виносить постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів з його розшуку, надаючи доручення на його проведення оперативним підрозділам. Відповідно до Інструкції¹⁷³, у день прийняття такого процесуального рішення слідчий доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України або його територіального (відокремленого) підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного. Зазначені матеріали повинні містити витяг із ЄРДР, копії письмового повідомлення про підозру, постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування, ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу. Передбачено¹⁷⁴, що у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу.

Організація розшукової роботи традиційно у вітчизняній правоохоронній системі покладається на керівників оперативних підрозділів, переважно карного розшуку. Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності

¹⁷³ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 серпня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 8.1.

¹⁷⁴ Там само. – П. 8.2.

оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження. У разі необхідності керівникові органу досудового розслідування, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму секретності).

На відомчому рівні визначено функції керівника оперативного підрозділу щодо організації розшукової роботи¹⁷⁵, зокрема, керівник оперативного підрозділу уповноважений погоджувати зняття особи з розшуку спільно з керівником органу досудового розслідування шляхом візування ним відповідної облікової картки. Також він забезпечує у встановленому законодавством порядку закриття ОРС лише за наявності копії постанови слідчого про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установленням місцезнаходження підозрюваного, а якщо досудове розслідування не зупинилося - за наявності документів, які підтверджують встановлення місцеперебування розшукуваної особи, а у випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою, - після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, по яких підозрюваного оголошено в розшук, у разі наявності достатніх підстав вважати, що особа може переховуватися за межами України, слідчий відповідно до законодавства вирішує питання про оголошення особи в міжнародний розшук. Після оголошення підозрюваного у міжнародний розшук відповідно до частини шостої статті 193 КПК України слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Слідчий з метою отримання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного, громадянина іншої держави, відповідно до вимог статті 551 КПК України негайно направляє до країни його походження запит про міжнародну правову допомогу.

4. Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

На сьогоднішній день відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України затримання є тимчасовим запобіжним заходом, що застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК. Працівники кримінальної

¹⁷⁵ Там само. – П. 8.5.

поліції як уповноважені службові особи¹⁷⁶ відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України мають право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Окрім цього, відповідно до ч. 2 ст. 208 КПК України працівники кримінальної поліції як уповноважені службові особи мають право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Працівник кримінальної поліції, рівно як і слідчий чи прокурор, може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України. Результати такого особистого обшуку фіксуються у протоколі затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, згідно ч. 5 ст. 208 КПК України. При цьому протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору. Тож у тих випадках, коли затримання пов'язане з виявленням ознак злочину та особи, яка його вчинила, зазначені дані і реквізити протоколу затримання набувають важливого доказового значення.

Також слід вказати, що працівники кримінальної поліції залучаються слідчими до проведення затримання у межах кримінального провадження. Згідно результатів експертного опитування працівників органів досудового розслідування Національної поліції з'ясовано, що вони у більшості схильні залучати працівників оперативних підрозділів кримінальної поліції до

¹⁷⁶ Працівники кримінальної поліції уповноважені Законом України «Про Національну поліцію» (ч. 1 ст. 23, ч. 1 ст. 37, ч. 1 ст. 44 та ін.) здійснювати затримання особи, яка вчинила правопорушення.

проведення затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Такого роду затримання є розповсюдженим явищем у практичній діяльності.

Згідно статистичних даних Генеральної прокуратури України за 2013 рік до судів було подано 17 373 клопотання про тримання під вартою щодо осіб, яких було попередньо затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, за 2014 рік - 18 149 таких клопотань, за 2015 рік - 17 322, за 2016 рік - 17 593, за 2017 рік - 22 473 [Додаток В.8].

При цьому слідчими органів Національної поліції України до суду було подано таких клопотань у 2013 році - 16 620, у 2014 році - 16 633, у 2015 році - 16 159, у 2016 році - 15 073, за 2017 рік - 19 306 [Додаток В.8]. Значна питома вага поданих слідчими Національної поліції до суду клопотань про тримання під вартою демонструє, що в абсолютній більшості випадків затримання осіб за підозрою у вчиненні злочинів здійснюють органи та підрозділи Національної поліції.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство визначає підстави (випадки) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки службової особи, що здійснила затримання, особливості складання відповідних процесуальних документів, момент та строки затримання особи та інші супутні питання. Проте у КПК України не визначено, яким саме чином службові особи мають підкорювати волю затриманої особи та захоплювати її. Вважаємо, що потребують визначення у правовому полі алгоритми дій працівників поліції при проведенні затримання, межі та форми застосування до затримуваної особи «сили» та особливості надання їй «наказу» залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

5. Формування матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що можуть використовуватися як докази та слугувати підставою для початку досудового розслідування.

Процесуальне закріплення цієї функції кримінальної поліції міститься у ч. 2 ст. 99 КПК України, згідно якої матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть

використовуватися в кримінальному провадженні як докази. З іншого боку, ч. 1 ст. 214 КПК України передбачає в якості підстави для початку досудового розслідування самостійне виявлення слідчим або прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Одним з таких джерел є матеріали оперативно-розшукової діяльності, які згідно ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» мають використовуватися як приводи та підстави для початку досудового розслідування.

Особливості провадження за оперативно-розшуковими справами більш детально були розглянуті у параграфі 2.1 нашого дослідження, тож зупинимося на питаннях реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності та використання їх у кримінальному процесі. За результатами анкетування з'ясовано, що більшість респондентів - 37,3 % (53) вважають, що частка оперативно-розшукових справ, внаслідок реалізації яких розпочинаються кримінальні провадження, становить близько 80-90 % від загальної кількості заведених ОРС [Додаток Б, п. 17].

Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України № 575 від 07 липня 2017 року,¹⁷⁷ визначає коло суб'єктів, які вирішують завдання кримінального судочинства під час провадження за оперативно-розшуковими справами та реалізації відповідних матеріалів. Так, при веденні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів Національної поліції, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. Для ефективного методичного супроводження за ОРС доцільно закріплювати тих слідчих, які

¹⁷⁷ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Пп. 3.1-3.4.

повинні мати значний досвід практичної роботи та володіти методикою збору первинних матеріалів про злочини будь-якої спрямованості. Окрім консультацій, вони повинні надавати практичну допомогу у визначенні спрямованості дій працівників оперативних підрозділів на вибір тієї чи іншої тактики збору первинних матеріалів та оформлення супутніх документів.

Допомога слідчого працівникам відповідного оперативного підрозділу під час провадження за оперативно-розшуковою справою, у першу чергу, полягає у визначенні мінімальної кількості документів первинного матеріалу, достатнього для початку кримінального провадження і забезпечення його судової перспективи. Звичайно, що це вимагає ретельного планування та узгодження діяльності слідчого та оперативних працівників.

Зазначеною вище Інструкцію¹⁷⁸ також передбачений порядок надання слідчому матеріалів ОРД для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину. У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів. У плані реалізації з урахуванням конкретних обставин справи залежно від цілей (початок кримінального провадження, оперативного забезпечення досудового слідства та судового розгляду) повинні бути визначені: час, послідовність, місця проведення слідчих (розшукових) дій, їх виконавці; особливості змісту і предмет дій (коло осіб, яких необхідно допитати, перелік предметів, документів та інших носіїв доказової інформації, що підлягають виявленню і вилученню, місця їх знаходження) з перспективою їх подальшого використання у кримінальному процесі. Такий підхід до питань визначення моменту реалізації, достатності зібраних матеріалів для початку кримінального провадження і повноти документування допомагає більш ефективно визначити всі обставини, що підлягають встановленню.

¹⁷⁸ Там само. – П. 3.2, 3.3.

Аналіз статистичних показників засвідчує, що підрозділами кримінальної поліції кожного року реалізується значна кількість оперативно-розшукових справ, за матеріалами яких розпочинаються кримінальні провадження. Ці показники можна визначити приблизно, виходячи з кількості перевірених органами прокуратури оперативно-розшукових справ, заведених працівниками кримінальної поліції. Так, у 2013 році таких ОРС налічувалося 123 139, у 2014 році - 96 835, у 2015 році - 81 264, у 2016 році - 75 568, у 2017 році - 83 992 [Додаток В.6].

6. Безпосереднє проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час судового провадження за дорученням суду.

Ч. 3 ст. 333 КПК України передбачає можливість проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження відповідним органом досудового розслідування за дорученням суду. Зазначимо, що положення ст. 333 КПК України не заперечують проведення під час судового провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Так, ч. 5 ст. 333 КПК наголошує, що слідчі (розшукові) дії, що проводяться на виконання доручення суду, здійснюються в порядку, передбаченому главами 20 та 21 КПК. У свою чергу, глава 21 КПК визначає процесуальні засади проведення суто негласних слідчих (розшукових) дій. До того ж, ч. 1 ст. 246 КПК визначає негласні слідчі (розшукові) дії як різновид слідчих (розшукових) дій. Таким чином, застосування усього спектру негласних слідчих (розшукових) дій охоплюється конструкцією норми ст. 333 КПК України, а безпосереднє їх проведення здійснюється працівниками кримінальної поліції (за матеріалами, що направлялися до суду слідчими Національної поліції України). Вище нами зазначалося, що можливості для проведення негласних слідчих (розшукових) дій у структурі Національної поліції є лише в оперативних підрозділах кримінальної поліції.

Роль підрозділів кримінальної поліції у питанні проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час судового провадження за дорученням суду чітко визначена на рівні відомих нормативно-правових актів. Так, Інструкцію¹⁷⁹ передбачено, що керівник оперативного підрозділу, працівники якого виконували письмові доручення слідчого під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, забезпечує участь працівників

¹⁷⁹ Там само. – П. 16.2.

оперативного підрозділу в слідчих (розшукових) діях, негласних слідчих (розшукових) діях, які проводяться на підставі ухвали суду.

Згідно результатів анкетування 32,4 % (46) респондентів зазначили, що їм доводилося проводити слідчі (розшукові) дії або негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням суду (під час судового провадження) [Додаток Б, п. 19].

Аналіз судової практики та документів на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень¹⁸⁰ теж свідчить про те, що суди доволі часто надають доручення на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час судового провадження. Це пов'язано з тим, що під час судового розгляду виникає необхідність у встановленні або перевірці обставин, що мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, окрім як проведення слідчих (розшукових) дій. У такому разі суд за клопотанням сторони кримінального провадження, має право доручити органу досудового розслідування провести окремі слідчі (розшукові) дії.

Розуміючи роль та місце оперативних підрозділів кримінальної поліції у проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час судового провадження, суди інколи доручають їхнє проведення одночасно органу досудового розслідування та відповідному оперативному підрозділу. При цьому суди використовують наступні формулювання: «надати органу досудового розслідування або за дорученням слідчого оперативним підрозділам, доручення на проведення слідчих (розшукових) дій», «доручити слідчому органу досудового розслідування або працівнику оперативного підрозділу, визначеному слідчим в порядку ст. 41 КПК» і т.п.

Як приклад, Київський районний суд м. Одеси (справа № 520/1913/17, провадження № 1-кп/520/633/17) ухвалою від 12 травня 2017 року вирішив «надати органу досудового розслідування СВ Київського ВП в м. Одесі ГУНП в Одеській області або за дорученням слідчого оперативним підрозділам, доручення на проведення слідчих (розшукових) дій по кримінальному провадженню

¹⁸⁰ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // Веб-сайт Державного підприємства «Інформаційні судові системи» / 02 жовтня 2017 року. - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.

за № 12017161480000279 від 03.02.2017 року, а саме: щодо встановлення місця знаходження обвинуваченого ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, останнє відоме місце проживання: АДРЕСА_1; забезпечити участь вказаного обвинуваченого під час судового розгляду кримінального провадження, яке призначено на 31.05.2017 року о 10:30 години...».

В іншому випадку, Придніпровський районний суд м. Черкаси (справа № 711/4296/16-к, провадження № 1-кп/711/191/16) ухвалою від 15 листопада 2016 року доручив «слідчому управлінню Головного управління національної поліції в Дніпропетровській області або працівнику оперативного підрозділу, визначеному слідчим в порядку ст. 41 КПК України, провести необхідні слідчі (розшукові) дії для перевірки та встановлення обставин кримінального провадження з метою відшукування та вилучення документів, предметів, в тому числі й електронних носіїв...»¹⁸¹. З урахуванням змісту зазначених вище ухвал та інших судових рішень можна стверджувати, що суди офіційно визнають вагому роль оперативних підрозділів кримінальної поліції у питанні проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час судового провадження за дорученням суду.

Здійснивши ґрунтовний розгляд основних напрямів діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства та основних її функцій, що визначені в окремих положеннях КПК України, маємо констатувати, що в законі чітко не визначенні повноваження оперативних підрозділів. Якщо уважно поглянути на зміст § 2 «Сторона обвинувачення» Глави 3 КПК України, стає очевидним, що оперативні підрозділи є єдиним представником сторони обвинувачення, чії повноваження відповідним чином не перелічені (по пунктах). Виходячи з аналізу змісту ст. 41 КПК здається, що повноваження оперативних підрозділів зводяться лише до пасивного виконання доручень слідчих, прокурорів про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Разом з тим, вище було науково обґрунтовано, що оперативні підрозділи, у першу чергу кримінальної поліції, виконують у кримінальному процесі ряд важливих повноважень:

- здійснюють слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, та приймають участь у

¹⁸¹ Там само.

тих, що проводяться слідчим, прокурором;

- здійснюють негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора;
- здійснюють розшук підозрюваного за постановою слідчого, прокурора та обвинуваченого за ухвалою суду;
- затримують осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення;
- формують матеріали оперативно-розшукової діяльності, що можуть використовуватися як докази та слугувати підставою для початку досудового розслідування;
- здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії під час судового провадження за дорученням суду.

Як відзначалося у другій главі дослідження, оперативні підрозділи також виконують завдання, що безпосередньо не передбачені нормами КПК України, зокрема здійснюють оперативне супроводження кримінального провадження з метою встановлення осіб, які причетні до вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, вирішують завдання із подолання протидії розслідуванню та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, встановлюють причини та умови вчинення злочинів. Усі зазначені вище функції на сьогоднішній день виконуються оперативними підрозділами кримінальної поліції у повному обсязі, а відсутність посилань на їх здійснення у положеннях ст. 41 КПК України обумовлює необхідність внесення відповідних змін та доповнень.

Переконані, що ч. 1 ст. 41 КПК України має виглядати наступним чином:

«1. Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України **уповноважені:**

- здійснювати слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, та приймати участь у тих слідчих (розшукових) діях, що проводяться слідчим, прокурором;
- проводити негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора;
- здійснювати розшук підозрюваного за постановою слідчого,

прокурора та обвинуваченого за ухвалою суду;

- **затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення;**

- **формувати матеріали оперативно-розшукової діяльності, що можуть бути підставою для початку досудового розслідування та використовуватися як докази у кримінальному провадженні;**

- **проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії під час судового провадження за дорученням суду;**

- **здійснювати оперативне супроводження кримінальних проваджень та встановлювати осіб, які причетні до вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів;**

- **вирішувати завдання з подолання протидії розслідуванню та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;**

- **встановлювати причини та умови вчинення злочинів та здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом».**

У свою чергу ч.2 ст.41 КПК України потребує доповнення наступним реченням:

«Працівники оперативних підрозділів під час оперативного супроводження кримінального провадження мають право надавати слідчому пропозиції щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, здійснювати за власною ініціативою заходи пошукового характеру, які не потребують отримання дозволу або погодження зі слідчим, прокурором чи слідчим суддею».

Маємо відзначити, що, хоча працівники кримінальної поліції і виконують ряд надважливих завдань в інтересах кримінального судочинства, їхня діяльність носить забезпечувальний для кримінального процесу характер. Адже основним суб'єктом доказування під час досудового розслідування, що уповноважений на здійснення процесуальних дій, є слідчий. Разом з тим, в багатьох розвинених демократичних країнах працівники кримінальної поліції є основними суб'єктами доказування і виконують повноваження слідчих, що в нас передбачені ст. 40 КПК України. Поділ працівників поліції на тих, що виконують слідчі та оперативно-розшукові повноваження, по суті є рудиментом радянської правоохоронної системи. Для країн Європейського союзу є типовим, коли один працівник поліції поєднує функції слідчого та оперативного працівника. Ще у відомому криміналістичному виданні початку ХХ

сторіччя за авторством доктора Альберта Вейнгарта¹⁸² (м. Дрезден, Німеччина) питання застосування поліцейським гласних та негласних методів розслідування розглядалися в органічній єдності.

У цим зв'язку доречно звернути увагу на конструктивну критику з боку представників Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, які висловилися про недоцільність поділу працівників поліції на тих, що виконують оперативно-розшукові та слідчі повноваження. Як влучно зазначають представники цієї Консультативної місії, за збір доказів під час розслідування кримінальних справ наразі в Національній поліції України відповідають оперативники, що працюють на місці вчинення злочину, та слідчі, що ведуть розслідування, формують справу, перетворюючи оперативні дані на доказову базу¹⁸³. «Стандартна практика в країнах ЄС – один слідчий, що поєднує функції оперативника та слідчого. Проте, в Україні оперативники та слідчі не рідко працюють під різним підпорядкуванням. Як наслідок, через брак координації та комунікацій між ними страждає ефективність проведення розслідувань. Незавершені кримінальні справи, марнотратність ресурсів та збільшення бюрократії - це не може не дратувати громадськість»¹⁸⁴.

Доповнюючи думку представників Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, варто звернути увагу на ще одну суттєву ваду необґрунтованого поділу працівників поліції на слідчих і оперативників. Мова йде про значне навантаження, що лягає на слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України, у вигляді занадто великої кількості кримінальних проваджень. За останніми даними некомплект слідчих в Національній поліції становить майже 2300 осіб¹⁸⁵, тоді як фактично працює до восьми тисяч слідчих, про що зазначив у інтерв'ю DW екс-начальник

¹⁸² Вейнгарт А. Уголовная тактика [Текст] : руководство к расследованию преступлений / д-р Альберт Вейнгарт / Перевод с немецкого, под редакцией и с примечаниями В. И. Лебедева. – Санкт-Петербург : Издание Вестника полиции, 1912. – 270 с. - С. 22-27, 28-30, 160-161, 165 та ін.

¹⁸³ КМЕС передала обладнання вартістю понад 1 мільйон грн. слідчим Бориспільського відділу поліції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Консультативної місії Європейського Союзу (КМЕС) в Україні / 31 березня 2017 року. – Режим доступу : http://www.euam-ukraine.eu/ua/public_information/news/1433.

¹⁸⁴ Там само.

¹⁸⁵ Нацполіції бракує 22 тисячі правоохоронців [Електронний ресурс] // Офіційний сайт інформаційного агентства «Укрінформ» / 13 січня 2017 року. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua>. – Назва з екрану.

Головного слідчого управління НП України Олександр Вакуленко¹⁸⁶. При цьому згідно даних Генеральної прокуратури України¹⁸⁷ на кінець 2017 року у провадженні слідчих Національної поліції перебувало 2 054 821 кримінальних проваджень. Шляхом нескладних арифметичних підрахунків можна вирахувати, що в середньому у одного слідчого Національної поліції знаходилося у провадженні 257 кримінальних справ. За результатами проведеного нами експертного опитування працівників Національної поліції в м. Одеса було з'ясовано, що станом на кінець 2017 року у окремих слідчих перебувало у провадженні близько 500, 700 і навіть більше справ. Слід констатувати, що за такого навантаження слідчі позбавлені можливості ефективно здійснювати досудове розслідування злочинів, що автоматично призводить до невиконання завдань кримінального судочинства, визначених ст. 2 КПК України.

При цьому зауважимо, що запровадження інституту кримінальних проступків, на що сподіваються окремі фахівці, суттєво цю ситуацію не змінить і лише частково розвантажить слідчий апарат Національної поліції. Це пояснюється тим, що частка тяжких і особливо тяжких злочинів у структурі облікованих кримінальних правопорушень є значною і, наприклад, у 2017 році¹⁸⁸ вона склала 41 % (37,8 % і 3,2 % відповідно). Зрозуміло, що слідчі Національної поліції фізично просто не в змозі розслідувати таку кількість тяжких і особливо тяжких злочинів. Окрім цього, слід урахувати бюрократичний характер відносин між слідчими, працівниками галузевих оперативних підрозділів та працівниками допоміжних оперативних підрозділів, що подекуди нагадує «лебідь, рак і щуку» та негативно позначається на ефективності досудового розслідування.

Вельми обнадійливо виглядають результати запровадженого у 2017 році експерименту з упровадження інституту «детективів» у окремих структурних підрозділах Національної поліції України, коли один працівник («детектив») одночасно виконує слідчі та оперативно-

¹⁸⁶ Позбутися рудиментів СПСР: в Нацполіції України пробують працювати детективи [Електронний ресурс] // Офіційний сайт редакції «Deutsche Welle» / 16 червня 2017 року. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk>. - Назва з екрану.

¹⁸⁷ Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2017 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2018. - 73 с. (з Додатками).

¹⁸⁸ Там само.

розшукові повноваження. Уже сьогодні так звані «детективи» з числа колишніх оперативників самі почали успішно проводити важливі процесуальні дії: повідомляти про підозру, клопотати про обрання запобіжних заходів, направляти обвинувальні акти до суду¹⁸⁹. Потрібно розуміти, що на перших етапах виконання оперативними працівниками слідчих повноважень можуть виникати певні труднощі, пов'язані зі складанням процесуальних документів, суворим додержанням норм КПК України та ін. Проте закордонний досвід підтверджує, що працівники кримінальної поліції здатні успішно проводити досудове розслідування, а виникнення вказаних труднощів є явищем тимчасовим. На нашу думку, для подолання цих труднощів варто тимчасово запровадити інститут напарників, коли досудове розслідування здійснюється двома працівниками поліції, один з яких спеціалізується на проведенні процесуальних дій, а інший – на здійсненні оперативно-розшукової діяльності. До речі, у кримінальній поліції зарубіжних країн здійснення досудового розслідування напарниками-поліцейськими є розповсюдженим явищем.

Згідно результатів анкетування 64,8 % (92) респондентів переконані, що в сучасних умовах доцільно об'єднати посади слідчих і оперативних працівників (по прикладу поліції зарубіжних країн) [Додаток Б, п. 21].

Звернемо увагу на те, що такий суб'єкт як «детектив поліції» не визначений ані в КПК України, ані в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тож, на нашу думку, посади працівників поліції, які одночасно виконують слідчі та оперативно-розшукові функції, варто іменувати не «детективи», а «слідчі-оперуповноважені». Слід враховувати, що структурні підрозділи, в яких будуть працювати такі «слідчі-оперуповноважені», одночасно мають бути суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, визначеними у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», та слідчими підрозділами, визначеними ч. 1 ст. 38 КПК України.

З урахуванням вищевикладеного вбачається, що ефективно вирішення завдань кримінального судочинства потребує докорінних змін у правоохоронній системі, наслідування позитивної практики

¹⁸⁹ Ми очікуємо, що детектив стане флагманом поліції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної поліції України / 11 листопада 2017 року. – Режим доступу : <http://old.npu.gov.ua>. – Назва з екрану.

розвинених демократичних країн та надання працівникам кримінальної поліції статусу слідчих, уповноважених проводити досудове розслідування. Одночасно підрозділи кримінальної поліції мають залишатися суб'єктами оперативно-розшукової діяльності відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Незалежно від того, яким чином керівництво Національної поліції вирішить упроваджувати інститут «детективів», утворюючи нові структурні підрозділи детективів чи реформуючи вже існуючі, ці суб'єкти по своїй суті являтимуться кримінальною поліцією, що у багатьох державах світу є органом досудового розслідування.

3.2. Удосконалення правових засад забезпечення безпеки учасників кримінального провадження підрозділами кримінальної поліції

Актуальність проблеми безпеки учасників кримінального судочинства обумовлена її соціальною і кримінальною процесуальною значимістю. Процесуальна значимість діяльності із забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства полягає у тому, що вона є засобом реалізації кримінальних процесуальних гарантій прав, свобод та законних інтересів учасників процесу незалежно від їхнього процесуального статусу, а також запорукою їхньої активної участі у процесі та сприяння правосуддю, подолання та нівелювання реального та потенційного протиправного впливу на кримінальні провадження. Соціальна ж значущість забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства полягає у тому, що ця діяльність спрямована на підвищення ефективності судової і правоохоронної систем, захист прав і свобод громадян, протидію злочинності, а відтак - розбудову демократичної правової держави.

На сьогоднішній день підрозділи кримінальної поліції фактично є основним суб'єктом забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Безпосередньо ця функція кримінальної поліції не передбачена нормами КПК України, що безперечно є недоліком, але положення інших нормативно-правових актів зобов'язують працівників кримінальної поліції забезпечувати безпеку свідкам, потерпілим та іншим учасникам кримінального судочинства. Центральне місце кримінальної поліції в системі забезпечення безпеки

учасників кримінального провадження обумовлено певними чинниками. По-перше, реальна загроза життю, здоров'ю, житлу та майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів одночасно є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності та обов'язком підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність¹⁹⁰. По-друге, оперативні підрозділи одночасно є органами, які приймають рішення про забезпечення безпеки, та безпосередньо здійснюють заходи безпеки¹⁹¹. По-третє, працівники кримінальної поліції в питанні забезпечення безпеки мають власну зацікавленість, оскільки значна частина учасників кримінального провадження, яких беруть під захист, є особами, які співпрацюють з оперативними підрозділами. Варто зазначити, що найперші у світі програми захисту свідків¹⁹² формувалися для забезпечення безпеки саме тих осіб, які сприяли поліції у викритті організованих злочинних угруповань

Нажаль, в Україні випадки посягань на життя, здоров'я, житло та майно учасників кримінального судочинства є далеко не одиничними. Згідно лише офіційної статистики ГПУ за 2017 рік було зареєстровано 38 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 386 Кримінального кодексу України (надалі - КК), що пов'язані із перешкоджанням з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, 32 правопорушення, передбачених ст. 377 КК (погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного), 3 правопорушення, передбачених ст. 378 КК (умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи

¹⁹⁰ Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лютого 1992 р. : за станом на 23.01.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – П. 1, ч. 1 ст. 6, п. 6 ч. 1 ст. 7.

¹⁹¹ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 14.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 3; Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 липня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Пп. 8.1, 8.6 та ін.

¹⁹² Тарасенко Р. В. Безпека учасників кримінального судочинства : кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові основи [Текст] : монографія / Р. В. Тарасенко. – Одеса : ОДУВС, 2015. - 510 с. – С. 90-91.

присяжного), 41 правопорушення, передбачене ст. 398 КК (погроза або насильство щодо захисника чи представника особи), 3 правопорушення, передбачених ст. 399 КК (умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи). При цьому слід враховувати, що високий рівень латентності таких злочинів не може бути адекватно відображений в офіційних джерелах.

Окремим проблемам забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства приділено певну увагу в працях відомих вчених процесуалістів, криміналістів і вчених у галузі оперативно-розшукової діяльності, зокрема В.П. Бахіна, Л.В. Брусніцина, М.П. Водька, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, І.П. Козаченка, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького й інших. На монографічному рівні зазначеної проблематики в своїх наукових роботах торкалися українські дослідники І.В. Басиста, О.О. Гриньків, Г.О. Душейко, Ю.М. Крамаренко, М.В. Куркін, А.О. Ляш, Т.І. Панасюк, С.М. Пашков, Р.М. Шехавцов. Разом з тим, у роботах зазначених вчених відсутній розгляд правових засад забезпечення безпеки учасників кримінального провадження саме підрозділами кримінальної поліції.

Суспільно-небезпечні діяння, що вчиняються відносно учасників кримінального судочинства, спрямовані на перешкоджання надання ними свідчень та сприяння правосуддю. Такі протиправні дії здебільшого вчиняються під час кримінального провадження, але можуть мати місце на етапі підготовки та вчинення злочинів, і навіть під час виконання та після виконання вироку суду. Згідно результатів проведеного дослідження¹⁹³ найбільш розповсюдженими способами протиправного впливу на учасників кримінального судочинства є:

- погроза застосування насильства, психічне насильство (про що висловилися 35,4% проанкетованих працівників оперативних підрозділів, 29,1 % працівників слідчих підрозділів);
- переконання учасника замислитися над можливими негативними для нього наслідками надання свідчень, підкуп (15,2 % оперуповноважених, 24,3 % слідчих);

¹⁹³ Тарасенко Р. В. Безпека учасників кримінального судочинства : кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові основи [Текст] : монографія / Р. В. Тарасенко. – Одеса : ОДУВС, 2015. - 510 с. – С. 55-56.

- застосування фізичного насильства (14,1% оперуповноважених, 24,4 % слідчих);
- протиправний вплив на членів сімей та близьких родичів учасників (12,7 % оперуповноважених, 7,8 % слідчих);
- нанесення шкоди майну чи житлу або погроза її нанесення (11,5 % оперуповноважених, 10,4 % слідчих);
- дискредитація особи або поширення про неї неправдивих відомостей (8,9 % оперуповноважених, 4,2 % слідчих);
- вбивство або погроза вбивством (2,2% оперуповноважених, 4 % слідчих).

Неналежний рівень забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, що спостерігається на сьогоднішній день, негативно впливає на систему кримінального судочинства, провокує учинення злочинів проти правосуддя. Вважаємо, що за сучасних умов будь-які випадки ухилення учасників кримінального провадження від надання свідчень і сприяння правосуддю мають розглядатися судовими і правоохоронними органами як результат протиправного впливу з боку зацікавлених осіб та перевірятися у кожному випадку. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства являє собою окрему підсистему кримінального судочинства та поетапний процес, кожна стадія якого характеризуються наявністю безпосередніх завдань, відповідним колом суб'єктів і процесуальними документами (заяви, мотивовані постанови, клопотання тощо). Зокрема, процес забезпечення безпеки охоплює наступні стадії: отримання та перевірка даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу та майну учасників кримінального судочинства; прийняття рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки; здійснення заходів безпеки; скасування заходів безпеки. Цей процес забезпечує інтереси кримінального судочинства, відбувається паралельно із ним, проте в окремих випадках може виходити за його межі.

Організація забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства одночасно є структурною частиною організації досудового розслідування, судового розгляду і оперативно-розшукової діяльності, адже діяльність щодо забезпечення безпеки у разі потреби може відбуватися на будь-якій зі стадій кримінального процесу або під час провадження за оперативно-розшуковою справою. Узагальнюючи положення чинного законодавства та правозастосовної практики, можна дійти висновку, що безпосереднє здійснення заходів

безпеки може відбуватися за двома напрямками:

- самостійно компетентним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності або суб'єктом ОРД, який прийняв рішення про застосування заходів безпеки (оперативний підрозділ, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд);

- допоміжним органом, який відповідно до законодавства здійснює заходи безпеки, ініційовані іншими суб'єктами.

Другий варіант застосовується, коли проведення заходів безпеки вимагає застосування значних сил, засобів, часу, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, зокрема, у разі вжиття заходів, спрямованих на тривалу фізичну охорону осіб, їхнього житла та майна, а також у разі проведення довгострокових заходів, що пов'язані із переселенням в інше місце проживання. До допоміжних органів, на які покладаються функції безпосереднього проведення окремих заходів безпеки, ініційованих компетентними суб'єктами, на сьогодні належать:

- групи «В» (забезпечення захисту свідків у кримінальному судочинстві) підрозділів Корпусу оперативно-раптової дії Національної поліції України;

- підрозділи кримінальної розвідки Національної поліції України;

- підрозділи боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів Служби безпеки України.

Щоб показати характер виконуваних завдань зазначеними другорядними суб'єктами наведемо статистичні показники роботи підрозділів судової міліції, що були розформовані у другій половині 2015 року у зв'язку з ліквідацією міліції, а їхні повноваження були передані підрозділам Корпусу оперативно-раптової дії нещодавно утвореної Національної поліції України. Так, впродовж 2009 року в цілому по Україні на виконання спеціальних підрозділів судової міліції «Грифон» надійшло 419 постанов органів, які забезпечують безпеку, про застосування заходів безпеки стосовно 582 осіб, узятих під захист, відповідно у 2010 році – 551 постанова стосовно 611 осіб, у 2011 році - 449 постанов стосовно 607 осіб, у 2012 році – 228 постанов стосовно 374 осіб, у 2013 році – 290 постанов стосовно 403 осіб, у 2014 році – 211 постанов стосовно 315 осіб, за 6 місяців 2015 року – 200 постанов стосовно 274 осіб. Переважно цими суб'єктами вживалися заходи з фізичної охорони, наприклад, за шість місяців 2015 року проводилися заходи з особистої охорони – 238, з охорони

житла та майна – 24, видано спецзасобів особам, узятим під захист, – 12, видано зброї – 1.

Вжиття таких **заходів безпеки, спрямованих на охорону життя, здоров'я, житла та майна осіб**, виправдано у тих випадках, коли особистість учасника кримінального судочинства відома підозрюваним, обвинуваченим (стороні захисту) та (або) громадськості, проте: через короткочасний та не надто серйозний характер небезпеки немає необхідності змінювати місце постійного проживання, особисті дані, зовнішність і т. ін.; через довготривалий характер загрози для життя учасника, як правило з боку організованого злочинного угруповання, необхідно надати особі первинну тимчасову підтримку до моменту застосування заходів, пов'язаних із переселенням в інше місце проживання. У тих випадках, коли стороні захисту та (або) громадськості стає відома особистість учасника процесу, якому до цього забезпечувалася конфіденційність (анонімність), на перший план також висувається швидке прийняття заходів, спрямованих на його охорону. Безпосередню реалізацію таких заходів, як правило, здійснюють перелічені вище допоміжні органи.

Проте, доцільно зосередити увагу на діяльності саме центральних суб'єктів забезпечення безпеки, якими є працівники оперативних підрозділів, у першу чергу кримінальної поліції, слідчі, прокурори та судді. Прийняття зазначеними суб'єктами рішень про застосування окремих заходів безпеки та їхня практична реалізація у межах кримінального провадження відбивається на процесі доказування, черговості й можливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та судових дій, а також у різному ступені обмежує права і законні інтереси учасників кримінального процесу.

Окрім цього, підрозділами кримінальної поліції діяльність щодо забезпечення безпеки здійснюється у межах оперативно-розшукових справ. Працівники цих підрозділів у своїй роботі залучають громадян до проведення окремих оперативно-розшукових заходів (оперативна закупка, контрольована поставка, упровадження негласного працівника в організовані групи та злочинні організації тощо). Заходи безпеки, застосовувані зазначеними підрозділами, спрямовані на забезпечення конфіденційності відомостей про осіб, узятих під захист, які в подальшому беруть участь у кримінальному провадженні в якості свідків на засадах анонімності та надають свідчення під вигаданими анкетними даними. Така спрямованість заходів безпеки обумовлена необхідністю додержання конфіденційності негласного

співробітництва з оперативними підрозділами. Адже фігурантам по ОРС й громадськості напевно невідома особа, яка залучена до співробітництва, й не може стати відомою за умови забезпечення таємниці негласного співробітництва.

Заходи безпеки, що спрямовані на забезпечення конфіденційності відомостей про особу, становлять більшу частину від загальної кількості застосовуваних заходів безпеки та переважно реалізуються із залученням працівників кримінальної поліції. У практичній діяльності застосування цих заходів безпеки виправдано у тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що підозрюваним, обвинуваченим (стороні захисту) та (або) громадськості невідома особистість відповідного учасника процесу, якому загрожує небезпека, або окремі відомості про нього і які не можуть стати відомими за умови додержання відповідного режиму конфіденційності.

Дійсно, на спрямованість процесу забезпечення безпеки та коло задіяних суб'єктів впливає поінформованість осіб, причетних до протиправної діяльності, (фігурантів) про особистість відповідного учасників процесу, якому загрожує небезпека, та інших даних про нього. З тактичної точки зору, якщо така особистість залишається невідомою, то пріоритетне значення має проведення тих заходів безпеки, що спрямовані на захист персоніфікованої інформації, недопущення її витоку, втрати, запобігання будь-якого контактування такої особи з іншими учасниками кримінального провадження, що може її викрити. Проведення заходів безпеки, націлених на забезпечення конфіденційності, не потребує залучення значних сил та засобів, спеціальних підрозділів, запровадження якихось довгострокових програм захисту, адже ці завдання в змозі самостійно виконати компетентні суб'єкти ОРД та суб'єкти кримінального процесу. Тим самим забезпечується не тільки економія фінансових ресурсів та коштів державного бюджету, а і надійна безпека осіб, узятих під захист.

За даними поведеного анкетування працівників оперативних підрозділів 56,8 % (від 74,8 % тих, хто вживав заходів безпеки) респондентів переважно провадять заходи безпеки, спрямовані саме на забезпечення конфіденційності відомостей про особу¹⁹⁴.

¹⁹⁴ Тарасенко Р. В. Безпека учасників кримінального судочинства : кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові основи [Текст] : монографія / Р. В. Тарасенко. – Одеса : ОДУВС, 2015. - 510 с. – С. 226-227.

Оперативні підрозділи мають у цьому власну зацікавленість, адже в більшому ступені мова йде про захист їхніх негласних працівників, які беруть участь у кримінальному судочинстві в якості свідків за умов забезпечення режиму анонімності. За даними анкетування працівників органів досудового розслідування лише 3,1 % (від 21,5 % тих, хто вживав заходів безпеки) переважно провадять заходи безпеки, спрямовані саме на забезпечення конфіденційності відомостей про осіб, узятих під захист¹⁹⁵.

Серед усієї сукупності заходів безпеки, націлених на забезпечення конфіденційності, можна виділити заходи:

1) спрямовані на захист персональних даних осіб, узятих під захист, та іншої інформації, що може їх викрити;

2) спрямовані на унеможливлення контактування особи, узятої під захист, з іншими учасниками під час кримінального провадження та її ідентифікації за зовнішніми ознаками.

На нашу думку, застосування подібного роду заходів безпеки більш характерно щодо осіб, які або на негласній (конфіденційній) основі брали участь чи сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розслідуванню кримінальних правопорушень (негласних працівників, конфіденційних співробітників). Такі заходи безпеки також можуть бути застосовані щодо осіб, які стали свідками злочинів і відомості про яких є невідомими для фігурантів по кримінальному провадженню, або щодо осіб, які стали випадковими свідками.

Відомості про учасників процесу, яким забезпечується конфіденційність, є інформацією з обмеженим доступом, що обертається у середовищі судово-правоохоронних органів, а значить згідно законодавства¹⁹⁶ є різновидом публічної інформації з обмеженим доступом (таємною інформацією). Така інформація частково охороняється законодавством про державну таємницю¹⁹⁷, а її зміст міститься у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю.

¹⁹⁵ Там само.

¹⁹⁶ Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс] : закон України від 13 січня 2011 р. : за станом на 09.04.2015 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 1, 8.

¹⁹⁷ Про державну таємницю [Електронний ресурс] : закон України від 21 січня 1994 р. : за станом на 21.12.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 1.

По-перше, п. 4.2.1 Зводу відомостей про державну таємницю¹⁹⁸ передбачає «відомості за окремими показниками про причетність до співробітництва, факт (незалежно від часу), плани залучення до співробітництва на конфіденційній основі для виконання завдань оперативно-розшукової, контррозвідувальної чи розвідувальної діяльності особи, що дають змогу її ідентифікувати». Відомостям, отриманим від негласних працівників, також обирається відповідний ступінь секретності, а сама вона фіксується у матеріалах справ оперативного обліку. Згодом, такій інформації може бути наданий статус свідчень, а відповідним негласним працівникам – свідків. За загальним правилом, у зв'язку з участю негласного працівника у кримінальному процесі має бути забезпечений статус конфіденційності, бо ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вимагає цього. Це висуває обов'язкову вимогу відносно участі такої особи у кримінальному процесі – повинна бути забезпечена повна анонімність.

По-друге, п. 4.1.6 Зводу відомостей про державну таємницю¹⁹⁹ прямо захищає «відомості про зв'язок ознак особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві і взята під захист згідно з чинним законодавством України у зв'язку з виникненням загрози її життю чи здоров'ю і стосовно якої проводяться або проведено заходи щодо зміни персональних даних або зовнішності чи місця проживання, з її попередніми індивідуальними ознаками». Це положення стосується захисту інформації про особу, щодо якої вжито «довгострокові» заходи безпеки (пов'язані з переселенням в інше місце проживання).

На захист персональних даних осіб, узятих під захист, та іншої інформації, що може їх викрити, спрямовані окремі норми Закону «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»²⁰⁰. Виходячи з їхнього змісту доцільно виділити перелік відповідних заходів, що проводяться із зазначеною метою:

¹⁹⁸ Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю [Текст] : наказ Служби безпеки України № 440 від 12 серпня 2005 р. // Офіційний вісник України. - 2005. - № 34. - Ст. 2089. - П. 4.2.1.

¹⁹⁹ Там само. - П. 4.1.6.

²⁰⁰ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 07.09.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. - П.п. а), в), г), д), ст. 15.

1) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки, а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює ОРД, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних;

2) неоголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судове засідання;

3) виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки;

4) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взятую під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

Відповідно до ст.ст. 15, 22 Закону про забезпечення безпеки²⁰¹ підрозділ, що здійснює ОРД, слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд, прийнявши рішення про застосування заходів безпеки, виносить мотивовану постанову, ухвалу про заміну прізвища, імені, по батькові особи, взятої під захист, на псевдонім. Надалі у процесуальних документах зазначається лише псевдонім, а справжнє прізвище, ім'я, по батькові (рік, місяць і місце народження, сімейний стан, місце роботи, рід занять або посада, місце проживання та інші анкетні дані, що містять інформацію про особу, яка перебуває під захистом) вказуються лише у постанові (ухвалі) про заміну анкетних даних. Ця постанова (ухвала) до матеріалів справи не приєднується, а зберігається окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження²⁰². Зважаючи на те, що відомості про заходи безпеки та справжні відомості про осіб є інформацією з обмеженим доступом, то у разі заміни прізвища особи на псевдонім з матеріалів справи вилучаються протоколи слідчих дій та інші документи, в яких зазначено достовірні відомості про цю особу, і вони зберігаються окремо, а до матеріалів справи додаються копії цих документів із заміною справжнього прізвища на псевдонім.

У зв'язку із реалізацією зазначених нормативних положень та вжиттям відповідних заходів безпеки останнім часом у практичній діяльності судово-слідчі органи все більше стикаються із випадками

²⁰¹ Там само.

²⁰² Там само. - П. а) ст. 15.

надання *анонімних свідчень*. У науковій літературі майже відсутні публікації, що присвячені питанням допустимості та процесуальної придатності таких свідчень, адже проблема оцінки доказів у кримінальному процесі являє собою одну з центральних проблем теорії доказів, що має велике практичне і теоретичне значення.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК) не оперує такими термінами як «анонімність» або «псевдонім» на відміну від КПК 1960 року (втратив чинність)²⁰³, який:

- передбачав механізм нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюються заходи безпеки, та заміни справжніх даних такої особи на псевдонім (ст. 52-3 КПК 1960-го року);

- забороняв допитувати свідків, що дають показання під псевдонімом, щодо дійсних даних про їх особи, а також інших осіб щодо цих даних (п. 4-5 ч. 1 ст. 69 КПК 1960-го року) та ін.

Натомість чинний КПК України²⁰⁴ у ст. 65 узагальнено передбачає, що свідки, що є особами, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо дійсних даних про їх особи; інші особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо цих даних (п. 9-10 ч. 2 ст. 65). На нашу думку, таке формулювання законодавця як «свідок, що є особою, до якої застосовані заходи безпеки» не в повній мірі відображає функціональну сторону участі такої особи у процесі. Адже зі змісту зазначеної норми КПК не можна зробити одностайний висновок, які саме заходи безпеки застосовуються. Чи це заходи, спрямовані на нерозголошення відомостей про особу, чи вони націлені на фізичний захист особи та охорону її житла, чи взагалі пов'язані із більш кардинальними мірами, наприклад переселенням в інше місце проживання?

Більш-менш коректно сформульовані положення ст. 272 чинного КПК відносно особи, яка виконує спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Чітко визначено, що ця негласна слідча (розшукова) дія здійснюється із збереженням у таємниці достовірних відомостей про таку особу. На

²⁰³ Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 28 грудня 1960 р. : за станом на 15.11.2011 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

²⁰⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 13.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

практиці це положення зобов'язує слідчих і прокурорів виносити постанови про забезпечення безпеки таких осіб та зберігати в таємниці достовірні відомості про них. Цього вимагає і ч. 2 ст. 256 КПК, що зобов'язує проводити допит осіб, які були залучені до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, із збереженням у таємниці відомостей про них та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Маємо розтлумачити, що у даному випадку маються на увазі заходи безпеки, передбачені п. ж) ч. 1 ст. 7 та ст. 15 Закону про забезпечення безпеки²⁰⁵. Тобто заходи безпеки, спрямовані на забезпечення конфіденційності відомостей про особу.

Втім, хоча обмеження відомостей про таких осіб та проведення процесуальних дій без зазначення справжніх даних викликано потребою дотримання об'єктивності та неупередженості кримінального судочинства, знаходяться окремі дослідники-супротивники цих процесуальних положень. Досвідчений адвокат та вчений М.І. Чверткін²⁰⁶ недвозначно стверджує, що отримання фактичних даних з невідомих джерел, перевірити які процесуальним шляхом неможливо, зумовлює їх недопустимість. Дослідник І.Л. Петрухін²⁰⁷ вважає, що анонімність уподібнює кримінальний процес до інквізиції, оскільки позбавляє обвинуваченого та підсудного права знати особу, яка викрила його у вчиненні злочину. Аналогічної позиції дотримується І.Б. Михайловська²⁰⁸, яка вважає, що ці положення становлять явну загрозу правам особи, навіть більшу, ніж наявні на даний час закони. Зазначені точки зору змушують замислитися над обґрунтованістю проаналізованих вище

²⁰⁵ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 07.09.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

²⁰⁶ Чверткін М. І. Данные оперативно-розыскной деятельности – фундамент доказательства или его подмена? [Текст] / М. И. Чверткін // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2004. – № 2. – С. 203-204.

²⁰⁷ Петрухін І. Л. Теоретические основы эффективности правосудия [Текст] : монографія / І. Л. Петрухін, Г. П. Батуров, Т. Г. Морщакова. – М. : Наука, 1979. – 392 с. – С. 70.

²⁰⁸ Михайловская И. Б. Проект нового Уголовно-процессуального кодекса РФ [Текст] / И. Б. Михайловская // Проблемы российской адвокатуры. – М., 1997. – С. 107-110. – С. 109.

процесуальних положень. Хоча у чомусь зазначені претензії авторів перебільшені, оскільки винуватість обвинуваченого встановлюється судом, виходячи з сукупності доказів, а не показань одного свідка, а достовірність останніх також може бути піддана судом сумнівам.

Багато правозахисників та адвокатів переконані, що використання у кримінальному провадженні результатів допиту осіб під псевдонімом, анонімності учасників процесу може призвести до вкрай неприємної ситуації, коли судово-слідчі органи прямо звинуватять у фальсифікаціях доказів та використанні підставних свідків. Так вважає відомий дослідник Г.О. Душейко²⁰⁹, який прямо вказує на проблему порушення принципу змагальності у кримінальному судочинстві, оскільки сторона захисту обмежена в засобах відстоювання своїх тверджень та оскарження тверджень сторони обвинувачення. Проте, з іншої сторони, сторона захисту має процесуальні можливості відстоювати власні інтереси у повному обсязі відносно інших доказів, що викривають обвинуваченого.

Такі дослідники як В.І. Бояров та О.В. Рохненко²¹⁰ також негативно відгукуються про анонімність свідків (потерпілих) у тому вигляді, в якому її закріплено в Законі, що ставить обвинуваченого (підсудного) у нерівноправне становище порівняно з іншими учасниками процесу, обмежуючи деякою мірою його право на захист, зокрема позбавляючи можливості повноцінної участі у дослідженні доказів під час розгляду справи. Зазначені вчені вважають, що не знаючи, хто той «таємничий» свідок (потерпілий), захист практично не має змоги спростувати його показання, наприклад, шляхом доведення, що він не міг бути очевидцем, оскільки перебував у цей час в іншому місці²¹¹. Але, ми вважаємо, що відомості про місце перебування особи здатні довести, наприклад, сучасні телекомунікаційні технології (GSM-позиціонування тощо), або співставлення окремих подробиць його свідчень із іншими доказами тощо.

²⁰⁹ Душейко Г. О. Проблеми правового забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Текст] / Г. О. Душейко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя, 2004. – № 2. – С. 209-218. – С. 215.

²¹⁰ Бояров В. І. Про деякі проблеми захисту окремих учасників кримінального судочинства [Текст] / В. І. Бояров, О. В. Рохненко // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 5. – С. 35-37.

²¹¹ Там само. – С. 36.

На думку іншого автора М. Казаренка²¹², приховування у кримінальному процесі джерела інформації викликає обурення, оскільки це суперечить принципам кримінального судочинства, а саме - безпосередності, змагальності та рівноправності сторін. Наприклад, у Німеччині (ФРН) цю проблему вирішено шляхом обмеження можливості використання даного заходу лише «при захисті особою охоронюваних інтересів (життя та здоров'я свідків)», а, наприклад, образа не є достатньою підставою для його застосування²¹³. У цьому прослідковується певна виключність застосування інституту анонімного свідка та доцільність його застосування по справах, пов'язаних із учиненням тяжких та особливо тяжких злочинів. До того ж, встановлення законодавством можливості анонімного надання свідчень дійсно певною мірою обмежує захист обвинуваченого, але, з іншого боку, відсутність такої можливості ставить під загрозу законні інтереси учасників процесу, які сприяють кримінальному судочинству.

Позитивно відноситься до використання псевдонімів у кримінальному процесі Л.В. Брусніцин²¹⁴, вказуючи на існуючу необхідність надання певним учасникам кримінального судочинства вигаданих анкетних даних. Цей шанований автор звертає увагу на те, що згідно рішень Європейського суду з прав людини у Страсбурзі використання показань, наданих анонімними свідками в якості доказів, узгоджується з положенням Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини²¹⁵. Інший дослідник Ф.Г. Григор'єв²¹⁶, аналізуючи практику того ж Європейського суду з прав людини, акцентує увагу на тому, що суд загалом ставиться негативно до показань анонімних свідків, але як виняток бере їх до уваги.

²¹² Казаренко М. Право свідка на імунітет та підстави його застосування [Текст] / М. Казаренко // Право України. – 1998. – № 2. – С. 51-52. – С. 51.

²¹³ Весельський В. К. Питання захисту осіб, які мають інформацію про злочинну діяльність [Текст] / В. К. Весельський // Право України. – 1999. – № 7. – С. 58-61. – С. 60.

²¹⁴ Брусніцын Л. Псевдонимы в уголовном процессе [Текст] / Л. Брусніцын // Законность. – 2005. – № 1. – С. 23-25.

²¹⁵ Брусніцын Л. Как обезопасить лиц, содействующих уголовному правосудию [Текст] / Л. Брусніцын // Российская юстиция. – 1996. – № 9. – С. 48-49. – С. 48.

²¹⁶ Григор'єв Ф. Г. Право свидетеля и других участников уголовного судопроизводства на обеспечение их безопасности [Текст] / Ф. Г. Григор'єв // Вестник Московского ун-та. Серия II «Право». – 2006. – № 3. – С. 91-103. – С. 96-97.

Зазначені суперечливі погляди науковців, дослідників, правозахисників, адвокатів, практиків судової та правоохоронної діяльності щодо оцінки допустимості та прийнятності анонімних свідчень додають неабиякої цікавості до цієї теми та вимагають більш детального дослідження.

Звернемося до практики Європейського суду з прав людини, зокрема, рішення Європейського суду «Доорсон проти Нідерландів» (Doorson v Netherlands, 20524/92, 26 березня 1996 року). По цьому рішення Суд звертає увагу на те, що «...торгівці наркотиками часто вдаються до погроз і до прямого насильства стосовно осіб, які свідчать проти них», на підставі встановлених фактів встановлює, що для збереження анонімності свідків є достатні причини²¹⁷. А ось по рішенням «Краснікі проти Чехії» (Krasniki v Czech Republic, 51277/99, 28 лютого 2006 року) «Суд не переконався, що зацікавленість свідків у тому, щоб і далі залишатися анонімними, могла виправдати аж таке обмеження прав заявника». По цій справі «Суд зазначає, що слідчий, мабуть, зважив на характер середовища наркоторгівців, які, за словами уряду, часто вдаються до погроз або фактичного насильства щодо наркоманів та інших осіб, які проти них свідчать. І ті, отже, могли побоюватися помсти з боку наркоторгівців і травмувань. Однак з протоколів, складених під час опитування свідків 11 липня 1997 року, або з протоколів суду не можна встановити ... як слідчий і суддя, що вів справу, оцінювали обґрунтованість страху, який свідки мали щодо заявника, чи то під час їхнього допиту в поліції, чи вже під час допиту «Яна Новотного» в суді. Крайовий суд також не досліджував серйозності та обґрунтованості причин для надання свідкам статусу анонімних, коли затверджував рішення окружного суду, який ухвалив використати свідчення анонімних свідків як доказ проти заявника...»²¹⁸.

Як бачимо, Європейський суд звертає увагу на обов'язковій наявності серйозності та обґрунтованості причин для надання свідкам статусу анонімних, головною з яких є *наявність реальної загрози життю та здоров'ю учасникові кримінального судочинства*. Раніше

²¹⁷ Джеремі Макбрайд Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес [Текст] / Джеремі Макбрайд / Генеральний директорат з прав людини і правових питань, Рада Європи. – К. : «К.І.С.», 2010. – 576 с. – С. 281.

²¹⁸ Там само. – С. 281.

ми²¹⁹ зазначали, що ознаками такої реальності загрози, окрім іншого, можуть бути: наявність по кримінальному провадженню ознак організованих форм злочинної діяльності; негласне співробітництво учасника кримінального судочинства з правоохоронними органами. Охарактеризуємо ці ознаки детальніше.

Наявність по кримінальному провадженню ознак організованих форм злочинної діяльності. У сучасних умовах організовані групи та злочинні організації мають достатні можливості для здійснення протидії кримінальному судочинству, в т.ч. шляхом створення небезпеки для життя, здоров'я, житла чи майна учасників кримінального судочинства. Сумний досвід роботи правоохоронних органів України свідчить, що організовані злочинні угруповання, особливо загальнокримінальної спрямованості, щоб уникнути відповідальності не зупиняються ні перед чим.

Негласне співробітництво учасника кримінального судочинства з правоохоронними органами, коли особа за власним бажанням співпрацює з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, чи з органами досудового розслідування, надаючи свідчення про уразливі сторони осіб, причетних до протиправної діяльності. У таких випадках компетентна посадова особа свідомо розуміє, що учасникові кримінального судочинства має бути наданий захист в силу існуючих у суспільстві звичаїв, кримінальних традицій, досвіду протиправної поведінки. Адже помста за негласне співробітництво з правоохоронними органами може бути реалізована не тільки з ініціативи фігурантів по кримінальному провадженню, а і зовсім сторонніми особами, що додержуються злочинських звичаїв (кримінальною середою).

Виходячи з аналізу вищевказаних ознак реальності загрози учасникові кримінального судочинства та прецедентних рішень Європейського суду з прав людини, можна стверджувати, що сам по собі факт виконання завдань поліції на негласній (конфіденційній) основі або ж сприяння у викритті організованої злочинної діяльності є цілком достатніми причинами для збереження анонімності відповідного свідка. У такому разі інтереси обвинуваченого є менш важливими, ніж необхідність гарантувати безпеку свідку.

²¹⁹ Тарасенко Р. В. Безпека учасників кримінального судочинства : кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові основи [Текст] : монографія / Р. В. Тарасенко. – Одеса : ОДУВС, 2015. - 510 с.

Проте це не означає, що сторона захисту не може поставити анонімному свідкові запитання та піддати сумнівам достовірність його свідчень. Так, відповідно до рішення Європейського суду «Людї проти Швейцарії» (Lüdi v Switzerland, 12433/86, 15 червня 1992 року) Суд звертає увагу, що допит та зіставлення свідчень «можна було б зробити у спосіб, який враховував би у справі, пов'язаній із торгівлею наркотиками, законні інтереси органів поліції у збереженні анонімності їхнього агента і дав би їм змогу захистити його і використовувати у майбутньому...», тобто запобігти обмеженню прав сторони захисту²²⁰. Наприклад по справі «Доорсон проти Нідерландів» (Doorson v Netherlands, 20524/92, 26 березня 1996 року)²²¹ адвокатів сторони захисту дозволили поставити запитання анонімним свідкам (крім тих запитань, що могли призвести до розкриття їхньої особи), а сам суд й сторона обвинувачення не спиралися тільки або значною мірою на показах анонімних свідків.

На противагу аргументам супротивників допустимості анонімних свідчень у кримінальному процесі можна навести позитивну зарубіжну практику. Адже можливість участі у кримінальному судочинстві анонімного свідка - ідея не нова. У багатьох країнах (США, Великобританія, ФРН, Данія та ін.) анонімність застосовують вже тривалий час. Забезпечення анонімності особи, яка потребує захисту, передбачено низкою законодавств сусідніх країн співдружності (СНД), зокрема ст. 11 КПК Російської Федерації. Інститут анонімного свідка сформовано також в кримінальному процесуальному праві сусідньої і дружньої Республіки Польща. У цій державі дійшли висновку, що запровадження можливості забезпечити конфіденційність персональних (ідентифікаційних) даних свідка уможливить захист цієї особи від погроз, які можуть виникнути під час виконання нею законного обов'язку співпраці з правоохоронними органами²²². Здається, що позитивний досвід євроінтеграції і законотворення Польщі доцільно наслідувати і нашій державі.

Управління ООН по наркотиками та злочинності підтверджує, що приховування частини або всієї докладної інформації про особу свідка

²²⁰ Джеремі Макбрайд Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес [Текст] / Джеремі Макбрайд / Генеральний директорат з прав людини і правових питань, Рада Європи. – К. : «K.I.C.», 2010. – 576 с. – С. 281.

²²¹ Там само. – С. 283.

²²² Waltoś S. Dylematy ochrony świadka w procesie karnym [Текст] / S. Waltoś // Prokuratura i Prawo. – 1995. – № 4. – С. 39-48. – С. 40.

від сторони захисту і публіки може стати ефективним засобом захисту у тих рідкісних випадках, коли сутність самих свідчень не дозволяє стороні захисту ідентифікувати свідка, а свідчення підкріплюються й іншими доказами²²³. За кордоном до цієї міри суд зазвичай вдається на прохання свідка, і рішення може бути оскаржене та анульовано. Країни, які допускають анонімні показання свідків: зберігають дані про особу свідка окремо від стенограми судового засідання і в надійному місці; карають або переслідують за законом за будь-яку спробу розкрити особистість анонімного свідка.

Судова практика Європейського суду з прав людини у зв'язку із реалізацією положень ст. 6 (право на справедливий судовий розгляд) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод дозволила встановити ряд умов для використання анонімних свідків, які відображені у відповідному законодавстві та судовій практиці сорока шести держав - учасниць Конвенції та які обмежують вагу і доказову цінність, що можуть надаватися таким свідченнями (див. Європейський суд з прав людини, *Kostovski v. The Netherlands*, Judgement of 20 November 1989, Application No. 11451/85, Series A, No. 166; *Windisch v. Austria*, Judgement of 27 September 1990, Application No. 12489/86, Series A, No. 186; *Ludi v. Switzerland*, Judgement of 15 June 1992, Application No. 12433/86, Series A, No. 238; and *Doorson v. The Netherlands*, Judgement of 26 March 1996, Application No. 20524/92, Reports 1996-II).

Взагалі то у розвинених правових системах спостерігаються дві форми участі анонімних свідків у кримінальному процесі:

- часткова або обмежена анонімність;
- повна або абсолютна анонімність.

Якщо допускається **часткова або обмежена анонімність**, то свідок може бути допитаний одночасно із іншими особами (підданий стороною захисту перехресному допиту), однак він не зобов'язаний називати своє справжнє ім'я або інші докладні особисті дані, як, наприклад, адресу, рід занять або місце роботи. Цей захід особливо корисний при заслуховуванні показань свідків - таємних агентів і членів груп спостереження, які можуть опинитися в небезпеці, якщо їх справжня особистість стане відома іншим учасниками процесу або

²²³ Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности [Текст] / Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 2008. – 117 с. – С. 38.

публіці²²⁴. Такі свідки зазвичай дають свідчення в суді під вигаданим ім'ям, під яким вони були відомі в ході операції, проте називають свою справжню посаду та виконувану ними функцію (працівник поліції, слідчий, спеціальний агент і т. ін.). Специфікою проведення одночасного допиту (очної ставки) із залученням таких осіб є те, що слідчий, прокурор, суддя зобов'язані завчасно попіклуватися про недопущення неконтрольованого спілкування між учасниками допиту, погроз, тиску, протиправного впливу в інших формах.

КПК України також передбачає можливість допиту в якості свідків штатних негласних працівників поліції, перш за все працівників підрозділів оперативно-технічних заходів та оперативної служби Національної поліції. Відповідно до ст. 252 чинного КПК відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством. Ч. 2 ст. 256 КПК²²⁵ передбачає можливість допиту в якості свідків осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення: допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. Відмінність організаційно-тактичних засад проведення заходів безпеки відносно штатних негласних працівників полягає у тому, що ці особи продовжують повсякденне виконання своїх службових обов'язків на негласних засадах у відповідних підрозділах Національної поліції або інших правоохоронних органів. За таких умов забезпечення конфіденційності зазначеним особам має вагоме значення.

Якщо у кримінальному процесі допускається **повна або абсолютна анонімність**, то вся персональна інформація про особистість свідка залишається в таємниці. Зазначимо, що повна анонімність є винятковою мірою і може мати серйозні наслідки для права обвинуваченого на справедливий і відкритий судовий розгляд, на одночасний допит двох і більшої кількості осіб (очна ставка,

²²⁴ Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime [Текст] / United Nations Office on Drugs and Crime. - New York : UNITED NATIONS, 2008. – 112 p. – С. 39.

²²⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 13.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ст. 256.

перехресний допит). Як зазначають О.Б. Пойзнер, О.А. Білокур, М.О. Маркін з приводу застосування одночасного допиту, закон не зобов'язує слідчого провести такий допит, а надає йому таке право²²⁶. Проте при вирішенні питання про задоволення клопотання підозрюваного про проведення одночасного допиту для з'ясування причин розбіжностей у показаннях слідчий повинен урахувати міжнародно-правовий стандарт, сформульований у п. 3 «d» ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, суттю якого є переважне право на очну ставку при клопотанні про це з боку обвинуваченого (підозрюваного)²²⁷. Повна анонімність також накладає обмеження на право оскаржити справжність, точність і щирість показів свідків. Адже сторона захисту в таких випадках не в змозі перевірити: будь-який зв'язок з підозрюваним (обвинуваченим), що може стати причиною упередженого ставлення; походження інформації; будь-які особисті дані, які можуть вплинути на довіру до свідка (психічний стан, кримінальне минуле, благонадійність, звичка брехати та ін.).

Звідси вбачається, що теоретичне та нормативне розв'язання наведених проблемних аспектів не повинно призводити до якихось крайнощів та радикальних кроків. Не можна повністю умовчувати джерела та спосіб отримання доказової інформації, ігнорувати неможливість її подальшої перевірки визначеним суб'єктом. У той же час, у багатьох випадках не можна та не розумно допускати розголошення відомостей про осіб, особливо тих, які на негласних засадах співробітничать зі слідчими або оперативними підрозділами. Вищезазначене свідчить про необхідність розроблення в Україні спеціального механізму використання відомостей, що містяться у свідченнях осіб, які беруть участь у процесі під псевдонімом.

Можливо в цьому питанні перейняти досвід іноземних держав, насамперед США та Німеччини, де суд замість особи, яка співпрацює з правоохоронним органом, допитує відповідного працівника правоохоронного органу. Так, у Німеччині в разі прийняття рішення про забезпечення повної анонімності у суді свідчення надає працівник

²²⁶ Особливості проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування [Текст] : методичні рекомендації / О. Б. Пойзнер, О. А. Білокур, М. О. Маркін / Прокуратура Одеської області, Управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях, організаційно-методичний відділ. – Одеса, 2013. – 40 с. – С. 14.

²²⁷ Там само. – С. 14.

правоохоронного органу, який доповідає те, що бачив свідок. За виключенням інформації, пов'язаної з відомостями про особистість свідка, ніяких обмежень для права сторони захисту оскаржити покази, викладені працівником правоохоронного органу, не має. Крім цього, сторона захисту має право поставити в письмовій формі запитання, що передаються анонімному свідкові працівником правоохоронного органу, який згодом передає суду відповіді.

У Німеччині для доказування по кримінальних справах використовуються відомості, отримані негласними працівниками, серед яких передбачені наступні категорії: негласні працівники поліції (Nicht offen operierende Polizeibeamter), законспіровані слідчі (Verdeckte Ermittler), агенти-провокатори (agent-provocateur), довірені особи (Vertrauenspersonen), інформатори (Informanten). Згідно з прийнятим у 1962 р. рішенням сенату Верховної Судової палати ФРН використання при судовому розгляді справи відомостей, отриманих від негласних працівників, не вимагає їх присутності та виступу як свідків²²⁸. Верховний федеральний суд виніс постанову, що, оскільки такі свідчення даються з чужих слів, вони мають обмежену цінність, якщо тільки не підтверджуються іншими суттєвими доказами²²⁹. Тож, поява у кримінальному провадженні Німеччини вигаданих працівником правоохоронного органу «агентурних повідомлень» або заангажованих свідків зведена до мінімуму.

Згідно рекомендацій Управління ООН по наркотиках та злочинності²³⁰ у країнах, в яких використовується повна анонімність здебільшого: а) винесення вироку повинно підкріплюватися іншими матеріальними свідченнями і не може ґрунтуватися виключно або вирішальною мірою на анонімних показаннях свідка; б) обвинуваченому повинно бути дозволено поставити запитання безпосередньо свідку в ході дачі свідчень або через адвоката захисту в письмовій чи іншій формі; в) причини збереження особистості свідка у таємниці повинні заново переглядатися на різних етапах

²²⁸ Ахкубеков А. Х. Правовое регулирование ОРД в Германии [Текст] / А. Х. Ахкубеков // Оперативник. – 2005. – № 1. – С. 51.

²²⁹ Council of Europe. Terrorism : protection of witnesses and collaborators of justice [Текст]. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2006. - 500 p. – С. 344.

²³⁰ Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности [Текст] / Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 2008. – 117 с. – С. 41.

кримінального провадження та після його завершення; г) інстанція, яка приймає рішення (суддя, що веде судове слідство, суд, інші) повинні упевнитися, що свідок існує, і з'ясувати обставини, які можуть вплинути на достовірність показань свідка (психічне захворювання, упередженість у ставленні свідка до обвинуваченого і т. ін.).

Дотримуємося думки, що у світлі того впливу, який показання анонімних свідків чинять на права підозрюваного (обвинуваченого), їхнє використання має встановлюватися Законом з чітким визначенням умов, які забезпечать баланс між необхідністю забезпечення безпеки особи, узятій під захист, і правом підозрюваного (обвинуваченого) на справедливий судовий розгляд. На нашу думку, на рівні Постанов Пленуму вищих судових інстанцій слід звернути увагу суддів на положення про обмеження, виходячи з внутрішнього переконання суддів, ваги та доказової цінності свідчень особи, яка приймає участь у кримінальному судочинстві під псевдонімом, у разі, якщо такі свідчення не підкріплюються іншими доказами.

Відзначимо, що сьогодні у науковій літературі обмаль наукових праць, що спрямовані на розгляд кримінальних процесуальних засад реалізації *довгострокових заходів безпеки, пов'язаних із переселенням в інше місце проживання*. Найчастіше у закордонній практиці заходи із переселення йменують довгостроковими чи кардинальними заходами безпеки, програмами захисту свідків. Безпосередня реалізація таких програм (заходів) відбувається поза межами кримінального процесу, але попереднє або остаточне рішення щодо їхнього застосування (ініціювання) найчастіше приймається компетентним суб'єктом кримінального процесу, у провадженні якого знаходиться відповідна справа.

Застосування у кримінальному процесі таких крайніх заходів безпеки як переселення в інше місце проживання, заміна документів, зміна зовнішності, зміна місця роботи або навчання певним чином відбувається на правах обвинуваченого на справедливий і неупереджений розгляд матеріалів кримінального провадження. Адже будь-яке припущення у межах процесу про таку небезпеку з боку підозрюваного, обвинуваченого, що вимагає застосування таких крайніх заходів безпеки, може стати причиною необґрунтованого упередженого ставлення з боку суб'єктів процесу та громадськості, знівелювати принцип презумпції невинуватості та штучно надати наддоказове значення свідченням особи, узятій під захист. Виходячи з

цього у КПК мають бути чітко врегульовані питання виключності, допустимості й особливої процедури застосування таких заходів. Саме КПК має містити вимоги щодо форми відповідної постанови (ухвали), обґрунтування проведення цих заходів та оцінки ступеню загрози з урахуванням характеру кримінального провадження, неможливості усунення існуючої загрози життю учасника за допомогою інших заходів безпеки, висновків щодо незамінності та виключної важливості свідчень особи для відправлення правосуддя.

З іншого боку, має місце серйозне втручання в особисте життя учасника кримінального судочинства, узятого під захист, його близьких родичів та членів сім'ї. Тому з урахуванням таких серйозних наслідків застосування слідчим, прокурором або судом зазначених вище заходів повинно мати під собою міцну законодавчу основу, що одночасно передбачатиме додержання (компроміс) інтересів як сторони обвинувачення, так і сторони захисту, а головне - повного, всебічного та неупередженого правосуддя.

Вважаємо, що у зв'язку із цим особа, у провадженні якої перебувають матеріали кримінального провадження, *має ґрунтувати своє рішення* про застосування заходів безпеки, пов'язаних із переселенням, *на конкретних процесуальних положеннях*, які мають бути сформульовані максимально чітко та не допускати відхилень. Однозначно, що в КПК повинен бути передбачений конкретний підрозділ (орган), відповідальний за реалізацію цих заходів безпеки, якому слідчий, прокурор чи суд доручає їхнє проведення. Існує загальноприйняте міжнародною спільнотою визначення підрозділу з захисту свідків як секретного підрозділу, уповноваженого здійснювати програму захисту свідків та відповідального за фізичну безпеку учасників програми, їх переселення на нове місце проживання та зміну їх особистих даних²³¹. Такий підрозділ може існувати у структурі кримінальної поліції. Нажаль, а ні КПК²³², а ні Закон про забезпечення безпеки²³³, а ні інший нормативний акт в Україні не

²³¹ Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime [Текст] / United Nations Office on Drugs and Crime. - New York : UNITED NATIONS, 2008. - 112 p. - С. 5.

²³² Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 13.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

²³³ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 07.09.2016

визначає конкретний підрозділ (орган), відповідальний за проведення переселення, зміну зовнішності, заміну документів, надання в зв'язку з цим фінансової допомоги, житла, соціальних гарантій, допомогу у працевлаштуванні тощо. Цілком зрозуміло, що запровадження таких заходів в комплексі потребує існування спеціалізованої державної структури з чітким розподіленням повноважень між її окремими відділами. Як свідчить зарубіжний досвід²³⁴ такі довгострокові заходи безпеки у відношенні осіб, узятих під захист, запроваджуються в комплексі, вони нерозривно пов'язані між собою. Адже в плані нейтралізації існуючої кримінальної загрози не має сенсу переселяти таку особу в інше географічне місце, не змінивши їй персональні дані й документи, а у деяких випадках особливої небезпеки - зовнішність.

Відзначимо, що безпосередня реалізація довгострокових заходів безпеки виходить за межі кримінальної процесуальної діяльності, тож ці завдання мають виконувати не органи, які приймають рішення про застосування таких заходів безпеки (тобто оперативний підрозділ, слідчий, прокурор, суд), а виключно окремий підрозділ (орган) на засадах негласності та суворой конспірації всіх проваджуваних дій. Тож в організаційному плані вельми дивним є те, що ч. 2 ст. 13 Закону про забезпечення безпеки²³⁵ покладає на органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, (тобто оперативний підрозділ, слідчий, прокурор, суд) обов'язок забезпечувати вирішення питань переселення в інше місце проживання особи, надання жилої площі, матеріальної допомоги в розмірі мінімальної заробітної плати та працевлаштування. Слід зазначити, що вказані суб'єкти відповідно до кримінального процесуального законодавства мають виконувати власні безпосередні обов'язки, у зв'язку з чим, реалізувати зазначені повномасштабні заходи безпеки вони просто не мають можливості. А з урахуванням значних фінансових витрат, необхідності дотримання негласності проваджуваних заходів безпеки, такі функції мають

р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

²³⁴ Рекомендательные виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности [Текст] / Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 2008. – 117 с. – С. 79.

²³⁵ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 07.09.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану. – Ч. 2 ст. 13.

реалізовуватися виключно спеціалізованими структурами, можливо й у складі кримінальної поліції.

На сьогоднішній день відсутність належної кримінальної процесуальної регламентації діяльності суб'єктів кримінального процесу із забезпечення безпеки його учасників є одним з головних чинників неефективності вітчизняної судової і правоохоронної системи. КПК має бути чітко визначено, що саме з ініціативи слідчого, прокурора або суду, у провадженні яких перебуває кримінальне провадження, а також компетентного оперативного підрозділу розпочинається процес забезпечення безпеки. Тоді як діяльність у цій справі інших суб'єктів, визначених законодавством, є другорядною, похідною, спрямованою на супроводження або допомогу у безпосередній реалізації окремих заходів безпеки.

З досліджених нами особливостей діяльності Національної поліції яскраво видно, що дуже важливо, щоб у слідчих та судових органів був у розпорядженні арсенал альтернативних заходів, здійснюваних різними суб'єктами, які обираються в залежності від особистості учасника процесу, наявного характеру загрози, характеру кримінального провадження, конкретної слідчої ситуації. Судові та слідчі органи повинні мати можливість обирати між заходами, що спрямовані на забезпечення конфіденційності відомостей про особу, чи то на її особисту охорону, у разі необхідності обрати довгострокові заходи, пов'язані із переселенням в інше місце проживання, або ж здійснювати такі заходи у комплексі. Залежно від характеру заходів відрізняються їх виконавці: компетентні суб'єкти кримінального процесу, територіальні органи поліції, спецпідрозділи із захисту учасників кримінального судочинства.

Стосовно системи державних органів, що мають бути покликані забезпечувати безпеку, то з урахуванням особливостей судової і правоохоронної систем України слід виділити наступні рівні в залежності від характеру виконуваних завдань. Якщо по кримінальному провадженню необхідно забезпечити *конфіденційність* відомостей про особу, узятую під захист, то відповідно до кримінального процесуального законодавства це мають виконувати компетентні оперативні підрозділи, слідчі, прокурори, слідчі судді та суди. Якщо існує необхідність у проведенні заходів безпеки, націлених на *тимчасовий (фізичний) захист* життя, здоров'я, житла та майна особи, то цим відповідно до законодавства України та міжнародної практики мають займатися відповідні територіальні

(міськрайвідділи) поліції та спеціально утворені з цією метою підрозділи Національної поліції та інших правоохоронних органів. А якщо у виключних випадках постає необхідність *запровадження довготривалих заходів безпеки* (переселення в інше місце проживання, заміна документів, зміна зовнішності тощо), то це завдання має виконуватися виключно окремими спеціалізованими підрозділами. Останні на сьогодні займаються переважно забезпеченням фізичної охорони учасників процесу та здійсненням інших заходів безпеки на довготривалій основі.

Проблема кримінальної процесуальної регламентації забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не є новою для вітчизняного законодавства. За часів дії КПК України 1960 року²³⁶ ця проблема також існувала, незважаючи на те, що ст.ст. 52-1, 52-2, 52-3, 52-4 та 52-5 частково дублювали та з процесуального боку суттєво доповнювали положення Закону про забезпечення безпеки²³⁷. Вважаємо за доцільне виділити та охарактеризувати основні проблеми (недоліки) кримінальної процесуальної регламентації питань забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, у т.ч. підрозділами кримінальної поліції:

1. КПК України формально не визначає обов'язку оперативного підрозділу, слідчого, прокурора та суду вживати заходів безпеки щодо учасників кримінального провадження за наявності відповідних підстав. Лише п. 3 ч. 6 ст. 206 КПК зобов'язує слідчого суддю вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи, якщо вона заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі. Відсутність такого обов'язку йде у розріз із положенням ст. 2 КПК, що визначає завданням кримінального провадження охорону прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також із положеннями ст. 380 КК України, що передбачає відповідальність за невиконання заходів безпеки.

²³⁶ Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 28 грудня 1960 р. : за станом на 15.11.2011 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

²³⁷ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 грудня 1993 р. : за станом на 07.09.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

2. Посилання на можливість забезпечення безпеки у межах кримінального провадження викладені несистемно та розрізнено у окремих нормах КПК²³⁸, що торкаються питань проведення слідчих або судових дій (ч. 2 ст. 27, ч. 1 ст. 225, ч. 4-5 ст. 228, ч. 1 ст. 252, ч. 2 ст. 256, ч. 3 ст. 273, п. 2 ч. 1 ст. 232, ч. 1 ст. 336, ч. 3 ст. 351, ч. 9 ст. 352), прав окремих учасників кримінального провадження (п. 8 ч. 1 ст. 66, п. 5 ч. 1 ст. 57, п. 12 ч. 3 ст. 42, п. 4 ч. 2 ст. 68, п. 7 ч. 3 ст. 69, п. 6 ч. 4 ст. 71), запобіжних заходів (п. 3 ч. 1 ст. 177), ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (ч. 1 ст. 221, ч. 3 ст. 317).

3. У КПК відсутні положення, що були передбачені статтями 52-1, 52-2, 52-3. 52-4 та 52-5 КПК України 1960 року. Чинний КПК не визначає переліку заходів безпеки, які можуть застосовувати слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та оперативний підрозділ, не визначає суб'єктів забезпечення безпеки, порядку прийняття рішення про застосування і скасування заходів безпеки, прав і обов'язків учасників кримінального провадження, щодо яких здійснюються заходи безпеки тощо.

4. КПК та законодавство у сфері забезпечення безпеки не визначає критеріїв реальності загрози учасникові кримінального провадження, на які має спиратися оперативний підрозділ, слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд при прийнятті рішення про обрання того чи іншого заходу безпеки. Досліджені нами питання відмежування реальної загрози від нереальної (помилкової, уявної, перебільшеної) свідчать про те, що ці суб'єкти мають враховувати достовірність інформації про існуючу небезпеку та дані щодо учинення протиправних дій щодо учасника у минулому, наявність по кримінальному провадженню ознак організованих форм злочинної діяльності, співробітництво учасника кримінального судочинства з правоохоронними органами, особливе вразливе становище особи, обумовлене її психофізіологічними особливостями (жінки, діти, люди з обмеженими можливостями). А при ініціюванні питання про переселення учасника в інше місце проживання має бути обгрунтовано неможливість усунення існуючої загрози цій особі за допомогою інших заходів безпеки, незамінність та виключна важливість його свідчень для відправлення правосуддя по тих

²³⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 13.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

кримінальних провадженнях, що пов'язані з організованою злочинною діяльністю, незаконним обігом наркотиків, торгівлею людьми, тероризмом чи кримінальними правопорушеннями особливої тяжкості.

5. Відсутня кримінальна процесуальна регламентація функцій оперативних підрозділів, зокрема й кримінальної поліції, у питанні забезпечення безпеки, застосування негласних форм, методів, оперативно-технічних засобів з метою попередження та викриття вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, узятих під захист. Це при тому, що законодавець фактично визнає оперативний підрозділ стороною обвинувачення (ст. 41 параграфу 2 «Сторона обвинувачення» Глави 3 КПК).

6. КПК не містить роз'яснень для оперативного підрозділу, слідчого, прокурора, слідчого судді та суду щодо обґрунтування обрання того чи іншого заходу безпеки у конкретній слідчій ситуації. Досліджені нами питання застосування окремих заходів безпеки дозволяють стверджувати, що прийняття рішення про їхнє застосування має залежати від певних обставин. Наприклад, чи відома особистість або окремі відомості про учасника процесу обвинуваченням (стороні захисту) та (або) громадськості, спроможність забезпечити режим конфіденційності таких відомостей, обов'язок суб'єктів кримінального процесу забезпечити анонімність з огляду на невід'ємне право особи на конфіденційність негласного співробітництва з оперативним підрозділом, існування такої загрози життю особи, що не може бути подолана звичайними заходами безпеки тощо.

7. КПК не містить роз'яснень щодо забезпечення конфіденційності даних (анонімності) про осіб, узятих під захист, процесуального порядку складання, вилучення або заміни відповідних документів. У світлі того впливу, що чинить участь анонімних свідків у кримінальному провадженні на права обвинуваченого, об'єктивність і неупередженість дослідження обставин справи, ці питання мають бути ретельно регламентовані саме у КПК.

8. Відсутність у КПК посилань на безпосередніх виконавців окремих заходів безпеки, що потребують залучення значних сил, засобів, матеріальних та інших ресурсів. На сьогоднішній день зазначені ресурси є у розпорядженні підрозділів кримінальної поліції та Національної поліції в цілому.

Виходячи з вищевикладеного вважаємо, що інтереси безпеки

учасників кримінального провадження та додержання їхніх прав потребують визначення в КПК України переліку заходів безпеки, які до них можуть бути застосовані, підстав і порядку (процедури) прийняття рішення про їх застосування і скасування, оскарження таких рішень, прав і обов'язків учасників кримінального провадження, щодо яких здійснюються заходи безпеки, та інших суміжних питань. У свою чергу, положення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» мають регулювати лише адміністративно-правові питання реалізації окремих непроцесуальних заходів безпеки, що здійснюються поза кримінальним процесом за дорученням оперативного підрозділу, слідчого, прокурора, слідчого судді або суду.

Упевнені, що лише шляхом оптимізації положень КПК України за зазначеним вище напрямом можливо ефективно забезпечити безперешкодне та безпечне виконання процесуальних функцій окремими учасниками кримінального провадження. Мова йде, у першу чергу, про ті кримінальні провадження, що пов'язані із учиненням корупційних злочинів та діяльністю організованих злочинних угруповань, ефективно протидіяти яким неможливо без дієвої системи забезпечення безпеки свідків. Саме незадовільний рівень боротьби з корупцією та організованою злочинністю є тим каменем спотикання, через який Україну поки що не готові бачити в якості повноцінного члена Європейського співтовариства.

За умов відсутності в Україні дієвої програми захисту свідків підрозділи кримінальної поліції виявляються центральним суб'єктом забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, що мають відповідні можливості та досвід забезпечення конфіденційності відомостей про осіб, узятих під захист, та проведення короткочасного фізичного захисту таких осіб, як по оперативно-розшукових справах, так і у межах досудового розслідування та судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень. Форми та методи діяльності кримінальної поліції мають використовуватися також при запровадженні та застосуванні довготривалих заходів безпеки (переселення в інше місце проживання, заміна документів, зміна зовнішності тощо) незалежно від того, у якій структурі буде функціонувати відповідний підрозділ (орган), відповідальний за реалізацію цих заходів безпеки.

3.3. Перспективи вдосконалення правових засад протидії наркозлочинності підрозділами кримінальної поліції

Розглядаючи питання правових засад діяльності кримінальної поліції в сучасних умовах ми не можемо обійти ті накази МВС України, що визначають структуру Національної поліції в цілому, й окремих підрозділів кримінальної поліції зокрема. Особливий акцент варто поставити на питанні доцільності ліквідації підрозділів, які відповідають за протидію наркозлочинам на рівні міських та районних відділів поліції. Відзначимо, що наркозлочини становлять значну питому вагу у структурі злочинності, що можна побачити у нижченаведеній таблиці.

Рік	Всього обліковано злочинів (по Україні)	Кількість облікованих наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК)	Питома вага наркозлочинів у структурі злочинності
2007	401 293	63 838	15,9 %
2008	384 424	63 666	16,6 %
2009	434 678	57 624	13,3 %
2010	500 902	56 878	11,4 %
2011	515 833	53 206	10,3 %
2012 (по 20.11.2012)	443 665	45 322	10,2 %
2013	563 560	33 180	5,9 %
2014	529 139	30 045	5,7 %
2015	565 182	25 325	4,5 %
2016	592 604	22 217	3,8 %
2017	523 911	27 912	5,3 %

Табл. 1. Питома вага виявлених наркозлочинів у структурі злочинності за 2007-2017 рр. [Додаток В.10].

Діяльність розформованих у 2015 році підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків (БНОН) МВС України у значному ступені впливала на кількісні показники виявлених наркозлочинів, у першу чергу незаконного збуту наркотичних засобів і психотропних речовин (ст. 307 КК України). На сьогоднішній день новостворені

підрозділи протидії наркозлочинності не здатні замінити діяльність розформованих підрозділів БНОН у повному обсязі, адже вони не виконують свої функції на рівні міських та районних відділів поліції. Зазначена обставина негативно позначається на стані виявлення наркозлочинів, який можна об'єктивно визначити шляхом співвіднесення кількісних показників цих злочинів з показниками інших злочинів, взаємопов'язаних з ними.

Так, крадіжки (ст. 185 КК) та наркозлочини (ст.ст. 305-327 КК) мають значний ступінь статистичної повторюваності в різних регіонах України, що дозволяє знаходити стійкі зв'язки між ними. В окремих наукових роботах²³⁹ зазначені злочини розглядаються як взаємопов'язані явища, але це не означає, що вони не мають відмінностей. Крадіжки є «фактовими» злочинами, що обліковуються внаслідок подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, здебільшого від потерпілого. У свою чергу, виявлення наркозлочинів носить «ініціативний» характер і вони є такими, що обліковуються внаслідок їх безпосереднього виявлення працівниками правоохоронних органів, здебільшого працівниками Національної поліції.

У цим зв'язку варто звернути увагу на те, що ефективність діяльності оперативних, слідчих та інших підрозділів поліції жодним чином не впливає на кількість облікованих крадіжок. Цього не можна сказати про облік наркозлочинів, які здебільшого виявляються внаслідок ініціативних дій працівників Національної поліції, спрямованих на відшукування наркотичних засобів чи психотропних речовин, що незаконно зберігаються, документування їх незаконного збуту, культивування, виготовлення і т.ін.

Разом з тим, крадіжки та наркозлочини є взаємопов'язаними явищами, оскільки значну частку крадіжок вчиняють особи, причетні до незаконного обігу наркотиків (НОН). У значному ступені співвідношення кількісних показників зазначених видів злочинів в динаміці є прямо пропорційним. Як правило, збільшення на певній території кількості осіб, причетних до НОН, невідворотно призводить до збільшення кількості облікованих крадіжок, і навпаки. Якщо взяти до уваги множину перемінних, то між цими видами злочинів буде

²³⁹ Мисловський І. Й. Особливості розкриття крадіжок, грабежів та розбоїв, що вчиняються особами, які вживають наркотичні засоби : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 – оперативно-розшукова діяльність / І. Й. Мисловський; ЛьДУВС МВС України. – Львів, 2009. – 16 с.

спостерігатися високий ступінь кореляційної залежності. Тож за збільшенням-зменшенням коефіцієнту кореляції інтенсивності зазначених злочинів можна судити про ефективність діяльності Національної поліції із виявлення наркозлочинів.

За рівнем кореляції також можна судити про вплив низки факторів, що мали місце у минулому, на ефективність виявлення вказаних злочинів. До таких факторів можуть належати явища і процеси, що позитивно чи негативно вплинули на діяльність правоохоронних органів за останній час, зокрема:

- прийняття у 2012 році чинного КПК України, що прийшов на заміну КПК України 1960-го року;
- відтік досвідчених кадрів з органів внутрішніх справ у зв'язку з ліквідацією 7 листопада 2015 року міліції МВС України;
- розформування 22 жовтня 2015 року Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України та його структурних підрозділів, до складу яких входив 1051 працівник, тощо.

Аналіз кореляційних залежностей є більш досконалим способом визначення ступеня ефективності діяльності з виявлення окремих злочинів ніж поверховий аналіз кількісних показників (динаміки) цих злочинів. Це обумовлено тим, що зменшення-збільшення інтенсивності окремих злочинів на певній території за певний проміжок часу може мати природний характер внаслідок виникнення або зникнення різного роду криміногенних факторів. Тож природний чи неприродний характер таких змін, об'єктивну криміногенну ситуацію можна визначити лише шляхом співвідношення взаємопов'язаних і взаємообумовлених показників.

З метою визначення ефективності діяльності поліції із виявлення наркозлочинів нами був проведений відповідний аналіз кореляційних залежностей між інтенсивністю крадіжок та інтенсивністю вчинення наркозлочинів за 2009-2017 рр. Рейтинговий аналіз окремих областей України за рівнем кримінальної ураженості нами було здійснено з використанням елементів методики Чарльза Спірмена, а також авторської методики відомого вченого-кримінолога А.М. Бабенка²⁴⁰.

З цією метою були проведені розрахунки інтенсивності крадіжок (ст. 185 КК) та наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) по 24 областях

²⁴⁰ Бабенко А.М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області/А.М.Бабенко//Вісник Асоціації Кримінального права України. – 2017. - № 2(9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf. – Назва з екрану.

України та м. Києві на підставі достовірних даних щодо кількості облікованих злочинів за відповідний період та відповідної чисельності населення за кожен рік [Додаток В.9]. Для визначення чисельності населення в підконтрольних Україні районах Донецької та Луганської областей у 2015-2017 рр. також був проведений відповідний розрахунок.

Ранжовані ряди за кожен рік для кожної із систем значень «х» (крадіжки) та «у» (наркозлочини) включали 25 перемінних (n), що відображали 24 області та м. Київ. На підставі цього були визначені різниці рангів (d_i), які було возведено у квадрат (d^2) та здійснений розрахунок їхньої суми ($\sum d^2$).

Під час розрахунків ми дотримувалися правил та алгоритму, який пропонує професор А.М. Бабенко²⁴¹, а саме:

- 1) ранжування кожної із груп ознак здійснювалося за зростанням;
- 2) визначення різниці рангів кожної пари значень, які зіставлялися, здійснювалося за формулою: $d_i = d_x - d_y$;
- 3) зведення у квадрат різниці d_i і розрахунок загальної суми: $\sum d^2$.

Після цього був розрахований коефіцієнт рангової кореляції Спірмена за формулою:

$$r = 1 - 6 \frac{\sum d^2}{n^3 - n}$$

Додатково, базуючись на визначеній інтенсивності вчинення крадіжок і наркозлочинів по окремих областях України, був здійснений розрахунок коефіцієнту кореляції Карла Пірсона за допомогою функції програми Microsoft Excel «ПІРСОН» [Додаток В.9]. Необхідність проведення такого додаткового розрахунку обумовлена тим, що результати розрахунку коефіцієнту Спірмена можуть бути не об'єктивними, коли спостерігається нерівномірний розподіл значень вимірюваних величин та велика різниця між ними, про що зазначають вчені-соціологи²⁴². У нашому випадку розраховані значення інтенсивності вчинення крадіжок і наркозлочинів як раз і мають суттєву різницю.

Аналізуючи одержані коефіцієнти кореляції інтенсивності облікованих крадіжок та наркозлочинів в динаміці за 2009-2017 рр.

²⁴¹ Там само.

²⁴² Гостенина В.И. Особенности применения корреляционного анализа в социологических исследованиях / В.И. Гостенина, К.С. Карандин // «Экономика. Социология. Право»: научный журнал. – 2017. - № 4 (8). – С. 73-81. - С. 75.

можна побачити відхилення від ustalених значень. Так, у 2009-2014 рр. цей коефіцієнт (по Пірсону) дорівнював 0,66-0,68. Помітне відхилення від цього значення у сторону зменшення (0,57) відбулося у 2015 році, що можна побачити в таблиці.

Рік	Коефіцієнт кореляції Спірмена (розрахований вручну)	Коефіцієнт кореляції Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel)
2009	0,7361538462	0,673669
2010	0,7469230769	0,687599
2011	0,7284615385	0,681352
2012	0,7307692308	0,663624
2013	0,7469230769	0,671523
2014	0,8246153846	0,662723
2015	0,6530769231	0,57227
2016	0,4484615385	0,375946
2017	0,5661538462	0,460056

Табл. 2. Одержані коефіцієнти кореляції інтенсивності облікованих крадіжок та наркозлочинів за 2009-2017 рр. [Додаток В.9].

Як бачимо, між інтенсивністю вчинення крадіжок та наркозлочинів існує значна пряма кореляційна залежність, що була сталою та суттєво не змінювалася до 2015 року.

Вважаємо, що основним фактором, що вплинув на зменшення зазначеного коефіцієнту кореляції у 2015 році є ліквідація підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків (22 жовтня 2015 року). Це підтверджується аналізом динаміки виявлених крадіжок і наркозлочинів по місяцях 2015 року²⁴³. Так, у наведеній нижче таблиці спостерігається щомісячне зростання облікованих злочинів, де кількість наркозлочинів в середньому зростає на 2-3 тисячі на місяць. Проте у листопаді та грудні цей приріст зменшується до 1,2-1,4 тисяч, що по термінам збігається з дією вказаних вище факторів. Варто

²⁴³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2015 р. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

також звернути увагу на суттєве зменшення у листопаді-грудні 2015 року приросту виявлених злочинів, передбачених ст. 307 КК України (незаконний збут), яким у переважній мірі протидіяли саме підрозділи БНОН. Так приріст цього виду злочинів зменшився приблизно до 100 та не змінився на початку наступного 2016 року.

Місяці	Обліковані крадіжки	Обліковані наркозлочини у	У т.ч. за ст. 307 КК України
За січень	26 608	3 437	1 045
За січень-лютий	51 283	6 142	1 926
За січень-березень	78 990	8 541	2 752
За січень-квітень	103 969	10 560	3 379
За січень-травень	128 027	12 032	3 892
За січень-червень	141 556	14 129	4 364
За січень-липень	165 009	16 831	4 898
За січень-серпень	184 743	18 735	5 321
За січень-вересень	199 439	20 834	5 797
За січень-жовтень	218 436	22 654	6 173
За січень-листопад	242 866	24 083	6 293
За січень-грудень	273 629	25 325	6 390

Табл. 3. Динаміка виявлених крадіжок і наркозлочинів по місяцях 2015 р.

Не може не турбувати сучасний стан кількості виявлених фактів незаконного збуту (ст. 307 КК України) та їхньої питомої ваги у структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (ст.ст. 305-327 КК). Як видно з розрахунків у таблиці питома вага незаконного збуту у структурі наркозлочинів у 2013 році різко зменшилася з 30,3 % до 14,9 %, в 2016 році вона склала 5,3 %, в 2017 – 11,7 %.

Рік	Кількість облікованих наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК)	з них Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК)	з них збут	Питома вага незаконного збуту у структурі наркозлочинів
2007	63 838	17 140	16 297	25,5 %
2008	63 666	16 965	16 143	25,4 %
2009	57 624	16 672	15 974	27,7 %
2010	56 878	16 955	16 246	28,6 %
2011	53 206	16 318	15 578	29,3 %
2012 (по 20.11.2012)	45 322	14 363	13 712	30,3 %
2013	33 180	9 144	4 937	14,9 %
2014	30 045	8 264	5 399	18 %
2015	25 325	6 390	4 284	16,9 %
2016	22 217	1 983	1 172	5,3 %
2017	27 912	4 557	3 264	11,7 %

Табл. 4. Динаміка виявлених наркозлочинів за 2007-2017 рр. [Додаток В.11]

Аналізуючи ці показники в динаміці за 2007-2017 р. стає зрозумілим, що на фоні істотного зменшення кількості облікованих наркозлочинів справжній рівень латентності незаконного збуту є занадто високим. Вочевидь, що діяльність підрозділів кримінальної поліції з виявлення незаконного збуту є незадовільною та потребує поліпшення.

Маємо підсумувати, що суттєве зменшення ступеня (коефіцієнтів) кореляції інтенсивності крадіжок та наркозлочинів у 2015-2017 роках є свідченням високого рівня латентності наркозлочинів та незадовільної роботи Національної поліції з їхнього виявлення. Основним фактором, що вплинув на зниження ефективності цієї діяльності, є ліквідація 22 жовтня 2015 року підрозділів боротьби з

незаконним обігом наркотиків МВС України. Тож при прийнятті відповідних нормативно-правових актів про внесення змін у структуру кримінальної поліції доцільно враховувати, що вони невідворотно впливають на стан та динаміку злочинності.

Новостворений у структурі Національної поліції Департамент протидії наркозлочинності є істотно меншим за чисельністю від УБНОН та не виконує покладені на нього функції на рівні міських та районних відділів Національної поліції України. Означене вимагає або вжиття організаційно-правових заходів щодо налагодження роботи підрозділів протидії наркозлочинності на рівні міськрайвідділів, або посилення роботи інших підрозділів кримінальної поліції на цьому рівні в напрямку протидії наркозлочинності.

У контексті питань протидії підрозділами кримінальної поліції незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів зазначимо, що ефективності цієї діяльності аж ніяк не сприяють положення чинного КПК України. Власне проблема полягає у їхній суперечливості та неоднозначному розумінні їх оперативними працівниками, слідчими, прокурорами та суддями. Мова йде про положення ст. 271 КПК України, що визначає порядок та умови проведення контролю за вчиненням злочину. Так, з одного боку, ч. 1 ст. 271 КПК визначає таку форму контролю за вчиненням злочину як оперативна закупка, що за своєю природою носить яскраво виражений провокаційний характер. З іншого боку, ч. 3 ст. 271 КПК забороняє під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття²⁴⁴. У протилежному випадку, як визначає законодавець, здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Питання застосування положень ч. 3 ст. 271 КПК України висвітлювалися у працях вітчизняних вчених і дослідників, зокрема М. А. Погорецького, О. М. Дроздова, С. Б. Фоміна, С. О. Шульгіна й інших. Разом з тим, у теорії не приділялася увага проблемі відповідності ч. 3 ст. 271 КПК України практиці Європейського суду з прав людини, а також деструктивному впливу цих положень на

²⁴⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 03.07.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

сучасний стан проведення оперативних закупок наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Варто звернути увагу на те, що чинна редакція ч. 3 ст. 271 КПК України є недосконалою, наведемо її зміст: «Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем».

Не складно помітити, що в зазначених положеннях спостерігається надмірне нагромадження окремих речень і словосполучень, що створює можливість спотвореного тлумачення терміну «провокувати (підбурювати)» (особу на вчинення злочину), що, у свою чергу, ускладнює відмежування правомірних дій працівників поліції від неправомірних при проведенні ними контролю за вчиненням злочину. Така недосконала редакція виключає ефективне застосування оперативних закупок у практичній діяльності Національної поліції, штучно створює проблеми допустимості одержаних доказів, та не відповідає позитивній практиці Європейського суду з прав людини.

Наявність цієї проблеми підтверджується результатами вибіркового експертного опитування 32 слідчих та оперативних працівників Національної поліції в м. Одеса, які мають значний досвід проведення оперативних закупок. Останні стверджують, що положення ч. 3 ст. 271 КПК України є необґрунтованими та такими, що унеможливають ефективне документування незаконного збуту наркотиків, що, у свою чергу, провокує вчинення цих злочинів і негативно позначається на криміногенній обстановці в цілому.

При цьому у респондентів відсутня єдина думка з приводу того, які саме дії відповідно до КПК України є провокуванням (підбурюванням) особи на вчинення злочину при проведенні заходів із контролю за вчиненням злочину. Значна частина фахівців у галузі кримінального процесу²⁴⁵ схильна розуміти під провокуванням

²⁴⁵ Дроздов О.М. Актуальні питання здійснення захисту від провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину у світлі практики Європейського суду з прав людини / О.М. Дроздов // Вісник. Кримінального судочинства. - 2016. - № 2. - С. 31-44. – С. 34, 36, 42.; Шульгін С.О. Провокація (підбурювання) особи на вчинення злочину працівниками правоохоронного органу як підстава для закриття кримінального провадження або постановлення виправдувального вироку / С.О. Шульгін // Вісник кримінального судочинства. - 2017. - № 1. - С. 96-103. – С. 99. та ін.

(підбурюванням) таку поведінку працівників правоохоронних органів чи їхніх негласних працівників, що виходить за межі пасивного встановлення обставин злочину або пасивного спостереження за злочиним. Тож прояв ними будь-якої активності чи ініціативи розглядається як ознака провокації (підбурювання), що у світлі рішень Європейського суду з прав людини визнається порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод²⁴⁶ (через порушення принципу справедливості) та порушенням ч. 3 ст. 271 КПК України. Наслідком такого порушення, як можна здогадатися, є визнання одержаних за результатами проведення контролю за вчиненням злочину доказів недопустимими.

Такого роду поспішний хід думок викликає цілком очікуване питання: як працівникам поліції провести оперативну закупку, не допускаючи будь-якого прояву ініціативи з боку покупця (напр. ініціативи в контактах, пропозиції продати йому наркотики), та чи можливо це здійснити взагалі? Для відповіді на це питання змодельуємо типову ситуацію із документування незаконного збуту наркотиків, ґрунтуючись на власному досвіді спостереження за цими процесами до набуття чинності КПК України у 2012 році.

Припустимо, що у м. Одеса проживає гр-н Сідоров, який систематично за місцем мешкання збуває наркотичний засіб власного виготовлення вузькому колу осіб: Іванову, Петрову, Ніколаєву та Нікітіну. Про незаконну діяльність Сідорова стає відомо працівникам поліції, які зобов'язані вжити заходів щодо документування незаконного збуту наркотиків шляхом проведення оперативної закупки в межах оперативно-розшукової справи або кримінального провадження. З цією метою після вжиття відповідних підготовчих дій працівники поліції мають направити під легендою до Сідорова свого покупця, яким може бути як особа із зазначеного вище вузького кола, наприклад Ніколаєв, так і стороння особа. У будь-якому разі такий особі-покупцю доведеться пояснити мету візиту Сідорову, що полягає у придбанні наркотиків.

А тепер, увага, питання: як покупцю безпосередньо придбати наркотики у Сідорова, щоб не спровокувати останнього на вчинення злочину? Адже Сідоров запитає в покупця, чого він до нього прийшов.

²⁴⁶ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : [Електронний ресурс] : прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

І якщо покупець відповість, що хоче придбати наркотики, виявивши таким чином власну ініціативу, то автоматично він провокує (підбурює) Сідорова на вчинення злочину, що згідно ч. 3 ст. 271 чинного КПК робити забороняється. Напрошується іронічний висновок: щоб уникнути провокації покупець має чекати, доки фігурант сам не запропонує придбати наркотики, що у практичній діяльності уявити доволі складно.

Описана вище ситуація, коли ініціатива у придбанні наркотиків виходить від покупця, була характерна для абсолютної більшості оперативних закупок, що проводилися до набуття чинності КПК України у 2012 році. Згідно ж ч. 3 ст. 271 чинного КПК провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину при проведенні оперативної закупки заборонено. І виявлення безпосереднім покупцем особистої ініціативи у придбанні наркотиків може бути розтлумачено як провокація (підбурювання) на вчинення незаконного збуту.

За результатами проведеного вибіркового експертного опитування 32 слідчих та оперативних працівників Національної поліції в м. Одеса, які мають значний досвід проведення оперативних закупок було з'ясовано, що на сьогоднішній день працівники прокуратур вимагають, щоб при проведенні оперативної закупки ініціатива у купівлі наркотиків виходила не від покупця, а від продавця. На думку працівників поліції такого роду вимоги значно ускладнюють документування незаконного збуту наркотиків, роблячи вирішення цього завдання у багатьох випадках неможливим.

У свою чергу, зазначена вище позиція працівників прокуратури, яких ми теж опитали, є неформальною та обумовлена наступними обставинами. По-перше, прокурори не бажають займатися відмежуванням законної форми проведення оперативної закупки від провокації (підбурювання), адже у практичній діяльності із цим виникає багато складнощів, тому вони йдуть по шляху найменшого спротиву і вимагають, щоб при проведенні оперативної закупки ініціатива у купівлі наркотиків виходила виключно від продавця. По-друге, позиція прокурорів багато в чому зумовлена позицією суддів м. Одеси, які в останні роки системно визнають невинуватими та виправдовують осіб, обвинувачених у вчиненні незаконного збуту наркотиків (ст. 307 КК України).

Як приклад, Малиновський районний суд м. Одеси (справа № 521/18730/13-к, провадження 1-кп/521/99/16) вироком від 11 липня 2016 року ухвалив визнати невинуватим та виправдати Особа_3 за

пред'явленим обвинуваченням у вчиненні злочинів, передбачених ст. 307 ч. 2 КК України. Мотивування суду було наступним: «Приймаючи до уваги ... що обвинувачення ґрунтується лише на показаннях закупника, який діючи за вказівкою працівників міліції два рази звернувся до ОСОБА_3 з проханням продати йому психотропну речовину, можливо зробити висновок, що саме працівники міліції спровокували вчинення кримінальних правопорушень, та обвинувачений не вчинив би жодних дій направлених на збут психотропної речовини без втручання працівників міліції та їх агента»²⁴⁷. У даному випадку прохання покупця продати йому психотропну речовину розглядалося судом як провокація та порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Але чи дійсно виявлення ініціативи покупцем при проведенні оперативної закупки є провокуванням (підбурюванням) особи на вчинення злочину? Звернемося до практики Європейського суду з прав людини, адже згідно ч. 5 ст. 9 КПК України саме з урахуванням цієї практики застосовується кримінальне процесуальне законодавство України. Аналізуючи окремі рішення Європейського суду з прав людини варто звернути увагу на те, що термін «провокувати» (англ. «to provoke») у висновках Європейського суду офіційно не вживається. Замість нього вживається термін «підбурювати» («to instigate», «to incite»), який у основоположних рішеннях²⁴⁸ застосовується у нерозривній єдності з посиланням на наявність підстав вважати, що без стороннього втручання злочин не було б вчинено.

Зокрема у рішенні «Тейксейра де Кастро проти Португалії» від 9.06.1998 р., на яке Європейський суд часто посилається в інших своїх рішеннях, йдеться про наступне: «... дії двох працівників поліції вийшли за межі функцій таємних агентів і *підбурили* особу на вчинення злочину, і немає жодних підстав припускати, що без їхнього

²⁴⁷ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // Веб-сайт Державного підприємства «Інформаційні судові системи» / 08 січня 2016 року. - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.

²⁴⁸ Case of Teixeira de Castro v. Portugal [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. - Режим доступу : https://hudoc.echr.coe.int/eng#_ftn1. - Пп. 33, 39.; Case of Vanyan v. Russia [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. - Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-71673\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\). - Пп. 39, 47. та ін.

втручання злочин було б учинено»²⁴⁹. Звертаємо увагу, що для встановлення факту підбурювання для Європейського суду першорядне значення має визначення ймовірності вчинення злочину відповідною особою за умови відсутності втручання з боку працівників поліції або інших осіб, що діють за їхнім завданням.

Саме у такому світлі у рішенні «Ваньян проти Росії» від 15.12.2005 р. Європейський суд надає визначення терміну «підбурювання»: «Якщо діяльність таємних агентів *підбурила* на вчинення злочину і немає підстав припускати, що злочин був би вчинений без їхнього втручання, то це виходить за межі діяльності таємних агентів і може бути визначено як *підбурювання*» (англ. «*incitement*»)²⁵⁰. Цілком логічно, що у протилежному випадку, коли є підстави припускати, що злочин був би вчинений особою і без стороннього втручання, факт підбурювання відсутній.

Цікаво, що у рішенні «Худобін проти Російської Федерації» від 26.10.2006 р. Європейський суд поряд з терміном «*incitement*» (пер. «підбурювання») застосовує термін «*entrapment*», що перекладається як «захоплення», «пастка» та протиставляється законній слідчій діяльності. Зокрема, в змісті рішення це виглядає наступним чином: «По суті, хоча в цій справі в національному суді були підстави підозрювати, що мала місце *пастка*, суд не проаналізував відповідні фактичні і правові обставини, що могли б допомогти відрізнити *пастку* від законної форми слідчої діяльності»²⁵¹. Про сутність такої поліцейської «пастки» (англ. «*entrapment*») буде йти мова нижче.

У рішенні «Раманаускас проти Литви» від 5.02.2008 р. також вживається термін «підбурювати», а висновки Європейського суду виглядають наступним чином: «Усвідомлюючи важливість та складність вирішення завдань розслідування злочинів, Суд вважає, що A.Z. та V.S. *підбурили* заявника до вчинення злочину, за який його

²⁴⁹ Case of Teixeira de Castro v. Portugal [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : https://hudoc.echr.coe.int/eng#_ftn1. – П. 39.

²⁵⁰ Case of Vanyan v. Russia [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-71673"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). – П. 47.

²⁵¹ Case of Khudobin v. Russia [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-77692"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). – Пп. 133, 137.

було засуджено, і що немає підстав уважати, що він вчинив би його без їхнього втручання»²⁵². Додатково у п. 55 цього рішення роз'яснюється, що підбурювання з боку поліції має місце тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються розслідуванням злочинної діяльності у пасивній формі (тобто пасивною негласною фіксацією злочину), а впливають на суб'єкта, підбурюючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений.

З аналізу зазначених вище рішень яскраво видно, що термін «*підбурювання*» (в контексті порушення п.1 ст.6 Конвенції) характеризується наявністю двох обов'язкових ознак:

1) вчинення злочину відповідною особою є наслідком впливу (втручання) з боку працівників правоохоронних органів або осіб, які діють за їхнім завданням;

2) наявність підстав припускати, що без їхнього втручання злочин не було б учинено.

Вельми схожими є роз'яснення для прокурорів Міністерства юстиції США з приводу підбурювання до вчинення злочину - так званої поліцейської «пастки» (англ. «*entrapment*»). З посиланням на судові прецеденти (Jacobson проти Сполучених Штатів, 503 U.S. 540, 548 (1992); Mathews v. Сполучені Штати, 485 U.S. 58, 63 (1988)) чітко визначені обов'язкові елементи такої «пастки»:

1) підбурювання уряду до вчинення злочину;

2) відсутність у обвинуваченого схильності до вчинення кримінальної поведінки²⁵³.

У роз'ясненнях²⁵⁴ зазначається, що з цих двох елементів відсутність або наявність «схильності» є більш важливим елементом для визначення того, чи мало місце підбурювання на вчинення злочину. Згідно вказаного роз'яснення «проста пропозиція про вчинення злочину не є підбурюванням. ... навпаки, підбурювання вимагає виявлення, принаймні, переконання або слабого примушування, United States v. Nations, 764 F.2d 1073, 1080 (5th Cir.

²⁵² Case of Ramanauskas v. Lithuania [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"tabview\":\"document\"},\"itemid\":\"001-84935\"}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\). – П. 73.

²⁵³ U.S. Attorneys' Manual : 645. Entrapment - Elements [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства юстиції США. - Режим доступу : <https://www.justice.gov/usam/criminal-resource-manual-645-entrapment-elements>.

²⁵⁴ Там само.

1985)»²⁵⁵. «Готовність вчинити злочин», наприклад, коли підсудний негайно приймає пропозицію таємного агента про купівлю чи продаж наркотиків, може свідчити про схильність»²⁵⁶.

Виходячи з цього, існуюча у США система критеріїв, що дозволяють відмежувати підбурювання від правомірних дій працівників правоохоронних органів, надає можливість на законних підставах провокувати осіб, схильних до вчинення злочинів. Якщо ж працівники правоохоронних органів підбурюють особу до вчинення злочину, який вона не мала намір вчиняти, то їхні дії є неправомірними та розглядаються як втягнення в «пастку» (англ. «entrapment»).

Такий хід думок якнайкраще відповідає принципу справедливості, закладеному у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Дійсно, американською судовою системою справедливо визнається, що працівники правоохоронних органів не можуть штучно створювати кримінальні явища, вселяти у свідомість невинної людини думку про вчинення злочину, а потім спонукати до вчинення злочину з тим, щоб її викрити і переслідувати в судовому порядку²⁵⁷. Разом з тим, ця теза не застосовується щодо тих осіб, які є «схильними» до вчинення злочину, тобто мають намір вчинити злочин.

Виходячи з цього, прояву однієї лише ініціативи покупцем щодо придбання наркотиків при проведенні оперативної закупки явно недостатньо для визнання дій працівників поліції порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції. Додатково повинні мати місце підстави припускати, що без стороннього втручання злочин не було б учинено. В окремих рішеннях Європейського суду з прав людини²⁵⁸ містяться приклади

²⁵⁵ Там само.

²⁵⁶ Там само.

²⁵⁷ U.S. Attorneys' Manual : 645. Entrapment - Elements [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства юстиції США. - Режим доступу : <https://www.justice.gov/usam/criminal-resource-manual-645-entrapment-elements>.

²⁵⁸ Case of Teixeira de Castro v. Portugal [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. - Режим доступу : https://hudoc.echr.coe.int/eng#_ftn1; Case of Vanyan v. Russia [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. - Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-71673"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{); Case of Ramanauskas v. Lithuania [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. - Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-84935"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{); та ін.

таких підстав, зокрема: відсутність будь-яких об'єктивних підозр, що заявник брав участь у злочинній діяльності або виявляв схильність до вчинення злочинів; кількість наркотиків, знайдених в особі, не перевищує кількість, що була запрошена покупцем; повторення пропозиції покупцем про продаж наркотиків, незважаючи на початкову відмову заявника, наполегливе підбурювання тощо.

Разом з тим, доцільно виділити ті підстави, що свідчать про намір особи вчинити незаконний збут наркотиків незалежно від впливу (втручання) з боку працівників поліції, а саме:

- факт вилучення у підозрюваного значних об'ємів чи великої кількості наркотиків, що не є характерним для особистого вживання і доводить намір вчинити збут, а також розфасовка наркотиків;
- факт вилучення у підозрюваного такої кількості наркотиків, яка суттєво перевищує кількість, що запросили поліцейські або їхні негласні працівники;
- факт того, що підозрюваний сам не вживає наркотики, проте незаконно зберігає значні їх об'єми чи велику кількість;
- встановлення двох або більше осіб, яким підозрюваний окремо збув наркотики;
- встановлення декількох окремих епізодів незаконного збуту наркотиків, що доводять системний характер незаконного збуту підозрюваним;
- розміщення оголошення в мережі «Інтернет» про збут наркотиків, виявлення наміру вчинити збут наркотиків іншим чином тощо.

За наявності зазначених підстав, що підтверджується доказами по кримінальному провадженню, можна одностайно стверджувати, що підозрюваний мав намір вчинити збут наркотиків незалежно від впливу з боку працівників поліції або осіб, які діють за їхнім завданням, а тому порушення п. 1 ст. 6 Конвенції в частині «підбурювання» буде відсутнім.

Окремо слід визначити, які саме активні дії працівників правоохоронних органів або осіб, які діють за їхнім завданням, можуть підбурювати особу на вчинення злочину, зокрема незаконного збуту наркотиків. На наше переконання, при визначенні таких дій доцільно керуватися положеннями п. 4 ст. 27 КК України²⁵⁹, в якому

²⁵⁹ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 5 квітня 2001 р. : за станом на 06.12.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

перелічені основні способи підбурювання, зокрема умовляння, підкуп, погроза, примус або схиляння іншим особи до вчинення злочину. Характеристика цих способів схиляння присутня у будь-якому науково-практичному коментарі КК України, проте відзначимо, що незалежно від способу (умовляння, примус та ін.) підбурювання до вчинення злочину обов'язково передбачає збудження бажання, рішучості вчинити злочин²⁶⁰. Підбурювання може мати місце лише тоді, коли в особи було відсутнє бажання вчинити незаконний збут наркотиків і воно з'явилося внаслідок втручання працівників поліції або осіб, які діють за їхнім завданням. Тобто, виходячи з теорії кримінального права, якщо особа мала намір (бажання) вчинити збут наркотиків до моменту виявлення покупцем особистої ініціативи у придбанні наркотиків, то підбурюванням така ініціатива не вважається.

Виходячи з цього, доцільно запропонувати *критерії відмежування* правомірних дій працівників поліції при проведенні оперативної закупки від неправомірних, коли має місце провокація (підбурювання) на вчинення злочину. Переконані, що наявність або відсутність факту провокування (підбурювання) на вчинення злочину можна встановити шляхом визначення моменту виникнення наміру в особи вчинити злочин, а також причинно-наслідкового зв'язку між учиненим злочином та впливом (сприянням) з боку слідчого.

Так, *за відсутності провокації (підбурювання)* намір на вчинення збуту наркотиків, як правило, виникає до контакту особи зі слідчим (або особи, яка діє за його завданням), та може виявлятися у висловлюванні бажання вчинити збут наркотиків, готуванні до злочину, коли особа купує значну кількість сировини для виготовлення наркотиків, обладнання, або ж виготовляє їх, вирощує, розфасовує, або ж купує значну кількість наркотиків і їх незаконно зберігає і т.ін. У практичній діяльності момент виникнення наміру в особи можна довести через виявлення додаткових епізодів незаконного збуту. Слід враховувати, що у більшості випадків незаконного збуту прямий умисел в особи на вчинення злочину виникає задовго до реалізації об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 307 КК України, та може носити невизначений

²⁶⁰ Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.]; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. - С. 198.

(неконкретизований) характер по відношенню до покупця (ним може виявитися будь-хто, хто висловить бажання придбати наркотики).

У той же час, *наявність факту провокації (підбурювання)* характеризується виникненням в особи наміру вчинити збут наркотиків внаслідок звернення або іншого впливу з боку слідчого (або особи, яка діє за його завданням), коли особа вживає підготовчі дії до вчинення злочину після такого контакту. У цьому випадку умисел в особи на вчинення незаконного збуту носить визначений (конкретизований) характер по відношенню до покупця (ним є особа, яка викликала намір вчинити злочин).

Запропоновані нами критерії відмежування правомірних дій при проведенні оперативної закупки від неправомірного провокування (підбурювання) є розумними і зрозумілими, що обумовлює доцільність їх упровадження у діяльність працівників кримінальної поліції, слідчих, прокурорів та суддів.

Таким чином, положення ч. 3 ст. 271 КПК України потребують розумного і збалансованого урахування інтересів органів досудового розслідування в частині ефективного проведення заходів із контролю за вчиненням злочинів та інтересів людини не зазнавати від цих органів провокування (підбурювання) на вчинення злочину з метою його подальшого викриття. При цьому не можна вважати провокуванням (підбурюванням) на вчинення злочину виявлення ініціативи покупцем у придбанні наркотиків під час проведення оперативної закупки, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що відповідна особа готує або вчиняє злочин та він буде учинений незалежно від дій покупця. У такому випадку метою виявлення ініціативи покупцем є не підбурення особи на вчинення незаконного збуту, який і без того буде учинений, а спрямування поведінки цієї особи в напрямку негласної фіксації її протиправних дій. Подібного роду дії покупця не можуть бути визнані порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а одержані за результатами проведення оперативної закупки докази є допустимими з позиції ст.ст. 86, 87 КПК України.

В силу надмірного нагромадження окремих речень і словосполучень чинна редакція ч. 3 ст. 271 КПК України допускає можливість спотвореного тлумачення терміну «провокувати (підбурювати)», що обумовлює доцільність більш чіткого її формулювання відповідно до основоположних рішень Європейського суду з прав людини. З цією метою доцільно спростити текст,

сформулювавши положення ч. 3 ст. 271 КПК України наступним чином:

«Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, **коли намір у цієї особи вчинити злочин виникає внаслідок сприяння з боку слідчого. Так само** забороняється з цією самою метою впливати на поведінку особи насильством, погрозами, шантажем».

Упевнені, що за такого формулювання ч. 3 ст. 271 КПК у практичній діяльності буде набагато легше визначати правомірність дій працівників поліції при проведенні оперативної закупки та встановлювати наявність (відсутність) факту провокування (підбурювання) на вчинення злочину.

Післямова

1. На сьогодні спостерігається невідповідність положень чинного КПК України, що визначають повноваження оперативних підрозділів, об'єктивному стану речей у правоохоронній практиці, адже вони не визначають основне завдання цих підрозділів - виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили. Зазначене завдання виконувалося відповідними суб'єктами в інтересах кримінального судочинства протягом багатьох десятиріч, а той сторіч, тож необґрунтована відсутність посилок у КПК на його реалізацію призводить до зниження ефективності діяльності кримінальної поліції у кримінальному провадженні, яка на сьогоднішній день переважно зводиться до пасивного виконання доручень слідчого, прокурора, як це і передбачено ст. 41 КПК України.

Ефективне вирішення завдань кримінального судочинства потребує докорінних змін у правоохоронній системі, наслідування позитивної практики розвинених демократичних країн та надання працівникам кримінальної поліції статусу слідчих, уповноважених проводити досудове розслідування. Одночасно підрозділи кримінальної поліції мають залишатися суб'єктами оперативно-розшукової діяльності відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Незалежно від того, яким чином керівництво Національної поліції вирішить упроваджувати інститут «детективів», утворюючи нові структурні підрозділи детективів чи реформуючи вже існуючі, ці суб'єкти по своїй суті являтимуться кримінальною поліцією, що у багатьох державах світу є органом досудового розслідування.

2. Положення чинного законодавства помилково не визначають кримінальну поліцію як основного суб'єкта, який веде боротьбу з організованою злочинністю, що не дозволяє поліції використовувати можливості, передбачені Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Втім, характер злочинів, яким протидіють окремі підрозділи кримінальної поліції (протидії наркозлочинності, боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, захисту економіки та ін.) обумовлює їхнє центральне місце у сфері боротьби з організованою злочинністю, що вимагає належного відображення у чинному законодавстві.

3. Негласна діяльність кримінальної поліції не в повній мірі

відповідає суспільній моралі, адже при її здійсненні мають місце сумнівно моральні вчинки (приховування справжніх відомостей про особу, приховування справжньої мети контакту, обман, дезінформація, провокація на вчинення певних тактично обумовлених дій та ін.). Проте такі дії варто вважати правомірними і розглядати їх як моральний (етичний) компроміс, на який держава вимушена йти для досягнення вищої суспільно корисної мети – боротьби зі злочинністю та відновлення прав і законних інтересів громадян, що були порушені внаслідок кримінальних правопорушень.

4. На законодавчому рівні мають бути передбачені питання матеріальної винагороди особам, які залучаються до негласного співробітництва, за виконання ними окремих завдань, надання важливих для суспільства та держави відомостей, участь у проведенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, коли існує ризик бути викритим, постраждати від помсти або відчувати на собі інші негативні наслідки. Недостатній рівень фінансування, що спостерігається на сьогоднішній день, не дозволяє належним чином заохочувати негласних працівників та, як наслідок, провокує працівників кримінальної поліції на всілякі зловживання й учинення корупційних дій.

5. Положення ст. 41 КПК України сформульовано некоректно, адже не враховують увесь спектр завдань, що фактично виконуються оперативними підрозділами кримінальної поліції у кримінальному провадженні під час його оперативного супроводження, а саме:

- встановлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень;
- проведення заходів пошукового характеру, які не потребують отримання дозволу або погодження зі слідчим, прокурором чи слідчим суддею;
- розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду;
- виконання доручень слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- вирішення завдань із подолання протидії розслідуванню та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;
- встановлення причин та умов вчинення злочинів та вирішення інших завдань кримінального провадження.

6. На сьогоднішній день підрозділи кримінальної поліції позбавлені реальної можливості самостійно проводити зняття інформації з

транспортних телекомунікаційних мереж та вимушені звертатися по допомогу до відповідних підрозділів СБУ, що утворює можливі корупційні ризики, бюрократичну тяганину, позбавляє оперативності, призводить до необґрунтованої втрати часу, що негативно позначається на ефективності досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

Ч. 4 ст. 263 КПК України має передбачати не лише обов'язок уповноважених підрозділів Національної поліції здійснювати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, а і забезпечувати наявність у них відповідних технічних можливостей незалежно від інших правоохоронних органів.

7. Оперативні підрозділи кримінальної поліції відповідно до положень КПК України виконують ряд важливих повноважень:

- здійснюють слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, та приймають участь у тих, що проводяться слідчим, прокурором;
- здійснюють негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора;
- здійснюють розшук підозрюваного за постановою слідчого, прокурора та обвинуваченого за ухвалою суду;
- затримують осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення;
- формують матеріали оперативно-розшукової діяльності, що можуть використовуватися як докази та слугувати підставою для початку досудового розслідування;
- здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії під час судового провадження за дорученням суду.

Підрозділи кримінальної поліції також виконують завдання, що безпосередньо не передбачені нормами КПК України, зокрема здійснюють оперативне супроводження кримінального провадження. Усі зазначені вище функції на сьогоднішній день виконуються оперативними підрозділами кримінальної поліції у повному обсязі, а відсутність посилань на їх здійснення у положеннях ст. 41 КПК України обумовлює необхідність внесення відповідних змін та доповнень.

8. За умов відсутності в Україні дієвої програми захисту свідків підрозділи кримінальної поліції виявляються центральним суб'єктом забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, що мають відповідні можливості та досвід забезпечення конфіденційності

відомостей про осіб, узятих під захист, та проведення короткочасного фізичного захисту таких осіб, як по оперативно-розшукових справах, так і у межах досудового розслідування та судового розгляду. Форми та методи діяльності кримінальної поліції мають використовуватися також при запровадженні та застосуванні довготривалих заходів безпеки (переселення в інше місце проживання, заміна документів, зміна зовнішності тощо) незалежно від того, у якій структурі буде функціонувати відповідний підрозділ (орган), відповідальний за реалізацію цих заходів безпеки.

9. Суттєве зменшення ступеня кореляції інтенсивності крадіжок і наркозлочинів у 2015-2017 роках є свідченням високого рівня латентності наркозлочинів та незадовільної роботи Національної поліції з їхнього виявлення. Основним фактором, що вплинув на зниження ефективності цієї діяльності, є ліквідація 22 жовтня 2015 року підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України. Означене вимагає або вжиття організаційно-правових заходів щодо налагодження роботи підрозділів протидії наркозлочинності на рівні міськрайвідділів, або посилення роботи інших підрозділів кримінальної поліції на цьому рівні в напрямку протидії наркозлочинності.

Чинна редакція ч. 3 ст. 271 КПК України є недосконалою, адже в силу надмірного нагромадження окремих речень і словосполучень допускає можливість спотвореного тлумачення терміну «провокувати (підбурювати)» (особу на вчинення злочину), що ускладнює відмежування правомірних дій працівників правоохоронних органів від неправомірних при проведенні ними контролю за вчиненням злочину. Таке положення виключає ефективне застосування оперативних закупок у практичній діяльності кримінальної поліції, штучно створює проблеми допустимості одержаних доказів, та не відповідає позитивній практиці Європейського суду з прав людини.

Доцільно спростити текст ч. 3 ст. 271 КПК України та підкреслити, що провокування (підбурювання) особи на вчинення злочину має місце лише у тому випадку, якщо існує причинно-наслідковий зв'язок між виникненням наміру в цієї особи на вчинення злочину та сприянням з боку слідчого.

10. З метою вдосконалення правових засад діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства доцільно внести відповідні зміни та доповнення до КПК України:

- ч. 1 ст. 41 викласти у наступній редакції:

«1. Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України **уповноважені:**

- **здійснювати слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, та приймати участь у тих слідчих (розшукових) діях, що проводяться слідчим, прокурором;**

- **проводити негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора;**

- **здійснювати розшук підозрюваного за постановою слідчого, прокурора та обвинуваченого за ухвалою суду;**

- **затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення;**

- **формувати матеріали оперативно-розшукової діяльності, що можуть бути підставою для початку досудового розслідування та використовуватися як докази у кримінальному провадженні;**

- **проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії під час судового провадження за дорученням суду;**

- **здійснювати оперативне супроводження кримінальних проваджень та встановлювати осіб, які причетні до вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів;**

- **вирішувати завдання з подолання протидії розслідуванню та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;**

- **встановлювати причини та умови вчинення злочинів та здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом».**

- ч. 2 ст. 41 доповнити наступним реченням:

«Працівники оперативних підрозділів під час оперативного супроводження кримінального провадження мають право надавати слідчому пропозиції щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, здійснювати за власною ініціативою заходи пошукового характеру, які не потребують отримання дозволу або погодження зі слідчим, прокурором чи слідчим суддею».

- ч. 4 ст. 263 викласти у наступній редакції:

«4. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки, **які забезпечуються з цією метою незалежними один від одного технічними можливостями**».

- ч. 3 ст. 271 викласти у наступній редакції:

«Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, **коли намір у цієї особи вчинити злочин виникає внаслідок сприяння з боку слідчого. Так само** забороняється з цією самою метою впливати на поведінку особи насильством, погрозами, шантажем».

**Порівняльна таблиця запропонованих змін та доповнень до
Кримінального процесуального кодексу України**

Зміст чинної норми ч. 1 ст. 41 КПК	Зміст ч. 1 ст. 41 КПК з урахуванням запропонованих пропозицій
1. Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.	1. Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України уповноважені: - здійснювати слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, та приймати участь у тих слідчих (розшукових) діях, що проводяться слідчим, прокурором; - проводити негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора; - здійснювати розшук підозрюваного за постановою слідчого, прокурора та обвинуваченого за ухвалою суду; - затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення;

	- формувати матеріали оперативно-розшукової діяльності, що можуть бути підставою для початку досудового розслідування та використовуватися як докази у кримінальному провадженні; - проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії під час судового провадження за дорученням суду; - здійснювати оперативне супроводження кримінальних проваджень та встановлювати осіб, які причетні до вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів; - вирішувати завдання з подолання протидії розслідуванню та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; - встановлювати причини та умови вчинення злочинів та здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом».
--	---

Зміст чинної норми ч. 2 ст. 41 КПК	Зміст ч. 2 ст. 41 КПК з урахуванням запропонованих пропозицій
2. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.	2. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Працівники оперативних підрозділів під час оперативного супроводження кримінального провадження мають право надавати слідчому пропозиції щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, здійснювати за власною ініціативою заходи пошукового характеру, які не потребують отримання дозволу або погодження зі слідчим, прокурором чи слідчим суддею.

Зміст чинної норми ч. 4 ст. 263 КПК	Зміст ч. 4 ст. 263 КПК з урахуванням запропонованих пропозицій
4. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.	4. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки, які забезпечуються з цією метою незалежними один від одного технічними можливостями. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Зміст чинної норми ч. 3 ст. 271 КПК	Зміст ч. 3 ст. 271 КПК з урахуванням запропонованих пропозицій
3. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.	3. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, коли намір у цієї особи вчинити злочин виникає внаслідок сприяння з боку слідчого. Так само забороняється з цією самою метою впливати на поведінку особи насильством, погрозами, шантажем

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для працівників кримінальної поліції Національної поліції України

Шановні респонденти!

Одеський державний університет внутрішніх справ пропонує Вам анкету, яка містить у собі запитання стосовно правових засад діяльності кримінальної поліції в інтересах кримінального судочинства.

Звертаємося до Вас із проханням ознайомитися із запропонованими запитаннями та відповісти на них шляхом вибору одного або декількох найбільш вірних на Ваш погляд відповідей.

1. Найменування підрозділу, в якому Ви проходите службу:

- 1.1. Карного розшуку.
- 1.2. Протидії наркозлочинності.
- 1.3. Захисту економіки.
- 1.4. Боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.**
- 1.5. Кіберполіції.
- 1.6. Інше (просимо вказати поряд).

2. Місце роботи:

- 2.1. Центральний орган управління НП або міжрегіональні територіальні органи.
- 2.2. ГУНП, УНП України в області.
- 2.3. Відділ поліції ГУНП в області.
- 2.4. Відділення поліції відділу поліції ГУНП в області.

3. Займана посада:

- 3.1. Нач. управління (відділу) ГУНП, УНП.
- 3.2. Заст. нач. управління (відділу) ГУНП, УНП.
- 3.3. Нач. відділу (відділення).
- 3.4. Заст. нач. відділу (відділення).
- 3.5. Старший оперуповноважений.
- 3.6. Оперуповноважений.
- 3.7. Інше (просимо вказати поряд).

4. Ваша освіта:

- 4.1. Вища юридична.
- 4.2. Вища неюридична.
- 4.3. Інше (просимо вказати поряд).

5. Стаж роботи в оперативних підрозділах Національної поліції:

- 5.1. До 1 року.
- 5.2. До 2 років.
- 5.3. Від 2 до 5 років.
- 5.4. Від 5 до 10 років.
- 5.5. Від 10 до 15 років.
- 5.6. Від 15 до 25 років.
- 5.7. Понад 25 років.

6. Як Ви вважаєте, чи потрібно визначити у КПК України повноваження оперативних підрозділів:

- 6.1. Так.
- 6.2. Ні.

7. На Вашу думку, яке завдання оперативних підрозділів під час досудового розслідування є більш важливим:

- 7.1. Виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили.
- 7.2. Виконання доручень слідчого, прокурора.

8. Чи повинні працівники оперативних підрозділів мати повноваження під час досудового розслідування на здійснення окремих процесуальних дій (наприклад, огляд, допит) за власною ініціативою:

- 8.1. Так.
- 8.2. Ні.
- 8.3. Інше (просимо вказати поряд).

9. Як відсутність зазначених повноважень у працівників оперативних підрозділів відбивається на ефективності розкриття і розслідування злочинів:

- 9.1. Позитивно.
- 9.2. Негативно.

9.3. Ніяким чином.

9.4. Інше (просимо вказати поряд).

10. Чи доводилося Вам за власні кошти надавати винагороду негласним працівникам:

10.1. Так.

10.2. Ні.

11. Чи здійснювали Ви оперативне супроводження кримінального провадження:

11.1. Так.

11.2. Ні.

12. Чи заводи́ли Ви справу оперативного супроводження кримінального провадження:

12.1. Так.

12.2. Ні.

13. Які завдання Ви переважно виконували при здійсненні оперативного супроводження кримінального провадження:

13.1. Проводили слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням слідчого, прокурора.

13.2. Вживали заходів пошукового характеру, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин.

13.3. Здійснювали аналітичну діяльність, пов'язана із обробкою, узагальненням одержаних відомостей за результатами проведення процесуальних дій, пошукових та інших заходів.

13.4. Інше (просимо вказати поряд).

14. Чи повинна поліція мати технічні можливості самостійно проводити зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж:

14.1. Так.

14.2. Ні.

15. Як Ви вважаєте, які слідчі (розшукові) дії переважно доручають проводити оперативним підрозділам:

15.1. Допит, одночасний допит двох чи більше осіб (ст.ст. 224-226 КПК).

- 15.2. Пред'явлення для впізнання особи, речей, трупа (ст. 228-230 КПК).
- 15.3. Обшук (ст.ст. 233-236 КПК).
- 15.4. Огляд (ст. 237-239 КПК).
- 15.5. Слідчий експеримент (ст. 240 КПК).
- 15.6. Освідування особи (ст. 241 КПК).
- 15.7. Залучення експерта та проведення експертизи (ст.ст. 242-243 КПК).

16. Які негласні слідчі (розшукові) дії переважно доручають проводити оперативним підрозділам:

- 16.1. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК).
- 16.2. Арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК).
- 16.3. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК).
- 16.4. Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).
- 16.5. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК).
- 16.6. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК).
- 16.7. Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК).
- 16.8. Аудіо- та відео контроль місця (ст. 270);
- 16.9. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК);
- 16.10. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);
- 16.11. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

17. На Вашу думку, яка частка оперативно-розшукових справ (від загальної кількості), внаслідок реалізації яких розпочинаються кримінальні провадження:

- 17.1. Більше 90 %.
- 17.2. Близько 80 - 90 %.
- 17.3. Близько 70 - 80 %.
- 17.4. Близько 60 - 70 %.
- 17.5. Близько 50 - 60 %.
- 17.6. Близько 40 - 50 %.

- 17.7. Близько 30 - 40 %.
- 17.8. Близько 20 - 30 %
- 17.9. Близько 10 - 20 %.
- 17.10. Менше 10 %.

18. Як Ви вважаєте, який суб'єкт на сьогоднішній день у більшій мірі вирішує завдання зі встановлення осіб, які вчинили злочин:

- 18.1. Оперативний підрозділ.
- 18.2. Слідчий.
- 18.3. Прокурор.
- 18.4. Інше (просимо вказати поряд).

19. Чи доводилося Вам проводити слідчі (розшукові) дії або негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням суду (під час судового провадження):

- 19.1. Так.
- 19.2. Ні.

20. Яка основна причина зменшення кількості проведених поліцією за останні роки заходів із контролю за вчиненням злочину, у т.ч. оперативних закупок:

- 20.1. Недосконалість чинного КПК України.
- 20.2. Недосконалість відомчих інструкцій.
- 20.3. Брак досвіду у працівників кримінальної поліції.
- 20.4. Інше (просимо вказати поряд).

21. Чи доцільно в сучасних умовах об'єднати посади слідчих і оперативних працівників (по прикладу поліції зарубіжних країн):

- 21.1. Так.
- 21.2. Ні.
- 21.3. Складно відповісти.
- 21.4. Інше (просимо вказати поряд).

Додаток Б

**Таблиця узагальнення підсумків проведення анкетування
працівників кримінальної поліції Національної поліції**
(анкетування проведено у 2017 р.;
загальна кількість опитаних - 142 особи)

Запитання, відповіді	Результат: відсоток (кількість осіб)
1. Найменування підрозділу, в якому Ви проходите службу:	
1.1. Карного розшуку.	83,1 % (118)
1.2. Протидії наркозлочинності.	5,6 % (8)
1.3. Захисту економіки.	4,9 % (7)
1.4. Боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.	
1.5. Кіберполіції.	6,3 % (9)
1.6. Інше (просимо вказати поряд).	
2. Місце роботи:	
2.1. Центральний орган управління НП або міжрегіональні територіальні органи.	11,3 % (16)
2.2. ГУНП, УНП України в області.	5,6 % (8)
2.3. Відділ поліції ГУНП в області.	83,1 % (118)
2.4. Відділення поліції відділу поліції ГУНП в області.	
3. Займана посада:	
3.1. Нач. управління (відділу) ГУНП, УНП.	
3.2. Заст. нач. управління (відділу) ГУНП, УНП.	
3.3. Нач. відділу (відділення).	3,5 % (5)
3.4. Заст. нач. відділу (відділення).	5,6 % (8)
3.5. Старший оперуповноважений.	52,8 % (75)
3.6. Оперуповноважений.	38 % (54)
3.7. Інше (просимо вказати поряд).	

4. Ваша освіта:	
4.1. Вища юридична.	93,7 % (133)
4.2. Вища неюридична.	4,2 % (6)
4.3. Інше (просимо вказати поряд).	2,1 % (3)
5. Стаж роботи в оперативних підрозділах Національної поліції:	
5.1. До 1 року.	5,6 % (8)
5.2. До 2 років.	14,8 % (21)
5.3. Від 2 до 5 років.	21,8 % (31)
5.4. Від 5 до 10 років.	27,5 % (39)
5.5. Від 10 до 15 років.	18,3 % (26)
5.6. Від 15 до 25 років.	12 % (17)
5.7. Понад 25 років.	
6. Як Ви вважаєте, чи потрібно визначити у КПК України повноваження оперативних підрозділів:	
6.1. Так.	72,5 % (103)
6.2. Ні.	27,5 % (39)
7. На Вашу думку, яке завдання оперативних підрозділів під час досудового розслідування є більш важливим:	
7.1. Виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили.	86,6 % (123)
7.2. Виконання доручень слідчого, прокурора.	13,4 % (19)
8. Чи повинні працівники оперативних підрозділів мати повноваження під час досудового розслідування на здійснення окремих процесуальних дій (наприклад, огляд, допит) за власною ініціативою:	
8.1. Так.	82,4 % (117)
8.2. Ні.	16,2 % (23)
8.3. Інше (просимо вказати поряд).	1,4 % (2)

9. Як відсутність зазначених повноважень у працівників оперативних підрозділів відбивається на ефективності розкриття і розслідування злочинів:	
9.1. Позитивно.	2,8 % (4)
9.2. Негативно.	80,3 % (114)
9.3. Ніяким чином.	18,3 % (26)
9.4. Інше (просимо вказати поряд).	
10. Чи доводилося Вам за власні кошти надавати винагороду негласним працівникам:	
10.1. Так.	95,8 % (136)
10.2. Ні.	5,6 % (8)
11. Чи здійснювали Ви оперативне супроводження кримінального провадження:	
11.1. Так.	97,9 % (139)
11.2. Ні.	3,5 % (5)
12. Чи заводили Ви справу оперативного супроводження кримінального провадження:	
12.1. Так.	75,4 % (107)
12.2. Ні.	24,7 % (35)
13. Які завдання Ви <u>переважно</u> виконували при здійсненні оперативного супроводження кримінального провадження:	
13.1. Проводили слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням слідчого, прокурора.	82,4 % (117)
13.2. Вживали заходів пошукового характеру, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин.	62 % (88)
13.3. Здійснювали аналітичну діяльність, пов'язана із обробкою, узагальненням одержаних відомостей за результатами проведення процесуальних дій, пошукових та інших заходів.	23,9 % (34)
13.4. Інше (просимо вказати поряд).	2,8 % (4)

14. Чи повинна поліція мати технічні можливості самостійно проводити зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж:	
14.1. Так.	90,1 % (128)
14.2. Ні.	11,3 % (16)
15. Як Ви вважаєте, які слідчі (розшукові) дії <u>переважно</u> доручають проводити оперативним підрозділам:	
15.1. Допит, одночасний допит двох чи більше осіб (ст.ст. 224-226 КПК).	97,9 % (139)
15.2. Пред'явлення для впізнання особи, речей, трупа (ст. 228-230 КПК).	40,1 % (57)
15.3. Обшук (ст.ст. 233-236 КПК).	30,3 % (43)
15.4. Огляд (ст. 237-239 КПК).	9,9 % (14)
15.5. Слідчий експеримент (ст. 240 КПК).	
15.6. Освідування особи (ст. 241 КПК).	1,4 % (2)
15.7. Залучення експерта та проведення експертизи (ст.ст. 242-243 КПК).	
16. Які негласні слідчі (розшукові) дії <u>переважно</u> доручають проводити оперативним підрозділам:	
16.1. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК).	27,5 % (39)
16.2. Арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК).	1,4 % (2)
16.3. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК).	50,7 % (72)
16.4. Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).	5,6 % (8)
16.5. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК).	9,9 % (14)
16.6. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК).	19,7 % (28)
16.7. Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК).	16,9 % (24)
16.8. Аудіо- та відео контроль місця (ст. 270);	3,5 % (5)
16.9. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК);	19 % (27)

16.10. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);	
16.11. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).	
17. На Вашу думку, яка частка оперативно-розшукових справ (від загальної кількості), внаслідок реалізації яких розпочинаються кримінальні провадження:	
17.1. Більше 90 %.	9,9 % (14)
17.2. Близько 80 - 90 %.	37,3 % (53)
17.3. Близько 70 - 80 %.	19,7 % (28)
17.4. Близько 60 - 70 %.	13,4 % (19)
17.5. Близько 50 - 60 %.	3,5 % (5)
17.6. Близько 40 - 50 %.	2,8 % (4)
17.7. Близько 30 - 40 %.	4,2 % (6)
17.8. Близько 20 - 30 %	6,3 % (9)
17.9. Близько 10 - 20 %.	1,4 % (2)
17.10. Менше 10 %.	1,4 % (2)
18. Як Ви вважаєте, який суб'єкт на сьогоднішній день у більшій мірі вирішує завдання зі встановлення осіб, які вчинили злочин:	
18.1. Оперативний підрозділ.	88,7 % (126)
18.2. Слідчий.	9,9 % (14)
18.3. Прокурор.	1,4 % (2)
18.4. Інше (просимо вказати поряд).	
19. Чи доводилося Вам проводити слідчі (розшукові) дії або негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням суду (під час судового провадження):	
19.1. Так.	32,4 % (46)
19.2. Ні.	67,6 % (96)

20. Яка основна причина зменшення кількості проведених поліцією за останні роки заходів із контролю за вчиненням злочину, у т.ч. оперативних закупок:	
20.1. Недосконалість чинного КПК України.	83,1 % (118)
20.2. Недосконалість відомчих інструкцій.	4,9 % (7)
20.3. Брак досвіду у працівників кримінальної поліції.	9,2 % (13)
20.4. Інше (просимо вказати поряд).	2,8 % (4)
21. Чи доцільно в сучасних умовах об'єднати посади слідчих і оперативних працівників (по прикладу поліції зарубіжних країн):	
21.1. Так.	64,8 % (92)
21.2. Ні.	30,3 % (43)
21.3. Складно відповісти.	19 % (27)
21.4. Інше (просимо вказати поряд).	1,4 % (2)

Додаток В

Додаток В.1

Відомості про кількість крадіжок (ст. 185 КК), по яких особам повідомлено про підозру за 2008-2017 рр.

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (пред'явлено обвинувачення)	Розрахунок питомої ваги, %
2008	110 493	55 025	49,8 %
2009	175 876	68 115	38,7 %
2010	254 755	100 221	39,3 %
2011	277 598	102 229	36,8 %
2012	241 050	92 445	38,4 %
2013	242 646	72 923	30,1 %
2014	226 756	70 502	31,1 %
2015	273 629	75 629	27,6 %
2016	312 172	68 265	21,9 %
2017	261 160	84 720	32,4 %

Джерело:

1. Стан та структура злочинності в Україні за 2008 – по 20.11.2012 рр. : статистика МВС [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Додаток В.2

Відомості про кількість грабежів (ст. 186 КК), по яких особам повідомлено про підозру за 2008-2017 рр.

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (пред'явлено обвинувачення)	Розрахунок питомої ваги, %
2008	26 927	16 345	60,7 %
2009	27 598	16 206	58,7 %
2010	23 300	12 681	54,4 %
2011	22 966	11 694	50,9 %
2012	19 712	10 235	51,9 %
2013	22 678	9 306	41 %
2014	20 525	7 632	37,2 %
2015	22 077	7 165	32,5 %
2016	27 177	6 694	24,6 %
2017	18 077	6 805	37,6 %

Джерело:

1. Стан та структура злочинності в Україні за 2008 – по 20.11.2012 рр. : статистика МВС [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Додаток В.3

Відомості про кількість розбоїв (ст. 187 КК), по яких особам повідомлено про підозру за 2008-2017 рр.

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (пред'явлено обвинувачення)	Розрахунок питомої ваги, %
2008	4 984	4 067	81,6 %
2009	5 103	4 130	80,9 %
2010	4 029	3 258	80,7 %
2011	3 715	2 819	75,9 %
2012	2 972	2 216	74,6 %
2013	2 840	1 963	69,1 %
2014	3 858	1 795	46,5 %
2015	3 524	1 825	51,8 %
2016	3 877	1 859	48 %
2017	2 979	1 745	58,6 %

Джерело:

1. Стан та структура злочинності в Україні за 2008 – по 20.11.2012 рр. : статистика МВС [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Додаток В.4

Відомості про кількість вбивств (ст. 115 КК), по яких особам повідомлено про підозру за 2008-2017 рр.

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (пред'явлено обвинувачення)	Розрахунок питомої ваги, %
2008	2 707	2 520	93,1 %
2009	2 478	2 305	93 %
2010	2 356	2 173	92,2 %
2011	2 506	2 251	89,8 %
2012	2 100	1 870	89 %
2013	2 042	1 732	84,8 %
2014	4 920	1 722	35 %
2015	3 226	1 465	45,4 %
2016	1 824	1 371	75,2 %
2017	1 633	1 353	82,9 %

Джерело:

1. Стан та структура злочинності в Україні за 2008 – по 20.11.2012 рр. : статистика МВС [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

3. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2014 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації. – Київ : ГПУ, 2015. – 65 с. (з Додатками).

4. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2016 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2017. – 75 с. (з Додатками).

5. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2017 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2018. - 73 с. (з Додатками).

Загальні відомості про кількість вбивств (ст. 115 КК) та перспективу їх досудового розслідування за 2013-2017 рр.

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень*	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду				
			з обвинувальним актом	вчинені			
				особами, які раніше вчиняли злочини	групою осіб	у стані алкогольного сп'яніння	неповнолітніми або за їх участю
2013	5 792	1 732	1 245	367	73	771	29
2014	11 018	1 722	1 164	426	78	781	36
2015	7 993	1 465	1 019	314	67	615	30
2016	5 870	1 371	904	306	53	548	27
2017	5029	1353	897	276	54	498	17

* В даному випадку кількість облікованих кримінальних правопорушень включає факти смерті та зникнення безвісти

Джерело:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

**Відомості про кількість вбивств (ст. 115 КК), що вчинені особами,
які раніше вчинили умисне вбивство, за 2013-2017 рр.**

Рік	Направлено обвинувальних актів про вбивство до суду	З них щодо осіб, які раніше вчинили умисне вбивство	Розрахунок питомої ваги, %
2013	1 245	51	4 %
2014	1 164	69	6 %
2015	1 019	59	6 %
2016	904	69	8 %
2017	897	65	7 %

Джерело:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

**Відомості про кількість вбивств (ст. 115 КК), що вчинені з
корисливих мотивів, за 2013-2017 рр.**

Рік	Направлено обвинувальних актів про вбивство до суду	З них учинено з корисливих мотивів	Розрахунок питомої ваги, %
2013	1 245	94	8 %
2014	1 164	72	6 %
2015	1 019	60	6 %
2016	904	61	7 %
2017	897	48	5 %

Джерело:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : [http:// www.gp.gov.ua](http://www.gp.gov.ua). – Назва з екрану.

Додаток В.5

Відомості про кількість виявлених організованих груп і злочинних організацій за 2016-2017 рр.

Рік	Виявлено органами прокура- тури	Виявлено органами безпеки	Виявлено органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодав- ства	Виявлено органами поліції	Виявлено всього	Частка ОГ і ЗО, виявлених органами поліції
2016	11	14	16	95	136	70 %
2017	20	15	12	163	210	78 %

Джерело:

1. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за 2016-2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Додаток В.6

Відомості про кількість перевірених прокурорами оперативно-розшукових справ за 2013-2017 рр.

Рік	Усього по органах поліції	Усього по органах безпеки	Усього по органах, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства	Усього по НАБУ	Усього по всіх органах
2013	123 139	4 239	8 373		137 613
2014	96 835	3 276	4 722		106 427
2015	81 264	3 775	1 455		87 817
2016	75 568	4 696	2 702	13	84 311
2017	83 992	4 719	2 623	14	92 926

Джерело:

1. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2014 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації. – Київ : ГПУ, 2015. – 65 с. (з Додатками).

2. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2016 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2017. – 75 с. (з Додатками).

3. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2017 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2018. - 73 с. (з Додатками).

Додаток В.7

Дані щодо розгляду судом клопотань прокурорів або слідчих про проведення негласних слідчих (розшукових) дій за 2016-2017 рр.

Рік	Судом задоволено клопотань про проведення НСРД загалом (по кримінальних провадженнях всіх правоохоронних органів)	Судом задоволено клопотань про проведення НСРД по кримінальних провадженнях Національної поліції
2016	57 326	35 887
2017	72 677	47 795

Дані щодо прийняття прокурором рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій за 2016-2017 рр.

Рік	Прийнято прокурором самостійно рішень про проведення НСРД загалом (по кримінальних провадженнях всіх правоохоронних органів)	Прийнято прокурором самостійно рішень про проведення НСРД по кримінальних провадженнях Національної поліції
2016	4 127	1 997
2017	6 488	4 236

Джерело:

1. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2016 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управлінням організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2017. – 75 с. (з Додатками).

2. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2017 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2018. - 73 с. (з Додатками).

Додаток В.8

Відомості про кількість поданих до суду клопотань про тримання під вартою за 2013-2017 рр.

Рік	Подано клопотань про тримання під вартою загалом (від усіх органів ДР)	Подано клопотань про тримання під вартою по кримінальних провадженнях Національної поліції
2013	17 373	16 620
2014	18 149	16 633
2015	17 322	16 159
2016	17 593	15 073
2017	22 473	19 306

Джерело:

1. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2014 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації. – Київ : ГПУ, 2015. – 65 с. (з Додатками).
2. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2016 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управлінням організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2017. – 75 с. (з Додатками).
3. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2017 року [Текст] ; Генеральна прокуратура України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи. – Київ : ГПУ, 2018. - 73 с. (з Додатками).

Додаток В.9

Розрахунок коефіцієнтів кореляції інтенсивності облікованих крадіжок та наркозлочинів за 2009-2017 рр.

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2009 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	3406	1659975	205,183813	5
Волинська	3001	1036221	289,610035	12
Дніпропетровська	17865	3374228	529,454441	22
Донецька	24535	4500477	545,164435	23
Житомирська	2693	1294225	208,078194	7
Закарпатська	1660	1243363	133,508879	2
Запорізька	11176	1821292	613,630324	24
Івано-Франківська	1680	1381062	121,645516	1
Київська	5689	1727873	329,248735	14
Кіровоградська	4678	1027027	455,489486	20
Луганська	9525	2331794	408,483768	19
Львівська	4357	2552929	170,666713	4
м. Київ	17706	2765531	640,23871	25
Миколаївська	3848	1195838	321,782716	13
Одеська	6841	2392176	285,973942	11
Полтавська	5898	1511414	390,230605	18
Рівненська	3144	1150962	273,162798	10
Сумська	3952	1184034	333,774199	15
Тернопільська	1652	1093332	151,097745	3
Харківська	9515	2782422	341,968256	16
Херсонська	3835	1099200	348,890102	17
Хмельницька	3453	1341371	257,423189	9
Черкаська	3053	1304250	234,080889	8
Чернівецька	4213	904060	466,008893	21
Чернігівська	2316	1121329	206,540632	6
Всього по Україні	175876	46143714	381,14834	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2009 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	1657	1659975	99,8207804	11
Волинська	706	1036221	68,1321842	7
Дніпропетровська	5417	3374228	160,540426	22
Донецька	5035	4500477	111,87703	15
Житомирська	1337	1294225	103,305067	12
Закарпатська	378	1243363	30,4014194	1
Запорізька	3245	1821292	178,170222	24
Івано-Франківська	475	1381062	34,3938216	2
Київська	2074	1727873	120,03197	16
Кіровоградська	1066	1027027	103,79474	13
Луганська	4864	2331794	208,594756	25
Львівська	1583	2552929	62,0072082	6
м. Київ	3807	2765531	137,658916	18
Миколаївська	1873	1195838	156,626566	21
Одеська	3138	2392176	131,177639	17
Полтавська	2104	1511414	139,207391	20
Рівненська	677	1150962	58,8203607	4
Сумська	1071	1184034	90,4534836	9
Тернопільська	674	1093332	61,6464166	5
Харківська	3849	2782422	138,332719	19
Херсонська	1850	1099200	168,304221	23
Хмельницька	1118	1341371	83,3475601	8
Черкаська	1428	1304250	109,488212	14
Чернівецька	900	904060	99,5509148	10
Чернігівська	526	1121329	46,9086236	3
Всього по Україні	57624	46143714	124,879415	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2009 рік)

Вінницька	5	11	-6	36	686
Волинська	12	7	5	25	
Дніпропетровська	22	22	0	0	
Донецька	23	15	8	64	
Житомирська	7	12	-5	25	
Закарпатська	2	1	1	1	
Запорізька	24	24	0	0	
Івано-Франківська	1	2	-1	1	
Київська	14	16	-2	4	
Кіровоградська	20	13	7	49	
Луганська	19	25	-6	36	
Львівська	4	6	-2	4	
м. Київ	25	18	7	49	
Миколаївська	13	21	-8	64	
Одеська	11	17	-6	36	
Полтавська	18	20	-2	4	
Рівненська	10	4	6	36	
Сумська	15	9	6	36	
Тернопільська	3	5	-2	4	
Харківська	16	19	-3	9	
Херсонська	17	23	-6	36	
Хмельницька	9	8	1	1	
Черкаська	8	14	-6	36	
Чернівецька	21	10	11	121	
Чернігівська	6	3	3	9	
Всього по Україні					

$$E(d^2) = 686$$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$$R(2009) = 1 - \frac{6 \times 686}{25 \times (25^2 - 1)} = 1 - \frac{4116}{25 \times 624} = 1 - \frac{4116}{15600} = 0,7361538462$$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,673669

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2010 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	5420	1650608	328,363851	7
Волинська	4141	1036665	399,454018	10
Дніпропетровська	27407	3355481	816,783048	24
Донецька	35977	4466740	805,442	23
Житомирська	4586	1285849	356,65152	9
Закарпатська	2811	1244828	225,814329	3
Запорізька	15289	1811664	843,920285	25
Івано-Франківська	2026	1380716	146,735462	1
Київська	8532	1721764	495,538297	16
Кіровоградська	7193	1017782	706,732876	22
Луганська	13009	2311617	562,766237	19
Львівська	7617	2549617	298,750754	6
м. Київ	19168	2785131	688,226155	21
Миколаївська	5817	1189516	489,022426	15
Одеська	10586	2391022	442,739548	12
Полтавська	9060	1499567	604,174405	20
Рівненська	3820	1151624	331,705487	8
Сумська	5362	1172317	457,38482	13
Тернопільська	2123	1088865	194,973665	2
Харківська	13461	2769089	486,116553	14
Херсонська	5724	1093431	523,489822	17
Хмельницька	5578	1333957	418,154408	11
Черкаська	3590	1295218	277,173418	5
Чернівецька	5082	904371	561,937523	18
Чернігівська	2930	1109747	264,024142	4
Всього по Україні	254755	45962947	554,261675	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2010 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	1694	1650608	102,628849	12
Волинська	561	1036665	54,1158426	4
Дніпропетровська	5198	3355481	154,910727	22
Донецька	4871	4466740	109,050448	14
Житомирська	1154	1285849	89,7461522	10
Закарпатська	430	1244828	34,5429248	1
Запорізька	3116	1811664	171,996573	24
Івано-Франківська	523	1380716	37,8788976	2
Київська	2049	1721764	119,005857	15
Кіровоградська	986	1017782	96,8773274	11
Луганська	4866	2311617	210,501999	25
Львівська	1536	2549617	60,2443426	6
м. Київ	4241	2785131	152,272909	21
Миколаївська	1512	1189516	127,110522	17
Одеська	2990	2391022	125,051129	16
Полтавська	2055	1499567	137,039559	19
Рівненська	682	1151624	59,2207179	5
Сумська	1029	1172317	87,7748937	9
Тернопільська	666	1088865	61,1646072	7
Харківська	3977	2769089	143,621241	20
Херсонська	1854	1093431	169,558024	23
Хмельницька	990	1333957	74,2152858	8
Черкаська	1663	1295218	128,395374	18
Чернівецька	929	904371	102,723329	13
Чернігівська	494	1109747	44,5146506	3
Всього по Україні	56878	45962947	123,747505	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2010 рік)

Вінницька	7	12	-5	25	658
Волинська	10	4	6	36	
Дніпропетровська	24	22	2	4	
Донецька	23	14	9	81	
Житомирська	9	10	-1	1	
Закарпатська	3	1	2	4	
Запорізька	25	24	1	1	
Івано-Франківська	1	2	-1	1	
Київська	16	15	1	1	
Кіровоградська	22	11	11	121	
Луганська	19	25	-6	36	
Львівська	6	6	0	0	
м. Київ	21	21	0	0	
Миколаївська	15	17	-2	4	
Одеська	12	16	-4	16	
Полтавська	20	19	1	1	
Рівненська	8	5	3	9	
Сумська	13	9	4	16	
Тернопільська	2	7	-5	25	
Харківська	14	20	-6	36	
Херсонська	17	23	-6	36	
Хмельницька	11	8	3	9	
Черкаська	5	18	-13	169	
Чернівецька	18	13	5	25	
Чернігівська	4	3	1	1	
Всього по Україні					

$E(d^2) = 658$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$R(2010) = 1 - \frac{6 \times 658}{25 \times (25^2 - 1)} = 1 - \frac{3948}{25 \times 624} = 1 - \frac{3948}{15600} = 0,7469230769$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,687599

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2011 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	6069	1641201	369,790172	7
Волинська	4385	1037149	422,793639	10
Дніпропетровська	27021	3336504	809,859661	23
Донецька	35152	4433011	792,959909	22
Житомирська	5174	1279008	404,532263	9
Закарпатська	3339	1247350	267,687497	4
Запорізька	15518	1801315	861,481751	25
Івано-Франківська	2203	1379766	159,664755	1
Київська	9488	1717649	552,382937	15
Кіровоградська	8197	1009987	811,594605	24
Луганська	13463	2291271	587,577812	18
Львівська	7460	2544748	293,152799	5
м. Київ	20161	2799199	720,241755	20
Миколаївська	6807	1183282	575,264392	16
Одеська	12663	2388670	530,127644	14
Полтавська	8662	1487751	582,221084	17
Рівненська	3817	1152526	331,185587	6
Сумська	5678	1161544	488,832106	11
Тернопільська	2237	1084127	206,341139	2
Харківська	21095	2755108	765,668714	21
Херсонська	6977	1088237	641,128725	19
Хмельницька	6851	1326926	516,306109	13
Черкаська	4854	1285384	377,630342	8
Чернівецька	4499	904277	497,524542	12
Чернігівська	2356	1098209	214,531114	3
Всього по Україні	277598	45778534	606,393381	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2011 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	1633	1641201	99,500305	13
Волинська	540	1037149	52,0658073	4
Дніпропетровська	4798	3336504	143,803214	21
Донецька	4669	4433011	105,323447	14
Житомирська	977	1279008	76,3873252	10
Закарпатська	431	1247350	34,5532529	1
Запорізька	3395	1801315	188,473421	24
Івано-Франківська	581	1379766	42,1085894	2
Київська	1837	1717649	106,948509	15
Кіровоградська	878	1009987	86,931812	11
Луганська	4681	2291271	204,297091	25
Львівська	1399	2544748	54,975974	7
м. Київ	4554	2799199	162,689398	23
Миколаївська	1458	1183282	123,216613	19
Одеська	2312	2388670	96,790264	12
Полтавська	1601	1487751	107,612094	16
Рівненська	628	1152526	54,4890094	6
Сумська	866	1161544	74,5559359	9
Тернопільська	656	1084127	60,509516	8
Харківська	3033	2755108	110,086429	17
Херсонська	1737	1088237	159,615966	22
Хмельницька	713	1326926	53,733215	5
Черкаська	1815	1285384	141,20294	20
Чернівецька	998	904277	110,364413	18
Чернігівська	562	1098209	51,17423	3
Всього по Україні	53206	45778534	116,224779	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2011 рік)

Вінницька	7	13	-6	36	706
Волинська	10	4	6	36	
Дніпропетровська	23	21	2	4	
Донецька	22	14	8	64	
Житомирська	9	10	-1	1	
Закарпатська	4	1	3	9	
Запорізька	25	24	1	1	
Івано-Франківська	1	2	-1	1	
Київська	15	15	0	0	
Кіровоградська	24	11	13	169	
Луганська	18	25	-7	49	
Львівська	5	7	-2	4	
м. Київ	20	23	-3	9	
Миколаївська	16	19	-3	9	
Одеська	14	12	2	4	
Полтавська	17	16	1	1	
Рівненська	6	6	0	0	
Сумська	11	9	2	4	
Тернопільська	2	8	-6	36	
Харківська	21	17	4	16	
Херсонська	19	22	-3	9	
Хмельницька	13	5	8	64	
Черкаська	8	20	-12	144	
Чернівецька	12	18	-6	36	
Чернігівська	3	3	0	0	
Всього по Україні					

$$E(d^2) = 706$$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена по формулі:

$$R(2011) = 1 - \frac{6 \times 706}{25 \times (25^2 - 1)} = 1 - \frac{4236}{25 \times 624} = 1 - \frac{4236}{15600} = 0,7284615385$$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,681352

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2012 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	4693	1634187	287,176437	6
Волинська	3108	1038598	299,249565	7
Дніпропетровська	23589	3320299	710,448065	24
Донецька	26550	4403178	602,97358	20
Житомирська	5432	1273199	426,641868	12
Закарпатська	2618	1250759	209,312905	4
Запорізька	14440	1791668	805,952889	25
Івано-Франківська	1871	1380128	135,567136	2
Київська	8081	1719558	469,946347	16
Кіровоградська	7045	1002420	702,799226	22
Луганська	11126	2272676	489,555044	17
Львівська	7607	2540938	299,377631	8
м. Київ	19969	2814258	709,565363	23
Миколаївська	5189	1178223	440,408989	13
Одеська	14349	2388297	600,804674	19
Полтавська	6766	1477195	458,030253	15
Рівненська	3042	1154256	263,546388	5
Сумська	4800	1152333	416,546259	11
Тернопільська	1436	1080431	132,909922	1
Харківська	18327	2742180	668,336871	21
Херсонська	6007	1083367	554,475076	18
Хмельницька	5267	1320171	398,963468	10
Черкаська	4059	1277303	317,778945	9
Чернівецька	4089	905264	451,69144	14
Чернігівська	1803	1088509	165,639421	3
Всього по Україні	241050	45633637	528,228771	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2012 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	1237	1634187	75,6951316	12
Волинська	441	1038598	42,461087	5
Дніпропетровська	4285	3320299	129,054642	22
Донецька	4282	4403178	97,2479423	17
Житомирська	931	1273199	73,1228975	10
Закарпатська	357	1250759	28,5426689	1
Запорізька	3276	1791668	182,846376	25
Івано-Франківська	543	1380128	39,3441768	2
Київська	1590	1719558	92,465622	14
Кіровоградська	782	1002420	78,0112129	13
Луганська	3970	2272676	174,683941	24
Львівська	1082	2540938	42,5826998	6
м. Київ	3264	2814258	115,980838	20
Миколаївська	1326	1178223	112,542363	19
Одеська	1422	2388297	59,5403336	8
Полтавська	1367	1477195	92,5402537	15
Рівненська	455	1154256	39,4193316	3
Сумська	862	1152333	74,8047656	11
Тернопільська	653	1080431	60,4388434	9
Харківська	2608	2742180	95,1068128	16
Херсонська	1423	1083367	131,349764	23
Хмельницька	554	1320171	41,9642607	4
Черкаська	1618	1277303	126,673154	21
Чернівецька	952	905264	105,162693	18
Чернігівська	489	1088509	44,9238362	7
Всього по Україні	45322	45633637	99,3170893	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2012 рік)

Вінницька	6	12	-6	36	700
Волинська	7	5	2	4	
Дніпропетровська	24	22	2	4	
Донецька	20	17	3	9	
Житомирська	12	10	2	4	
Закарпатська	4	1	3	9	
Запорізька	25	25	0	0	
Івано-Франківська	2	2	0	0	
Київська	16	14	2	4	
Кіровоградська	22	13	9	81	
Луганська	17	24	-7	49	
Львівська	8	6	2	4	
м. Київ	23	20	3	9	
Миколаївська	13	19	-6	36	
Одеська	19	8	11	121	
Полтавська	15	15	0	0	
Рівненська	5	3	2	4	
Сумська	11	11	0	0	
Тернопільська	1	9	-8	64	
Харківська	21	16	5	25	
Херсонська	18	23	-5	25	
Хмельницька	10	4	6	36	
Черкаська	9	21	-12	144	
Чернівецька	14	18	-4	16	
Чернігівська	3	7	-4	16	
Всього по Україні					

$$E(d^2) = 700$$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$$R(2012) = 1 - 6 \times 700 / 25 \times (25^2 - 1) = 1 - 4200 / 25 \times 624 = 1 - 4200 / 15600 = 0,7307692308$$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,663624

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2013 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	6 287	1 627 038	386,407693	11
Волинська	3 003	1 039 958	288,761662	4
Дніпропетровська	23 452	3 307 795	708,991942	23
Донецька	27 288	4 375 442	623,662707	21
Житомирська	3 948	1 268 903	311,134894	6
Закарпатська	3 699	1 254 393	294,883661	5
Запорізька	14 888	1 785 243	833,948096	25
Івано-Франківська	2 268	1 381 788	164,135164	2
Київська	7 012	1 722 052	407,188633	12
Кіровоградська	6 402	995 171	643,306527	22
Луганська	16 952	2 256 551	751,23496	24
Львівська	7 943	2 540 702	312,630131	7
м. Київ	17 605	2 845 023	618,799918	20
Миколаївська	4 948	1 173 481	421,65148	14
Одеська	12 192	2 395 160	509,026537	16
Полтавська	8 597	1 467 821	585,69812	18
Рівненська	3 728	1 156 868	322,249384	8
Сумська	5 789	1 143 249	506,36388	15
Тернопільська	1 423	1 077 327	132,086173	1
Харківська	16 144	2 744 419	588,248369	19
Херсонська	6 220	1 078 232	576,870284	17
Хмельницька	4 529	1 313 964	344,682198	9
Черкаська	5 225	1 268 888	411,777872	13
Чернівецька	2 119	907 163	233,585364	3
Чернігівська	3 949	1 077 802	366,393827	10
Всього по Україні	242 769	45 553 047	532,936908	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2013 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	781	1 627 038	48,0013374	9
Волинська	456	1 039 958	43,8479246	6
Дніпропетровська	3 216	3 307 795	97,2248885	23
Донецька	3 243	4 375 442	74,1182262	17
Житомирська	675	1 268 903	53,1955555	10
Закарпатська	347	1 254 393	27,6627819	1
Запорізька	1 367	1 785 243	76,5722089	19
Івано-Франківська	540	1 381 788	39,079801	5
Київська	1 242	1 722 052	72,1232576	16
Кіровоградська	785	995 171	78,8809159	20
Луганська	2 633	2 256 551	116,682495	25
Львівська	898	2 540 702	35,3445623	4
м. Київ	2 487	2 845 023	87,4158135	22
Миколаївська	1 277	1 173 481	108,821532	24
Одеська	1 134	2 395 160	47,3454801	8
Полтавська	935	1 467 821	63,6998653	12
Рівненська	520	1 156 868	44,9489484	7
Сумська	819	1 143 249	71,6379371	15
Тернопільська	631	1 077 327	58,5708889	11
Харківська	1 909	2 744 419	69,5593494	13
Херсонська	767	1 078 232	71,1349691	14
Хмельницька	368	1 313 964	28,0068556	2
Черкаська	1 101	1 268 888	86,7688874	21
Чернівецька	297	907 163	32,7394305	3
Чернігівська	813	1 077 802	75,4312944	18
Всього по Україні	33 982	45 553 047	74,598742	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2013 рік)

Вінницька	11	9	2	4	658
Волинська	4	6	-2	4	
Дніпропетровська	23	23	0	0	
Донецька	21	17	4	16	
Житомирська	6	10	-4	16	
Закарпатська	5	1	4	16	
Запорізька	25	19	6	36	
Івано-Франківська	2	5	-3	9	
Київська	12	16	-4	16	
Кіровоградська	22	20	2	4	
Луганська	24	25	-1	1	
Львівська	7	4	3	9	
м. Київ	20	22	-2	4	
Миколаївська	14	24	-10	100	
Одеська	16	8	8	64	
Полтавська	18	12	6	36	
Рівненська	8	7	1	1	
Сумська	15	15	0	0	
Тернопільська	1	11	-10	100	
Харківська	19	13	6	36	
Херсонська	17	14	3	9	
Хмельницька	9	2	7	49	
Черкаська	13	21	-8	64	
Чернівецька	3	3	0	0	
Чернігівська	10	18	-8	64	
Всього по Україні					

$E(d^2) = 658$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$R(2013) = 1 - 6 \times 658 / 25 \times (25^2 - 1) = 1 - 3948 / 25 \times 624 = 1 - 3948 / 15600 = 0,7469230769$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,671523

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2014 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	6 119	1 618 262	378,121713	9
Волинська	3 175	1 041 303	304,906449	3
Дніпропетровська	23 414	3 292 431	711,146262	22
Донецька	20 023	4 343 882	460,947144	16
Житомирська	4 203	1 262 512	332,907727	6
Закарпатська	4 054	1 256 850	322,552413	5
Запорізька	18 424	1 775 833	1037,48494	25
Івано-Франківська	2 837	1 382 096	205,267941	2
Київська	6 651	1 725 478	385,458406	11
Кіровоградська	9 047	987 565	916,091599	24
Луганська	10 247	2 239 473	457,563007	15
Львівська	8 731	2 538 436	343,951945	7
м. Київ	21 813	2 868 702	760,378736	23
Миколаївська	5 684	1 168 372	486,488892	17
Одеська	10 292	2 396 493	429,460883	14
Полтавська	9 024	1 458 205	618,84303	21
Рівненська	4 466	1 158 851	385,381727	10
Сумська	6 701	1 132 957	591,461106	19
Тернопільська	1 826	1 073 327	170,125227	1
Харківська	15 622	2 737 242	570,720455	18
Херсонська	6 508	1 072 567	606,768621	20
Хмельницька	4 871	1 306 992	372,687821	8
Черкаська	5 076	1 259 957	402,870892	12
Чернівецька	2 779	908 508	305,886134	4
Чернігівська	4 461	1 066 826	418,156288	13
Всього по Україні	226 833	45 426 249	499,343452	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2014 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	926	1 618 262	57,2218837	12
Волинська	355	1 041 303	34,0919022	3
Дніпропетровська	3 173	3 292 431	96,3725588	23
Донецька	2 420	4 343 882	55,7105373	11
Житомирська	605	1 262 512	47,9203366	8
Закарпатська	335	1 256 850	26,6539364	1
Запорізька	1 764	1 775 833	99,3336648	24
Івано-Франківська	511	1 382 096	36,9728297	6
Київська	1 453	1 725 478	84,2085497	17
Кіровоградська	845	987 565	85,5639882	20
Луганська	1 453	2 239 473	64,8813359	15
Львівська	757	2 538 436	29,8215121	2
м. Київ	2 566	2 868 702	89,4481197	21
Миколаївська	1 457	1 168 372	124,703433	25
Одеська	1 202	2 396 493	50,1566247	10
Полтавська	886	1 458 205	60,7596326	13
Рівненська	574	1 158 851	49,5318207	9
Сумська	726	1 132 957	64,0801019	14
Тернопільська	461	1 073 327	42,950564	7
Харківська	2 241	2 737 242	81,8707297	16
Херсонська	1 012	1 072 567	94,35308	22
Хмельницька	450	1 306 992	34,4302031	4
Черкаська	1 072	1 259 957	85,0822687	18
Чернівецька	335	908 508	36,8736434	5
Чернігівська	909	1 066 826	85,2060224	19
Всього по Україні	30 494	45 426 249	67,128589	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2014 рік)

Вінницька	9	12	-3	9	456
Волинська	3	3	0	0	
Дніпропетровська	22	23	-1	1	
Донецька	16	11	5	25	
Житомирська	6	8	-2	4	
Закарпатська	5	1	4	16	
Запорізька	25	24	1	1	
Івано-Франківська	2	6	-4	16	
Київська	11	17	-6	36	
Кіровоградська	24	20	4	16	
Луганська	15	15	0	0	
Львівська	7	2	5	25	
м. Київ	23	21	2	4	
Миколаївська	17	25	-8	64	
Одеська	14	10	4	16	
Полтавська	21	13	8	64	
Рівненська	10	9	1	1	
Сумська	19	14	5	25	
Тернопільська	1	7	-6	36	
Харківська	18	16	2	4	
Херсонська	20	22	-2	4	
Хмельницька	8	4	4	16	
Черкаська	12	18	-6	36	
Чернівецька	4	5	-1	1	
Чернігівська	13	19	-6	36	
Всього по Україні					

$E(d^2) = 456$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$R(2014) = 1 - \frac{6 \times 456}{25 \times (25^2 - 1)} = 1 - \frac{2736}{25 \times 624} = 1 - \frac{2736}{15600} = 0,8246153846$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,662723

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2015 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	8 121	1 610 573	504,230482	7
Волинська	5 054	1 042 918	484,601857	5
Дніпропетровська	26 128	3 276 637	797,402947	20
Донецька	13 709	1 974 718	694,225707	17
Житомирська	6 851	1 255 966	545,47655	10
Закарпатська	4 294	1 259 570	340,909993	3
Запорізька	24 225	1 765 926	1371,80154	25
Івано-Франківська	3 927	1 382 553	284,039744	1
Київська	11 926	1 729 234	689,66953	16
Кіровоградська	11 043	980 579	1126,17137	24
Луганська	3 858	710 129	543,281573	9
Львівська	17 129	2 537 799	674,954951	14
м. Київ	27 638	2 887 974	957,003076	23
Миколаївська	7 969	1 164 342	684,4209	15
Одеська	13 469	2 396 442	562,04156	11
Полтавська	12 808	1 448 975	883,935196	22
Рівненська	5 789	1 161 151	498,557035	6
Сумська	6 632	1 123 448	590,325498	12
Тернопільська	3 111	1 069 936	290,765055	2
Харківська	21 789	2 731 302	797,751402	21
Херсонська	7 881	1 067 876	738,007035	18
Хмельницька	6 644	1 301 242	510,589114	8
Черкаська	8 266	1 251 816	660,320686	13
Чернівецька	3 767	909 965	413,971966	4
Чернігівська	7 978	1 055 673	755,726442	19
Всього по Україні	273 756	42 929 298	637,690372	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2015 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	779	1 610 573	48,367879	10
Волинська	346	1 042 918	33,1761462	6
Дніпропетровська	2 892	3 276 637	88,2612264	18
Донецька	2 148	1 974 718	108,775025	24
Житомирська	682	1 255 966	54,300833	11
Закарпатська	269	1 259 570	21,3564947	1
Запорізька	1 579	1 765 926	89,4148452	19
Івано-Франківська	424	1 382 553	30,6679021	2
Київська	1 566	1 729 234	90,560329	21
Кіровоградська	557	980 579	56,8031745	12
Луганська	676	710 129	95,1939718	23
Львівська	813	2 537 799	32,035634	3
м. Київ	2 613	2 887 974	90,4786539	20
Миколаївська	1 280	1 164 342	109,933336	25
Одеська	1 080	2 396 442	45,0668115	9
Полтавська	1 139	1 448 975	78,6072914	16
Рівненська	411	1 161 151	35,3959132	8
Сумська	767	1 123 448	68,2719627	14
Тернопільська	369	1 069 936	34,4880441	7
Харківська	1 662	2 731 302	60,8501001	13
Херсонська	990	1 067 876	92,707393	22
Хмельницька	427	1 301 242	32,8148031	4
Черкаська	1 050	1 251 816	83,8781418	17
Чернівецька	301	909 965	33,0781953	5
Чернігівська	754	1 055 673	71,4236321	15
Всього по Україні	25 908	42 929 298	60,3503929	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2015 рік)

Вінницька	7	10	-3	9	902
Волинська	5	6	-1	1	
Дніпропетровська	20	18	2	4	
Донецька	17	24	-7	49	
Житомирська	10	11	-1	1	
Закарпатська	3	1	2	4	
Запорізька	25	19	6	36	
Івано-Франківська	1	2	-1	1	
Київська	16	21	-5	25	
Кіровоградська	24	12	12	144	
Луганська	9	23	-14	196	
Львівська	14	3	11	121	
м. Київ	23	20	3	9	
Миколаївська	15	25	-10	100	
Одеська	11	9	2	4	
Полтавська	22	16	6	36	
Рівненська	6	8	-2	4	
Сумська	12	14	-2	4	
Тернопільська	2	7	-5	25	
Харківська	21	13	8	64	
Херсонська	18	22	-4	16	
Хмельницька	8	4	4	16	
Черкаська	13	17	-4	16	
Чернівецька	4	5	-1	1	
Чернігівська	19	15	4	16	
Всього по Україні					

$E(d^2) = 902$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$R(2015) = 1 - 6 \times 902 / 25 \times (25^2 - 1) = 1 - 5412 / 25 \times 624 = 1 - 5412 / 15600 = 0,6530769231$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,57227

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2016 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	8 035	1 602 163	501,509522	5
Волинська	7 102	1 042 668	681,137236	11
Дніпропетровська	24 880	3 254 884	764,38976	16
Донецька	13 596	1 938 891	701,225598	13
Житомирська	9 373	1 247 549	751,313175	15
Закарпатська	4 110	1 259 158	326,4086	1
Запорізька	30 408	1 753 642	1733,99132	25
Івано-Франківська	5 049	1 382 352	365,247057	3
Київська	15 312	1 732 235	883,94473	20
Кіровоградська	11 764	973 150	1208,85783	23
Луганська	4 163	706 376	589,346184	8
Львівська	20 228	2 534 174	798,208805	18
м. Київ	36 333	2 906 569	1250,03053	24
Миколаївська	7 162	1 158 207	618,369601	10
Одеська	16 408	2 390 289	686,444191	12
Полтавська	13 623	1 438 948	946,733308	21
Рівненська	6 557	1 161 811	564,377511	7
Сумська	6 694	1 113 256	601,299252	9
Тернопільська	3 598	1 065 709	337,615616	2
Харківська	29 632	2 718 616	1089,96637	22
Херсонська	7 938	1 062 356	747,207151	14
Хмельницька	6 596	1 294 413	509,57461	6
Черкаська	9 685	1 242 965	779,185255	17
Чернівецька	3 752	909 893	412,356178	4
Чернігівська	9 160	1 044 975	876,575995	19
Всього по Україні	312 172	42 760 516	730,047317	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2016 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	952	1 602 163	59,419672	17
Волинська	312	1 042 668	29,9232354	8
Дніпропетровська	2 794	3 254 884	85,8402327	22
Донецька	2 266	1 938 891	116,870933	25
Житомирська	658	1 247 549	52,7434193	13
Закарпатська	278	1 259 158	22,0782459	2
Запорізька	1 320	1 753 642	75,2719198	19
Івано-Франківська	336	1 382 352	24,3063995	3
Київська	1 412	1 732 235	81,5131896	21
Кіровоградська	464	973 150	47,6802137	10
Луганська	812	706 376	114,952943	24
Львівська	660	2 534 174	26,0439891	5
м. Київ	3 007	2 906 569	103,455311	23
Миколаївська	629	1 158 207	54,3080814	15
Одеська	1 289	2 390 289	53,9265336	14
Полтавська	800	1 438 948	55,5961716	16
Рівненська	296	1 161 811	25,4774658	4
Сумська	902	1 113 256	81,0235921	20
Тернопільська	229	1 065 709	21,4880422	1
Харківська	1 140	2 718 616	41,9331013	9
Херсонська	689	1 062 356	64,8558487	18
Хмельницька	365	1 294 413	28,1981099	7
Черкаська	627	1 242 965	50,4438983	12
Чернівецька	249	909 893	27,3658551	6
Чернігівська	504	1 044 975	48,2308189	11
Всього по Україні	23 029	42 760 516	53,855758	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2016 рік)

Вінницька	5	17	-12	144	1434
Волинська	11	8	3	9	
Дніпропетровська	16	22	-6	36	
Донецька	13	25	-12	144	
Житомирська	15	13	2	4	
Закарпатська	1	2	-1	1	
Запорізька	25	19	6	36	
Івано-Франківська	3	3	0	0	
Київська	20	21	-1	1	
Кіровоградська	23	10	13	169	
Луганська	8	24	-16	256	
Львівська	18	5	13	169	
м. Київ	24	23	1	1	
Миколаївська	10	15	-5	25	
Одеська	12	14	-2	4	
Полтавська	21	16	5	25	
Рівненська	7	4	3	9	
Сумська	9	20	-11	121	
Тернопільська	2	1	1	1	
Харківська	22	9	13	169	
Херсонська	14	18	-4	16	
Хмельницька	6	7	-1	1	
Черкаська	17	12	5	25	
Чернівецька	4	6	-2	4	
Чернігівська	19	11	8	64	
Всього по Україні					

$$E(d^2) = 1434$$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$$R(2016) = 1 - \frac{6 \times 1434}{25 \times (25^2 - 1)} = 1 - \frac{8604}{25 \times 624} = 1 - \frac{8604}{15600} = 0,4484615385$$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,375946

Інтенсивність крадіжок (ст. 185 КК) за 2017 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	6 611	1 590 357	415,692829	4
Волинська	5 676	1 040 954	545,269051	9
Дніпропетровська	23 891	3 230 411	739,565337	19
Донецька	11 141	1 937 794	574,932114	11
Житомирська	7 705	1 240 482	621,129529	13
Закарпатська	4 308	1 258 777	342,236949	2
Запорізька	19 800	1 739 488	1138,26597	25
Івано-Франківська	3 272	1 379 915	237,116054	1
Київська	11 972	1 734 471	690,239272	16
Кіровоградська	10 534	965 756	1090,7517	24
Луганська	4 025	712 026	565,288346	10
Львівська	14 795	2 534 027	583,85329	12
м. Київ	31 678	2 925 760	1082,72722	23
Миколаївська	7 435	1 150 126	646,450911	15
Одеська	14 838	2 386 516	621,74316	14
Полтавська	13 055	1 426 828	914,966625	22
Рівненська	5 684	1 162 763	488,835644	7
Сумська	6 014	1 104 529	544,485478	8
Тернопільська	3 733	1 059 192	352,438463	3
Харківська	19 280	2 701 188	713,76002	18
Херсонська	8 608	1 055 649	815,42255	21
Хмельницька	5 851	1 285 267	455,236149	6
Черкаська	8 734	1 231 207	709,385181	17
Чернівецька	3 936	908 120	433,422896	5
Чернігівська	7 937	1 033 412	768,038304	20
Всього по Україні	261 282	42 584 542	613,560667	

Інтенсивність наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК) за 2017 рік

Область	Кількість облікованих	Чисельність населення на 1 січня	Інтенсивність	Ранг
Вінницька	996	1 590 357	62,6274478	12
Волинська	386	1 040 954	37,0813696	5
Дніпропетровська	3 832	3 230 411	118,622677	23
Донецька	2 568	1 937 794	132,521826	24
Житомирська	704	1 240 482	56,7521334	9
Закарпатська	396	1 258 777	31,4591067	3
Запорізька	1 476	1 739 488	84,8525543	17
Івано-Франківська	447	1 379 915	32,3932996	4
Київська	1 886	1 734 471	108,736324	22
Кіровоградська	686	965 756	71,0324347	14
Луганська	1 006	712 026	141,286975	25
Львівська	732	2 534 027	28,8868272	1
м. Київ	2 820	2 925 760	96,3852127	19
Миколаївська	905	1 150 126	78,6870308	15
Одеська	1 379	2 386 516	57,7829774	10
Полтавська	1 474	1 426 828	103,306075	21
Рівненська	534	1 162 763	45,9250939	7
Сумська	1 113	1 104 529	100,766933	20
Тернопільська	322	1 059 192	30,4005317	2
Харківська	1 647	2 701 188	60,9731718	11
Херсонська	957	1 055 649	90,6551325	18
Хмельницька	612	1 285 267	47,6165653	8
Черкаська	1 018	1 231 207	82,6830907	16
Чернівецька	406	908 120	44,7077479	6
Чернігівська	654	1 033 412	63,2855047	13
Всього по Україні	29 010	42 584 542	68,123311	

Різниця рангів та розрахунок їхньої суми квадратів (2017 рік)

Вінницька	4	12	-8	64	1128
Волинська	9	5	4	16	
Дніпропетровська	19	23	-4	16	
Донецька	11	24	-13	169	
Житомирська	13	9	4	16	
Закарпатська	2	3	-1	1	
Запорізька	25	17	8	64	
Івано-Франківська	1	4	-3	9	
Київська	16	22	-6	36	
Кіровоградська	24	14	10	100	
Луганська	10	25	-15	225	
Львівська	12	1	11	121	
м. Київ	23	19	4	16	
Миколаївська	15	15	0	0	
Одеська	14	10	4	16	
Полтавська	22	21	1	1	
Рівненська	7	7	0	0	
Сумська	8	20	-12	144	
Тернопільська	3	2	1	1	
Харківська	18	11	7	49	
Херсонська	21	18	3	9	
Хмельницька	6	8	-2	4	
Черкаська	17	16	1	1	
Чернівецька	5	6	-1	1	
Чернігівська	20	13	7	49	
Всього по Україні					

$$E(d^2) = 1128$$

Розрахунок коефіцієнта Спірмена:

$$R(2017) = 1 - 6 \times 1128 / (25 \times (25^2 - 1)) = 1 - 6768 / (25 \times 624) = 1 - 6768 / 15600 = 0,5661538462$$

Коефіцієнт Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel) = 0,460056

Дані про чисельність населення Донецької та Луганської областей на 1 січня 2015-2017 рр.

Область / Рік	2015	2016	2017
Донецька обл. в цілому	4 297 250	4 265 145	4 244 057
На підконтрольній території	1 974 718	1 938 891	1 937 794
На непідконтрольній території	2 322 532	2 326 254	2 306 263
Луганська обл. в цілому	2 220 151	2 205 389	2 195 290
На підконтрольній території	710 129	706 376	712 026
На непідконтрольній території	1 510 022	1 499 013	1 483 264

Джерело:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2011 року : збірник статистичних даних / Відповідальна за випуск Г.М. Тимошенко / Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2011. – 112 с.

2. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року : збірник статистичних даних / Відповідальна за випуск Г.М. Тимошенко / Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2012. – 112 с.

3. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 року : збірник статистичних даних / Відповідальна за випуск Г.М. Тимошенко / Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2015. – 111 с.

4. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2017 року : збірник статистичних даних / Відповідальна за випуск М.Б. Тімоніна / Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2017. – 83 с.

5. Стан та структура злочинності в Україні за 2008 – по 20.11.2012 рр. : статистика МВС [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану.

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Одержані коефіцієнти кореляції інтенсивності облікованих крадіжок та наркозлочинів за 2009-2017 рр.

Рік	Коефіцієнт кореляції Спірмена (розрахований вручну)	Коефіцієнт кореляції Пірсона (розрахований у програмі Microsoft Excel)
2009	0,7361538462	0,673669
2010	0,7469230769	0,687599
2011	0,7284615385	0,681352
2012	0,7307692308	0,663624
2013	0,7469230769	0,671523
2014	0,8246153846	0,662723
2015	0,6530769231	0,57227
2016	0,4484615385	0,375946
2017	0,5661538462	0,460056

Джерело:

1. Власні розрахунки.

Додаток В.10

Питома вага виявлених наркозлочинів у структурі злочинності за 2007-2017 рр.

Рік	Всього обліковано злочинів (по Україні)	Кількість облікованих наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК)	Питома вага наркозлочинів у структурі злочинності
2007	401 293	63 838	15,9 %
2008	384 424	63 666	16,6 %
2009	434 678	57 624	13,3 %
2010	500 902	56 878	11,4 %
2011	515 833	53 206	10,3 %
2012 (по 20.11.2012)	443 665	45 322	10,2 %
2013	563 560	33 180	5,9 %
2014	529 139	30 045	5,7 %
2015	565 182	25 325	4,5 %
2016	592 604	22 217	3,8 %
2017	523 911	27 912	5,3 %

Джерело:

1. Стан та структура злочинності в Україні за 2007 – по 20.11.2012 рр. : статистика МВС [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Додаток В.11

Динаміка виявлених наркозлочинів за 2007-2017 рр.

Рік	Кількість облікованих наркозлочинів (ст.ст. 305-327 КК)	з них Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК)	з них збут	Питома вага незаконного збуту у структурі наркозлочинів
2007	63 838	17 140	16 297	25,5 %
2008	63 666	16 965	16 143	25,4 %
2009	57 624	16 672	15 974	27,7 %
2010	56 878	16 955	16 246	28,6 %
2011	53 206	16 318	15 578	29,3 %
2012 (по 20.11.2012)	45 322	14 363	13 712	30,3 %
2013	33 180	9 144	4 937	14,9 %
2014	30 045	8 264	5 399	18 %
2015	25 325	6 390	4 284	16,9 %
2016	22 217	1 983	1 172	5,3 %
2017	27 912	4 557	3 264	11,7 %

Джерело:

1. Стан та структура злочинності в Україні за 2007 – по 20.11.2012 рр. : статистика МВС [Електронний ресурс] // Офіційний сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 - 2017 рр. : статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>. – Назва з екрану.

Додаток Г

Довідка-інформація щодо аналізу матеріалів справ оперативного супроводження кримінальних проваджень

Кваліфікація злочину	Кількість справ (СОСКП)	Наявність документів	
		щодо проведення СРД	щодо проведення пошукових заходів
Ст. 115 КК України	7	+	+
Ст. 187 КК України	15	+	+
Ст. 259 КК України	1	+	+
Ст. 194 КК України	1	+	+
Ст. 289 КК України	3	+	+
Ст. 186 КК України	4	+	+
Ст. 185 КК України	2	+	+
Загальна кількість СОСКП	33		

Типові документи, що накопичуються у справах оперативного супроводження кримінальних проваджень:

1. Внутрішній опис; список осіб, які ознайомилися з СОСКП; рапорт про заведення СОСК; постанова про заведення СОСКП; витяг з ЄРДР.

2. Наказ про створення слідчо-оперативної групи для розслідування кримінального правопорушення; план проведення заходів по СОСКП.

3. Копії первинних матеріалів: протоколів прийняття заяви про вчинення кримінального правопорушення, протоколів допиту, протоколів огляду місця події, актів про застосування службової собаки і т.ін.

4. Доручення слідчого про проведення СРД і НСРД.

5. Документи про проведення пошукових заходів: рапорти про встановлення наявності камер зовнішнього відео нагляду; результати по квартирному обходу за місцем вчинення злочину (копії протоколів допиту); запити про надання інформації та довідки; результати радіомоніторингу (довідка про результати радіотехнічного обстеження, рапорти про необхідність тимчасового доступу до інформації стільникових компаній, довідка про встановлених абонентів, що працювали на певній території); орієнтування; оперативні установки та ін.

6. Копії з матеріалів кримінального провадження (протоколи СРД, висновки експерта та ін.).

Наукове видання

ТАРАСЕНКО Владислав Єгорович
ТАРАСЕНКО Руслан Владиславович

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ІНТЕРЕСАХ КРИМІНАЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА**

Монографія

Підп. до друку 20.03.2018. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Times» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 6,8.
Наклад 300 пр.
Видавець ОДУВС
м. Одеса, 65012.